603

ЛЕТОПИС

МАТИЦЕ СРПСКЕ

ГОДИНА LXXXVI. КЊИГА 272

СВЕСКА XII. ЗА ГОДИНУ 1910.

У НОВОМ САДУ

ИЗДАЊЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ.

1910.

ПРЕГЛЕД

СТРАНА

I. XIX одломак из епопеје „Косово“. Од дра Николе Ђорића 1

II. Из савремене хрватске књижевности. Од Јована Храниловића 20

III. „Госпођица Фема“. Написао Стојан Јакшић 40

IV. Листак :

Автобиографске белешке Јована Борђевића III. (свршетак). Од Милана Шевића 54

V. Књижевност :

1. Оцене :

„Саво П. Вулетић : Наши људи. Цетиње 1910.“ Од Владимира Ковића 64

2. Прикази :

а) *Белетристика*: „Prva knjiga „K. H. K.“ — Mi — Osijek MCMX“ или „Redovito izdanje „Kluba Hrvatskih Književnika“ u Osijeku. Knjiga prva“. J. Ж. 68

3. Белешке :

X. Херца Der nationale Besitzstand und die Bevölkerungsbewegung in Mähren und (österr.) Schlesien у часопису Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik (XXIX, 2.). — Dr Čeněk Zibrt, Život a činnost P. J. Šafařika ve světle dopisů synovci Janovi у Časopisu Musea královstvi Českého (LXXXIV, 3.). — Český časopis historický (XVI, 3.) о Историји српскога народа од Ст. Станојевића. — Д. Витковић о Колонићевој акцији у Богословском Гласнику (XVIII, 1. 2.) 75

VI. Гласник:

Митрополијска српска учитељска скупштина. А. В. 77

† Никола Ђ. Вукићевић 1830—1910. А. В. 80

VII. Извештаји о раду Матице Српске 83

МАТИЦА СРПСКА

Цел Матице Српске. Матица Српска је друштво које има цел да материјалном и умном снагом потпомаже, развија и распростире књижевност и вештину српску, а тим путем да подиже просвету народа српског (§. 1. Устава).

Чланом Матице Српске може постати сваки ваљан Србин који у благајницу Матичину положи 100 кр. од једанпут или положивши 20 кр. обвеже се, да ће остало у годишњим честицама за идуће 4 године положити (§. 3. Устава).

ЛЕТОПИС

МАТИЦЕ СРПСКЕ

ГОДИНА LXXXVI. КЊИГА 272

СВЕСКА XII. ЗА ГОДИНУ 1910.

У НОВОМ САДУ

ИЗДАЊЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ.

1910.

КЊИЖАРА И ШТАМПАРИЈА УЧИТЕЉСКОГ Д. Д. „НАТОШЕВИЋ“

У НОВОМ САДУ.

ПРЕГЛЕД САДРЖАЈА

261—272 свеске Летописа Матице Српске

(за год. 1910.)

I. Расправе и чланци

1. О Сими Матавуљу. С изводима из Матавуљевих писама. Од Милана Савића **261** 1, **262** 10

2. Из историје Срба у Угарској. Од дра Алексе Ивића VI, VII, VIII, IX, . **261** 51, **263** 22, **264** 25, **267** 24, **268** 1

3. Змај Јован Јовановић и Хорације. Од дра Ђорђа Дере **262** 1

4. Сезона српског народног позоришта (од 12. новембра 1909 до 31. јануара 1910). Од Јована Храниловића **263** 48, **264** 36

5. Владимир М. Јовановић. Књижевно проучавање. Од Александра Арнаутовића . . . **264** 6, **265** 31, **266** 16

6. Међународни мир. Од Л. Зрнића **265** 1

7. Оснивање новосадске гимназије. Осветлио новим архивским документима Тихомир Остојић **265** 48

8. Из савремене хрватске књижевности. Од Јована Храниловића **266** 33, **272** 20

9. Из савремене словеначке књижевности. Од дра Фр. Илешића **266** 44

10. Иван витез Трнски. Од Јована Храниловића . **268** 34

11. Ред, обичаји и управе манастира и цркава у Херцеговини. Сабрао и описао Вук Врчевић . . . **269** 1, **270** 39

12. Дубровник у Наполеоновој легенди. Од Марка Цара **269** 49

13. Роман о спадалу и причања Вука Дојчевића. Прилог литерарној историји. Од дра Бошка Петровића . **270** 19, **271** 9

14. Расељење Срба из Топуског. Од Рад. М. Грујића **271** 1

II. Песме, драме, приповетке, путописи

1. Мучни дани. Приповијест Буда Будисављевића Приједорског **261** 24, **262** 27

2. На граници. Приповетка Ива Ћипика . . **263** 1

3. Слике са Јадрана. II. Ш. Од Милана Савића **263** 33, **264** 51, **266** 49, **267** 36

4. Из песама Драгутина Ј. Илијћа . . . **264** 1, **269** 32
5. Јади Грга Танфаре. Приморска прича Марка Цара **265** 14
6. Са мојих извора. Пјесме Алексе Шантића . . **266** 1
7. Реља. XVII песма из епопеје „Косово“. XIX песма. Од дра Николе Ђорића **267** 1, **272** 1
8. Госпоћа Срећа или Пијеротово рањено срце. Бурлекса у 1 чину. Од Милана Беговића **267** 14
9. Пјесма. Од Божа Ловрића **268** 15
10. Неколико „Варварскијех ода“ Ц. Кардучија. Превео Б. Десница **268** 23
11. Из „Касарнских прича“ Милутина Јовановића. Свете душе **268** 30
12. Драгуљи, прича Божа Ловрића **269** 36
13. „Устани Лазаре!“ прича Драгутина Ј. Илијћа . **269** 44
14. За пријатеља. Слика из Старе Србије. Од Зар. Р. Поповића **270** 1
15. Сиромах Путан. Приповетка Милана Андрића **271** 25
16. Госпоћица Фема. Приповетка Стојана Јакшића **272** 40

III. Листак

1. Писмо Косте Трифковића Змај Јовану Јовановићу **261** 70
2. Автобиографски записи Јакова Игњатовића. Од Мил. Шевића **266** 65
3. Автобиографске белешке Јована Ђорђевића. Од М. Шевића І. П. Ш. **267** 55, **271** 48, **272** 54
4. Нови подаци о грофици Катарини Цељској. Од дра Алексе Ивића **268** 45

IV. Књижевност

а.) Оцене

1. „А. Л. Погодинъ. Исторія Сербіи“. Од С. Станојевића **261** 74
2. „Dr. Nikola pl. Tomašić, Temelji državnoga prava hrvatskoga kraljevstva“. Јов. Радонић **263** 66
3. „Шарл Сењобо, Историја образованости“. Ј. Радонић **264** 65
4. „Dr. T. Maretić, Naša narodna epika“. Од дра Светислава Стефановића **266** 67, **267** 59
5. „Борисав Станковић, Нечиста крв“. Од Ј. Ж. **266** 73, **267** 66
6. „Стара књижевност у Прегледу српске књижевности г. Павла Поповића“. Од Ст. Станојевића **268** 50
7. „Јован Скерлић, Српска књижевност у XVIII веку“. Од Ст. Станојевића **268** 61
8. „Crtice iz slavonske povijesti“. Од Радослава М. Грујића **269** 62
9. „Српске премиере у Београдском Народном Позоришту у години 1909—1910“. Од Александра Арнаутовића . . **270** 67
10. „Саво П. Вулетић, Наши људи“. Од Владимира Ћоровића **272** 64

б.) Прикази

1. *Белетристика*:

„Стеван Сремац. Путујуће друштво“. М. Ш. — „Иво Ћипико. Пауци“. Марко Цар **261** 80

„Szászy István. Szerb költőkből“. М. А. . . . **262** 56

„Стеван Сремац, Ћир Моша Абеншаам“. Милан Шевић **263** 70

„Canti jugoslavi — versione di Giovanni Kušar. . .“ Д. Ђ. Омчикус. — „Саво П. Вулетић, Наши људи“. Ј. Ж. . . **269** 66

„Prva knjiga Kluba Hrvatskih književnika u Osijeku — Mi —“. Ј. Ж. **272** 68

2. *Историја књижевности*:

„Исаије Митровић. Преглед српске омладинске књижевности“. М. Ш. **262** 58

„Школа објективне лирике“. Ј. Р. **264** 68

„Яблонскій В., Пахомій Сербъ. . .“ Никола Радојчић **269** 72

„В. М. Истринъ, Русскіе студенти въ Геттингенѣ въ 1802—1804 г.“ Ј. Р. **271** 62

3. *Историја*:

„Richard Charmatz, Österreich innere Geschichte von 1847—1907.“ Ј. Р. **262** 60

„Вас. Ђерић, Дванаест писама руских владалаца српским манастирима“. Ј. Р. — „Kutschera H., Die Chasaren“. Ник. Радојчић **265** 80

„Thallóczy Lajos, A bosnyák és szerb élet- s nemzedékrajzi tanulmányok“. Ј. Р. **266** 76

„Hugo Pifll, Kurze Orientierung über die Geschichte von Bosnien“. В. Ћ. **267** 71

„Thomas Fellner, Die österreichische Zentralverwaltung I“. Ј. Радонић **268** 69

„Драг. М. Павловић, Србија за време последњег аустријско-турског рата (1788—1791).“ Ј. Р. **271** 59

4. *Културна историја*:

„Dr. Gábor Gyula, A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt“. Јов. Радонић **261** 84

„Dr. Henrich Gelzer, Byzantinische Kulturgeschichte“. Ст. Ст. **262** 57

„Радослав М. Грујић, Matrimonialia српскога народа у прошлости“. Ј. Р. **265** 84

5. *Археологија*:

„Два чланка Ф. Булића“. Од Николе Радојчића . **263** 77

6. *Етнографија*:

„Л. Нидерле, Обозрѣніе современнаго славянства“. Ј. Р. **263** 72

7. *Фолклорство*:

„Ljuba T. Daničić, Erotische Einschläge in den Stickornamenten der Serben“. Тих. О. **262** 66

8. *Народно просвећивање:*

„Проф. Живојин О. Дачић и народно просвећивање књигом". Ј. Ж. **271** 64

9. *Друштвени и просветни покрет:*

„Зора, гласник српске народне омладине. Бр. 1—7".
Од Ј. Ж. **270** 76

10. *Историја уметности:*

„Georg. Kowalczyk, Denkmäler der Kunst in Dalmatien".
М. Цар **267** 74

11. *Мемоарска литература:*

„Тодор Ст. Виловски, Moje uspomene". М. С-ћ . . **264** 70

„Martin Gyurgyević, Memoari sa Balkana". Владимир Ћоровић **267** 72

12. *Природне науке:*

„Љубомир Миљковић, Јестаственица у средњој школи".
Д. Јованов **262** 65

13. *Пригодна књижевност:*

„Споменица о стогодишњици срп. прав. вел. гимназије у Новом Саду". ☒ **268** 72

в.) Белешке

Ердељановића „Братоножићи племе у црног. Брдима. — Слободана Јовановића „Политичке и правне расправе". — Тих. Ђорђевића Увод у Грбићев Опис обичаја у Бољевцима и т. д. — Истога Грађа за срп. нар. обичаје и т. д. — С. Урошевића говор о потреби културне лиге. — Николе пл. Томашића Temelji državnoga prava Hrvatskoga Kraljevstva. — Тих. Ђорђевић у енглеском часопису о српским Циганима. — Ј. Ажбота Босански бани и краљеви. — Талоци о Калају. — О Калајевој Историји срп. устанка 1807—1810. — О Јакубу Барту . . **261** 89

Vinka Lozovine Povjest talijanske književnosti. — Тих. Остојића Новосадске библиотеке. — Ник. Радојчића Споменици о укидању Пећске патријаршије. — Луб. Нидерле Slovanské Starožitností. — Луб. Нидерле о Антима. — Дела Марина Дринова. — С. С. Бобчева История на старобългарското право. — Соколова Патріаршій судъ надъ убійцами въ Византіи X—XV в. — Гете о српским народним песмама . **262** 67

Славянскій міръ и Библіотека избранныхъ славянскихъ писателей. — Министар у апсу дра Владана Ђорђевића. — Песничка дела у прозном преводу. — Босанска Вила . . **263** 78

Годишњица Чупића 29. — Ј. Дедијера Херцеговина. — Бр. Петронијевића Шопенхауер, Ниче, Спенсер. — А. Белића Замѣтки по чакавскимъ говорамъ. — Н. Јорге Историја османског царства III. — Ср. Адића Васпитачеве забелешке. — Две

књиге за децу. — Јер. Живановића Венац. — Развитак. — Авдина Споменица. — Суботићев Др. Владан Ђорђевић. — Мала Библиотека **264** 71

О Симеону Метафрасту. — Мисирков, Јужнословенски епи о женидби краља Вукашина. — Кратка историја Црне Горе. — Исправци **265** 85

Белић о Вуковим погледима на српске дијалекте и књижевни језик. — Јагићева Историја словенске филологије. — Тих. Ђорђевића Цигани и музика у Србији. — Драг. Анастасијевић о писму Цариградског патријарха Константија о проглашењу автокефалне српске цркве 1832. — Дра Ј. Хаџи-Васиљевића Јужна Стара Србија. — Др. К. Хорвата Нови истор. прилози за повјест Албаније. — Др. Јанош Мелих о пореклу словенских позајмица у мађарском језику. — Деже Сег о привредном, просветном и политичком односу Угарске према Босни. — Агоштон Павел о причи Орфејевој код јужних Словена. — Дра Жигмонда Баткија Етнографска карта земаља круне св. Стевана. — Словеначки дијалекти у Угарској. — Дра А. Ивића Насеобине Бугара у Угарској. — Истога Писма Хасан-паше херцеговачког из 1573. — Мартина Жунковића дело Словени прастари народ Европе. — О брошири: Шта да буде с Босном и Далмацијом? — Мил. Ристића Босна од смрти бана Матије. — Др. Ђула Германус о првом ступању Турака на доњем Дунаву. — Песме Ј. Дучића у бугарском преводу. — П. Митровић о Дубровачком историку М. Милишићу. — Бугари о својој белетристици. — Чајкановић о српско-византијској бурми. — Издања Матице Српске у Дубровнику. — Последњи бројеви Босанске Виле **266** 81

„Пориви“ песме Рудолфа Мађера. — „Olympischer Frühling“ von Karl Spitteler и „Griechischer Frühling“ von Gerhart Hauptmann. — „Századok“ о Ивићеву раду о Бугарима . . **267** 77

Шарла Дила Manuel d' art byzantin. — Гелцерова Кратка историја Византије. — Ив. Иванића Маћедонија и Маћедонци. — Морица Банда Dalmatien, das Land der Sonne. — Павла Ровинског Черногорія **268** 75

„Bosznia története“. — Máramaros v. jegyzökönyveiből. — „Wörter und Sachen“ **269** 76

М. Абрамић и А. Колнаго „Untersuchungen in Norddalmatien“. — Которскога бискупа Фрања Учелинија препев Дантеове „Божанствене Комедије“ **270** 80

Влад. Ћоровића Утјецај и одношај између старих грчких и српских записа и натписа. — Павла Поповића Petar II Petrović Njegoš in Wien in den Jahren 1836—1837. — XXIII Годишњак Срп. Крал. Академије. — Извештај о раду Задужбине Илије М. Коларца у г. 1909—1910. — Zur serbischen Geschichtsschreibung дра Иберзбергера. — Јов. Радонића Епистолар манастира Продрома (Слепче) из XVI века и Прилог историји

српских штампарија у Аустрији пред крај XVIII века. — W. Ruland, Geschichte der Bulgaren. — Marczali H., Ungarische Verfassungsgeschichte. — Vogt A., Basile Ier, empereur de Byzance (867—886) et la civilisation byzantine à la fin du IXe siècle **271** 70

X. Херца Der nationale Besitzstand und die Bevölkerungsbewegung in Mähren und (österr.) Schlesien у часопису Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik (XXIX, 2). — Dr. Čeněk Zibrt, Život a činnost P. J. Šafařika ve světle dopisů synovci Janovi у Časopis-y Musea královstvi Českého (LXXXIV, 3). — Český časopis historický (XVI, 3) о Историји српскога народа од Ст. Станојевића. — Д. Витковић о Колонићевој акцији у Богословском Гласнику (XVIII, 1. 2). **272** 75

V. Уметност

1. Развитак далматинске умјетности. Од Божа Ловрића **264** 77
2. Косовске песме у камену. Вајарски радови Ивана Мештровића. Од Милана Шевића **265** 88
3. Прва српска уметничка изложба у Сомбору 1910. М. и А. С-ћ **266** 89
4. Песме љубави И. Бајића. Од Емила Сахса . . **268** 78
5. Песме П. К. Божинског. Од Емила Сахса . . **268** 79
6. Иван Мештровић. Од Божа Ловрића **270** 82
7. Др. Стјепан Милетић. Од Божа Ловрића . . **271** 75

VI. Гласник

† Јакуб Барт-Ћишински. Ло **261** 94
† Карло Крумбахер. Од Николе Радојчића . . . **262** 73
Митрополијска српска учитељска скупштина. А. В. **272** 77
† Никола Ђ. Вукићевић 1830—1910. А. В. . . . **272** 80

VII. Извештаји о раду Матице Српске

262 79, **263** 80, **265** 95, **266** 95, **267** 78, **269** 78, **270** 86, **271** 79, **272** 83.

Инв. бр. 26000

XIX. ОДЛОМАК ИЗ ЕПОПЕЈЕ „КОСОВО“

од

Др. НИКОЛЕ ЂОРИЋА

□ □

Мурат шаље војску на Крушевац, да га препадом освоји. Крушевац брани посада а у помоћ му долазе Лауш, Небојша и Шубић, те сузбију Турке кад им притече и Милош с побратимима. Турци беже и Милош се баца џиновском стеном за умаклим Џидовином. Дочек у Крушевцу и весеље. Растанак Милошев од љубе Вукосаве и нејака сина.

Донаде Мурату абер са каквим јунацима иде
Лазар на њега и султан на великом јаду се виде,
Дознавши какви су Срби и какво је њих поуздање,
Како је сваки оран за борбу и крваво клање.
Коњаник свак о ункашу жељезне носи синџире,
Да му по Косову веже те његове лале, везире,
Бегове, аге и паше. И пешак се сваки опàс'о
Кононцем преко паса, е да би робља навàс'о.
Не зна се ко је од кога узданији, силнији, бољи,
Колко је сваком у вољи, да ускликне: удри и коњи!
Оклопник, пешак ил коњик, све то за осветом пламти.
Злочин се његов по целој Србадији знаде и памти:
Како под Коњухом градом, Карàман кад подложи себи,
Чије упорство само тад помоћу Срба и преби,
Он благодарност храбрим Србима указа тиме,
Што им главаре поби, јер не хтеше пузит' пред њиме.
Ту се отворише очи Србима; они видеше,
Служити горем од себе како то жалосно беше.
И сад је срце сваком успламтело мржњом у груди:
Страшно, неумитно сваки за осветом крвавом жуди.

Силна је војска; к'о гора дижу се оштри миздраци,
Као но небом облаци вију се пољем барјаци.

Сјаје се шлемови сводни, лепрша се перје на њима.
Сваки челêнку с мегдана јунак за кацигом има.
Штитови бљеште, панцири и оклопи жељезна кова.
Севају сабље бритке и опрема сјаји се нова.
Оружје потмулим звеком из даљине језиво лупа
Земља с' од топота тресе кад налетом војска наступа.

Брижни су Турци. У веће диван се сакупи ратни.
Главе погубили сви главари и бегови знатни.
Игит и Ајне и Тавуџ, Тимурташ царства што руши,
Искусни Лала Шахин, Учтȳглија везир, ком уши
Одреза Мурат кад се без војске с Дубравнице врати,
И коме заказа, да га за дужину главе скрати
Ако на Косову сада не буде среће боље,
Сви су занéмели, нико за беседу не има воље.
Лукав потурчени Грк, бег Јевренос, лисац тај стари,
Који се довије увек, рачуне да другоме квари,
Увек противнику страшан колико сабљом и силом,
Толико више лукавством и преваром хитром и хилом:
Сад се домúшљаше заман лукавству и замкама новим.
Мурат, ком пророштво каза, да падне у борбама овим,
Залуд напрéзаше умље, да спаса у невољи смисли.
Једино Калил Ђендери, докле су сви к'о покѝсли,
Присебан беше и савет и мудар и једини даде:
Ништа не остаје друго, већ брзо одвòјити саде
Довољну војске силу, јунаке све најбоље прве,
Па их на Крушевац кренут' на дому да Лазара смрве,
С леђи загрòзивши тако Србима, силу ће своју
Они поцéпат' и мегдан изгȳбит' у неравну бојȕ.

Паклени план овај брзо смишљен, још брже се прими.
Распоред војске сад лако Јевренос црта и сними.
Ураган, пустиње син, олȳјити јунак од Шама
Поћи ће први да зада Лазару страха и срама.
Дедо Џидòвина њега на овоме прати ће путу.
Главатог Арапа уз то и Драпавца глувога Муту
Повешће собом, да цела уздàнија буде им сила.
Повешће собом и Суља, лишаивог још Мајасила.
Такав им распоред гради за поход и одсудан удар
Лукав препредени Грк, сад паметан зорли и мудар.

По две тисуће им даде Огуза и пустих Асаса,
По једну још Бедујина, Арапа, хитрих Черкаса,
Па их на Крушевац посла, са земљицом њега да сравне
Поприште пакла да створе од Лазара столице славне.

Много ми Милица мајка и бајна Милева и Вука
Милоша дивна љуба претрпеше јада и мука
И Мара госпођа с њима та Вукова поносна љуба,
Када опасност јави са бедема гласница труба.
Једва књигòношу цару ограбише послати оне.
Дрхте и стрепе да л' књигу скоротеча цару и доне.
Заиста страшно бејаше и погледат' доле низ поље,
Како све прекрили руља што пали и руши и коље.
Како све сатре у часу та гмижа од самих ајдука,
Трудом и знојем све што подузетна подиже рука
Народа вредног: целу његову наду и муку,
Његова цветна поља, плод његових ради̇ених руку.
Све се, од Мораве доле па Расином к Јастрепцу гори,
Пустош и дим и згар пред очима царици створи.
Стрвена житна поља и виногради лозни,
Китњасти Крушевца украс, ко сађе пунòродни, грозни.
Воћњаци сатрти родни. Са земљицом сравњени црном
Убави летњиковци и засути драчом и трном.
Лешине немају гроба, и Милица с бедема гледа
Лишена становника где земља им гробнице не да.
Урличу пусти пси и збуњена стока тумара,
Блеји и муче те мами харàмију да је ухàра.
Стубови дима су значке, где убава села цветáху;
Гаврана грахат је песма што неве и моме певáху.
Авај све царица тужна сад рођеним очима виде,
Народу њеном каква судбина у сусреће иде.
Авај ти роде српски! па ипак је све то играчка.
Царство кад падне сав си ти оваква јагма и пљачка.

Ипак се одржа град и душману кључева не да.
Сваки замéнити главу и живот многòструко гледа.
Младеж јуначки узлета на бедеме, гине и пада.
Крушевца неће дати без големе крви и јада.
Српкиње младе сокòле борце и венце им плету:
Рана не боли на коју мелема оне мету.

Животе својих јунáка запевањем опе не жале:
Песмама, славећи дичне, òбесмрћáвају пале.
Бедеми сиви на летњем сунцу од крви се пуше.
Гомиле душмана како навале, тако с' и сруше
Доле у бездан пред младом Србàдијом. — Тако три дана.
Али и храбри малакшу од умора већ и од рана.
Авај и већ се чини, да ће све пак'о однети. —
Али кад спремни сви већ бејаху без наде умрети,
Нада се њима јави и сунце их обасја спасом.
Лаган скоротеча стиже са веселим свима гласом,
Да им се помоћ јавља. И не траја дуго а с града
Опази стража јунаке. Србадија спасе се млада.

Беше то Љутко. И Вука и бајна Милева бејаху
Смотриле дичнога, кога толико дуго чекаху,
С толиком надом. И њине ненадне радости цика,
Препаде мајку, да није од ужаса њихова вика.
Бденишућ сву ноћ да л' пису, у место жудна индата,
Виделе како на граду оборише душмани врата?
Није л' већ допр'о Турчин у одаје самога двора,
И сад се чини од деце миле јој јагма и мора? —
Тога се она боји. — И како ли препалој беше,
Кад јој спрам јутарња сунца јадòплачне очи видéше
Љубмане витеза дичног и Шубића оног са њиме!
Како је обузе срећа и са срца нестаде зиме,
Када их виде како у оклопи дивни бејаху:
Као гороцвета два спрам сунца у даљини сјаху,
Како им кациге бљеште а лахор им с Јастрепца бојне
Стегове зраком лепрша и коњима гриве увòјне,
Који ка граду лете не дотѝчућ копитом пода,
Као да нису трком превáлили два дана хода;
Како их војска прати да земља под силнима тутњи.
Заиста није места више ни страху ни слутњи.
Витези они носе уздана спаса њима.
Заиста царица чудне ту лепоте гледати има,
Када дурбúном поље то покупи испред себека.
Исто то чини и Вука и ове Олѝвера сека.
Све три од радости силне и тресућ се све три од цике
Грле се сада и љубе и очију с дивотне слике

Тамо у даљини више не скидају, срећне, блажене.
И опет плачу и цичe и грле се: жене к'о жене.

Ипак Оливеру више од свију ту огреја срећа.
Радост јунака што виде од радости спаса је већа.
Добро га уочи она и зâ чудо примети тачно,
Да му Светлàне нема. И срце што беше већ начн'о
Тајне љубоморе зуб, од празна сад одану јада,
И што Светлане нема у шотаји драго му пада.

Непријатељ се на јуриш таман припремаше нови,
Кад му се иза леђи укáзаше витези ови.
С истока Кòшйско Поље, ка Расини што но се шири,
Мајасил посео беше и куне се да се не смири,
Докле не ускочи први у капије Крушевцу белом,
И докле поносну Мару не забули кадуне велом.
С њиме су Суљо и Дедо, кој' òштрй на Вукицу зубе.
Чудних ли ђидија, побро, да онаке лепоте љубе!
Кошйско равно поље, где игре и бојне мегдане
Изводе српски јунаци граду са исходне стране,
Разноси јутрос Дедо на копита помамна вранца,
И прети губавом прњом да слађана љуби устанца,
Која међ Србима први и најбољи једини љуби.
С њима је војска Асáсâ, тај народ и дивљи и груби,
С којим се само Огýзи опáчином мерит' још могу.
Додија секта та и људма и цару и Богу.
Ураган води ове и Теке и удара с југа,
Страхобни помор шири ко морија права и куга.
Двогубу рану од које ни лека ни мелема нема,
Задати честитом кнезу се силан пустòловит спрема.
Милицу себи за љубу, Бајáзиту плахом Милеву
Силник у слепилу свом за бајну памѐњује неву.
Главати Арап са црним народом пустоши ствара
Граду са запада: цветпа Лазàрица слика је згара.
Још Бедујини граду са северне стране се виде
Како на коњима лете и међу лакòлетне циде.
Драпавац Мута пред њима вилòвита ђогата јаше:
Злато све жежено сја му са такума, седла и аше.
Голу у десници сабљу а топуз у левици носи:
Двогубом смрћу прети протйвника свога да коси.

Све се то крете граду. Давòрије јекнуше бојне.
Халакну пешак и коњик ошину парипе гојне.
Опсадне кретоше с' куле од донете склопљене грађе.
Заглушно точкови шкрипе. И гломазно стена комађе
Поче да лети у град из праћака пруглих под зидом.
Али их отуда Срби враћају натраг са придом.
Куле им крше и праћке ломе и огњене зубље
Бацају стрелама те им сажижу чалме и рȳбље.
Бије Србадија сад, јер индат у невољи стиже.
Нову свак осети снагу и нâ ноге листом се диже.
Запламса свако срце та жељом за осветом живо:
Остане л' који, до гроба биће му жао и криво.

Љутовид с главице гумне Вучáка, где с храбрима стаде
Повише Крушевца, виде Србадије големе јаде.
Лево Вучаку и даље на Гаре а потоком затим
Развио војску бејаше Шубић му уздан побратим,
Те иза Јалова Брда за Багдалом чекаше спреман,
Први да нападне отуд и арапску сломије неман.
Десно ка Расини пак на Голàводу Небојша сведе
Дунава изабране борце а зâ њим Неȳступчић греде,
Који на штиту и шлему процвалу носи сасу.
Ту је са Стижана војском и Скакутка борац на гласу.
Млава и Пек су ту, Витовница, Пореч и Шашка,
Они са Црнога Врха и Планине Голе и Дашка,
Усје, Голубац бели, свих градова дунавских дика,
Снеготин, Крушевица и четица добра војника
Коју од Раброва родна Рабар Обрȉзговић крете.
Миљевић Степко своје и Русман од Барича чете
С онима с Липовице и чаробног гајног Дивáна
С кострешне Јежевице и стражарног увек Вукáна
Спојише, да их од Куле, ковиљем обрасла града
Води Неȳступчић Дане, ком нâ дому Љубица млада
Оста са чеда два, блúзáнца у бешици сина. —

Беше то лепота жена, ко нȉ једна други јој ина.
Рам јој на Дунаву дивни и вилински чаробни граде
Родно бејаше место. — И около деклице младе
Многи се просци врзмаху и лепу искàху за жену.
Тако из дана у дан од лета до лета на смену.

Она пак, сама оставши без рода, кој изгибе тужној
Нешто у војни а више у међусòбици ружној,
Беше се прочула кано делија, јунак девојка,
И као Дунава вила — а зваше се именом Сојка —
Чувена беше тиме, што препливат' лако могáше
Дунаво три пут тамо и натраг. — И тако искаше
Од просилаца својих да мегдан поделе са њоме;
Да с' надпливáвају с дивном. И чарима чудне те моме
Занети млади људи уреченог дођоше дана,
Гонити кошију с дивном из блиских и далеких страна.
И чудан делише мегдан, и многи залòжише главе
Гонећи пливачицу низ Дунава таласа плаве.
Многе обàмрле једва спасоше онде без даха.
Многи се тргоше натраг од мртвога препали страха
Многи пак, којима цура ко вила бродàрица бега,
Занесе срце и умље лепотом вилинског тела,
И који, слепо гонéћи, своје прецéнише силе:
Платише главом али до мете не дођоше миле.
Само Неȕступчић беше, кој не устȕпаше лепој,
Него је храбро гоњаше у страсти безгрàнично слепој.
Ну, кад на оштеку трећем и њега већ издаде снага,
И кад му одмицат' узе прилика толико драга,
Кад му се поче испред очију хватати тама:
У помоћ Дунавка вила му притече главом сама,
Јер јој већ охолом ћуди додȉјала беше та дивна
Тврдога срца девојка, и вила јој беше баш кивна,
Мегдан да изгуби тај, те потхвати утопљеника
Створив се бокором сасе. И пропаде хвала и дика
Сојки од Рама лепојки и победу огласи труба
Граду са Шешир Куле, и она му постаде љуба.[1])
Сломи се гордост у лепе и нестаде пустоловина.
Стиже и њу свију жена неȕмитна крута судбина,
И сад ко најбоља мати близáнца два негује сина,
И боља Данку је љуба нег мужу свом икоја ина.
За спомен оном пак јаду и чудном у невољи спасу
Носи на шлему и штиту Неуступчић цвеће сасу.

---

[1]) Шешир Кула је остатак од највише стражарнице на римском граду, оброђене тако, да је од исте остао само један узан стуб са широком плочом на врху, која се издалека чини као шешир. Вековима стојећи тако Шешир Кула трајала је до пре неколико година.

Дотле и Љутко своје Мудрàковцу примаче чете
Па се Парȕновцу левим крилом у напреда крете.
Смотрише Турци то и бесни са ненадних јада
Мануше више туђи Крушевца белога града,
Па се осврћу на мрске придошлице. — Поче се битка.
Зазвижда копље и стрела и зазвекта сабља бритка.
Са три навáлише стране уздани српски јунаци;
С четврте посада груну, момчàдија градска и ђаци,
Којима беше на челу Разбигора Драж а уз њега
Царевић млађани Стево. — Ни брига, ни стража, ни стега
Царице мајке не мога одврáтити плахог младића
Жеднога ратне славе и осветe светога пића,
Младим вршњацима да се својима сад не придружи,
И да се крваво Турком за матере јад не одужи. —

Дивота гледати беше младића тог пунога наде,
Како се као но борић, кад буја сред шумице младе,
Дизаше поред старца стољетног грма, ком грање
Широки дајући хлад, кроз тихо и сетно шȕштâње
Прича о старини славној. — Старога овог војника,
Дража, кој беше Душану сатрудник, понос и дика,
Омете болест љута, костòбоља, старости пратња
Поћи на Косово с кнезом. Ал беда и онака патња
Милице мајке нагна и њега да угаслу снагу
Окуша ипак, на мегдан да потече клетоме врагу.
Верна му љуба и снаха, јединца му невеста млада,
Који са војском уз цара из Крушевца одјезди града,
Довитних руку, кости утѐгоше старе и бедра.
Седу му покрише главу змајòликим шлемом а недра
Сведоше сјајним панциром и аздијом пурпурна цвета.
И стари борац, који мишљáше већ мењати света,
Осети снаге свежину и младости слатку крепчину,
Около себе кад виде младиће и срчаност њину.
И он их води у бој и њихова храброст и младост
Последња славног мужића бȉ ал' и највећа радост.

Кивни пљачкаши, што им пропаде пљачка за коју
Уздани потпуно беху, сву силу обр́нуше своју
Манувши опседнут град на нападаче те дрске.
Али и Срби бејаху још љући на душмане мрске.

Љутко бејаше први кој умочи мача у крви.
Његова десница чету прву и предводну смрви.
Силно налетеше Турци; још силније тискају Срби.
Падају главе, а оштро гвожђе о кости се рби.
Брзо Агарјани натраг устукнуше, сломљени срамно;
Дугачким лешева редом окружише бојиште равно.
Ураган, бесан од једа, вођ им, са ненадна срама
Риче и грди да се небо и земља пролама.
Докле их устави, прибра, и натраг у битку их врати.
Ал' је и Љутовид спреман да ударац ударцем плати.
Као но брснати грм на поман Турчин бејаше.
А као кула на граду, неосвојна, Љутко стајаше.
Јасно бејаше да мегдан међу њима битку решава.
Зато и обадве војске посматрају мегдан тих лава.

И лепе госпе са куле понајвише градске гледáху,
Шта се са Лаушем збива и брижне су све и у страху.
Мануше оне и Гојка, Небојшу и Дана и друге,
Ма да бејаше и тамо и борбе и невоље дуге.
Чак ни за старога Дража, за Стевана младог не хају.
Очима Љутка траже и свиленим рупцима мају.
Поздрав и радости усклик на сусреће шаљу јунаку.
Он их из даљине смотри и поздрави сабљом у зраку.
Мило му беше поздравље и двогубо с' осети јачи,
За лепе да пролије крв, да душмана крстова тлачи.
Заигра пољем Жерава и мамузом оштром га муну,
И као огњена муња са копљем на Турчина суну.

Тај му се чекат' не даје, већ истом силѝном и бесом
Полете на њ са копљем обòреним. Страховним тресом
Прекоше обе џиде о штитове челичне тврде.
Борци не добише рана. Ну залуд се с недаће срде:
Оба су равна снагом и вештином једнака оба,
Нит су у једнога мање нег у другог мржња и злоба.
Срдит Ураган што копље изломи, сабљу трже.
Али му Љутко још брже мач дворез пред ударац врже.
Беше та сабља дивна у Турчина; скована давно
Још када витези крста војеваше храбро и славно
Противу Саладина. У Дамаску три је ковача
Ковала петнаест дана и четири још помагача,

Док јој ука́лише рез и удрише записе многе,
Мађиске муре и знаке и аждајске канџе и ноге.
Докле украсише срмом и низама камења драга
Балчак и каније, пуста на товаре схарчише блага.
Али и Лаушу мач и бољи још набави вила.
Змајеве очи тај има и четри самолетна крила.
Двогубим резом тај сече и дворшан двогубо боде.
Пробивши груди празан тај на̀ поље никад не оде,
Него на зјапаву рану понесе собом и срце.
С прсима празним крвав оставља трупље и мрце.
Чудно је оружје то и страшно, и нѐ беше тога
Који би друго такво још икада сковати мога!
Сами Ураган, колко бејаше и гњеван и хилан,
Задрхта када га спази и осети удар му силан.
Његова дамаскиња одбѝја се лака ко перо;
Руку му сврађа од циља и заноси удар на еро,
Докле не доспе у рашље. И онда, о големи јаде!
Изви с' ко змија из руке и зујећ у травицу паде,
Одскочи пругла и коњу предње му кичице шибну.
Толико силан бејаше ударац, који је зибну.
Ипак се не сломи. Турчин потрже сад буздована,
Докле му добру сабљу склонише момци с мегдана.
Али га престиже Љутко и зари му рашље у раме
И оку меса му изби из грдно разјапљене јаме.
Турчина ипак не згуби: до Косова има тај дана;
Окрете коња чила и побеже срамно с мегдана.

Виде то с левога крила у близини водећ Асасе
Противу Данка Мајасил. По тројицу примајућ на се
Зададе Србима јада. Међ Стижане забуну шири.
Убивши Миљевића и чету сву његову смири.
Обрани тешко и Рабра док Ураганову беду
Не виде овде и самог остави одмах Деду
С Небојшом да се ломи а сам се на Лауша загна
Да га на мегдан други од првог још уморна нагна.
Бесан и силан к'о муња он топузом њихајућ лети
Право на млађана бана, који се јаду свом сети,
Па га и дочека равно силан а двогубо оран.
Да се не учини да је на мегдан без воље примо́ран,

Он му на сусреће погна Жерава. — И мегдан се поче
Брзо и бурно па се и брже и бурније доче.

Бесно ветрòстижна хала од Турчина бије, о Боже!
Трогубо брже нег Љутко што враћати ударце може.
Али се виде да Љутко и не хесáпи то много,
И да би лако и сам са мачем пожурити мог'о,
Када би хтео и кад би невољу ценио већом.
С Турчином он се игráше ко мачка са немоћу псећом.
А то Мајасила грдно до беснила дражи и кињи.
Модар бејаше у лицу к'о драгац тај камен сињи.
Очи му крвљу набрéкле а промукло грло од вике
Оста без гласа и цела с' од шиштаве немоћне цике.
Све је срдитији, све је помáмнији, беснији, луђи,
Видевши да је Лауш опàснији много и хуђи
Нег што мишљáше икад на Србина да ће наићи.
Побеже срце у тур потурченом овоме кићи.
Па кад га пене беле и крваве покрише свега,
Онда и Љутовид поче тенáне да теше и њега
Ударцем грома силипе и као муња брзине. —
Познаде Турчин, да је приспео час да се гине;
Окрете коња и наже, а његова дружина верна
Прихвати брзо бегунца и склони га јадна и дерна.

Ну где је среће увек и несреће има. Док Срби
Овде надјачаше: силне и муке и јаде и скрби
Зададе Дедо њима на источној страни града.
Неман бејаше та пореклом из утробе хада.
Растом од човека сваког виши а снагом јачи
Од самог пакла владара: куд нагне све руши и тлачи.
Копља одскâчу од њега а стреле с' у прашину смлаве.
Разгнао Стижане беше и оне од Пека и Млаве
И Мирочане храбре а војводе, соколе сиве,
Који уступит' не шћаху, што поби што похвата живе,
Па се, кад виде шта бӣ код Љутка, ко јастреб из луга
Пусти на њега да свети Мајасила свладана друга.

Као но поноћна хавет Џидòвина јави се сада
На крају бојнога поља. И као хавет што зада,
Што год је ближа, и страха све већег и он тако страхом

Све испуњаваше сваким кораком свакојим махом.
Хавет се начини халом, којој препре́чити пута
Никаква сила није у стању ни једног тренута.
Никаква снага оружја, ни демонска мађија пакла
Неће омести страшну, да нѐ продре камо је макла.
Као но вихар олу̑јни захуктан пољем гоњаше,
Земља под њиме тутњи, а пољана одјекиваше.
Очи му крваве беху к'о живи и пламени крвњи,
Уста ко паклена врата а зуби ко адови жрвњи.
Чељуст му паклени огањ на махове млазима пире.
Мршаве дугачке руке ко грабуље смрти се шире.
За ким их пружи ни вишње силе га више не спасле.
Ноге прегореле обе за халу од коња су срасле.
Кано из корена вихром изваљена пустињска палма
Љуља се пољем. Аршин челенком кићена чалма
Главу поля́ковну сенчи и коњу му даје хлада. —
Биће од Лауша, побро, невоље грдне и јада.

Јер ову напаст, коју сам пакао беше натутко,
Треба да сачека сам без виле сад весели Љутко.
Сам ће са демоном овим из пакла да дели мегдана,
Јер се са Шаре још није вратила њему Светлана.
Беше пренебрегла јутрос јунака и завет пресѐгла.
Јао њој! ако је свећу упокојну овде ужѐгла
Витезу свом рад весеља таштега там у сестара,
Кад је лакоумну Усуд за погрешку страшну покара.
Виде сад јасно и лепо са доксата царево дете
Шта јој јунака чека. И језа од главе до пете
Прође је сву када виде шта ће од храброга бити.
Бледа, претрнула, страха већ не мога својега крити:
Већ криомице небу у висине плаве погледа,
Има ли откуд Светлане да избави Љутка од Деда.

И страшан сударе се зби. И на војску се пренесе целу.
Настаде страшно клање на догледу Крушевцу белу.
Диже се урнебес општи. Небојшини ратници чили,
Како се изгуби неман, први одолеше сили.
Везане другове дреше и Турчина погнаше бесно.
Постаде Кошиско Поље Огузима скучно и тесно.
Мајасил опет бега. Неустушчић срдити скоби

Суља и смаче му главу и чету војника му поби.
Шубић на западној страни главата Арапа сколи,
И на мегдану га нагна за живот јунака да моли.
Даде му Гојко тај дар у окове пошто га врже.
Затим се баци на Муту од муње огњèвите брже.
Драпавац беше са коња оборио Дражa, па Стеву
Напао зорли и руку ранио детету леву.
Али кад угледа Гојка, где к њему муњевито јури,
Остави дете и старца па Шубићу на сусрет жури.
Страшан бејаше до беса у наступа бурној силини
Неми тај глувац ком врева убојна сметње не чини,
Јер му је тихо све и равно и не буни њега
Никаква погрдна реч ни узвик ни претња ни жега.
Зато су ударци вазда опàснији, које задàје.
Добро тај гађа увек и слабост у премца познàје.
Колко је бурно насрòтљив кад бити мегдана почне,
Толко дурàшније гони неодступно бој док не дочне.
Велики јунак тај још побеђен никада није.
Па га ни Шубић не свлада, ма колико добро да бије.
Силно се оба понеше, и зададе јуначких јада
Много ту један другом, ал нѐ мога премца да свлада.
Докле не дочу Гојко — а доне му абер Скакутка,
Како је Дедо страшно порàзио побра му Љутка.
У помоћ потече тамо, а остави Драпавца сама,
Који га не смеде гонит од умора а и од срама.

Тамо бејаше зло. Страхòвити Дедо бејаше
Дозлио витезу, да се спрам хале још једва држаше.
Разбио панцир на грудма, нарамнике сломио њему,
Просуо пуца по трави и сасеко перје на шлему;
Рани га тешко по глави и разби му штит у комàде.
Једино цео још мач од оружја Љутко имáде.
Ипак се добар јунак још држи и добро мегдâни;
Напада силно и сам и топузом вешто се брани.
Ал му је узаман све, јер обранит' демонска тела
Не може Бедујину нит пробити мађија вела,
Којом се неман ова, када је избаци пако,
Учини неповредном за људско оружје свако,
Да га не сече сабља ни копље ни стрела бије,
Осим надземаљску силу ако у себи не крије.

А то у Милоша само имаде и Дедо то знаде
Да од Озрениje сабље гинути њему ваљаде.

Виде се Љутко на грдној на невољи страдавши тако.
И што у животу никад не рађаше, уради јако:
Гласом из гро́ца бела, посестриму кликну Светлану,
Да му с' у невољи нађе на кобноме јутрос мегдану.

Викну је јунак, и небо с' од његова проломи гласа.
Ал му се не јави вила у јаду да донесе спаса.
Цикну од страха и писну од бола, од голема, боме,
И лепо царево чедо и руке те беле се ломе
И сузе теку низ лице и уздах се очајни вије:
Али Светла̀не јој нема с Цидо̀вином мегдан да бије.

Викну и понова Лауш. И опет се не̏ одзва нико
Небу с висѝна, где вилу бејáше углѐдати свик'о.
Али се одазва отуд с Вучáка глас познати добро.
Одазва с' онај што војске сам сатире: Обилић побро.
Загрме Милошев глас и надглуши убојна лома.
Убојни јекну му поклич као грмљавина грома.
Препале обадве војске за часак се мануше битке.
Копља полетела клону и сабље се спуштају бритке.
Дигнуте деснице снагу изгубише; падоше доле:
Страху и најтврђе срце ту не̏ мога већ да одо̀ле.

Познаше обе војске тај глас, ту претњу грома.
Позна и Дедо да ће бити сад велика лома.
Јер се он једино сабље Милоша страшне и боји,
Пошто му гинут' од ње судбѝном написано стоји.
И он, и охол и силан, необуздан све до тог маха,
Устави ударце своје и премро̀ од голема страха:
Већ се осврта̀ти поче, на коју ће страну да бега,
Докле га Милош не спа̀зи и пољем не повија њега.
Не смеде страшном на мегдан, то беше и јасно и видно:
Главом без обзира кидну и побеже јадно и стидно.

Милош га тражит' и не хте већ ко олујина груну
С дружином право у бој. И победу славну и пуну
Задоби после кратка ма крвава боја и лома.

Окрете леђа Турчин и побеже листом ома.
Мâну се града и пљачке и Српкиња лепих у њему
Побеже силни Ураган на срамоту данас голѐму.
Побеже грдни Мајасил ал најгрђе Дедо предњâчи.
Једино још се Драпац с Арàпијом црном јунâчи,
Докле га сусрете Иво, и велике невоље виде
Докле га с помамна ђога у травицу сабљом скиде.
Чудо бејаше то грдно од насртна силна јунака.
Три пута натраг на коња са земље већ оборен скака.
Три пут већ издишућ душу димѝшћију трзаше криву,
Да се за живот наплâти, да умирућ погуби Иву.
И кад већ мртав бејáше, још три пут се прући и педну,
Докле и закопа ногом и загризе земљицу ледну.

Паде он овде док Дедо барјак од срамоте носи.
И док му Обилић друштво на буљуке млати и коси,
И задње мимо прве прогони: ипак обићи
Не мога дрског бегунца нит коњица брзог му стићи.
Страшна људòмора Турке обара ко спопље пред собом,
Коње и добре јунаке и састави многе са гробом,
Па се за Дедом пусти. Ал побеже наклена неман.
Да му занѐчати судбу, још нѐ беше допао земан.
Киван на пудљивца Милош прегоре сечу и битку,
Само у његову крв да Озренију умочи бритку.
Далеко замаче тако гонéћи уз Расину халу.
Беше притужио грдно и коњицу доброме Ждралу:
Али је заман сва мука. Ни муња је не стиже више.
Виде то Милош, па неман ипак са земље да збрише,
Устави крилата Ждрала и скочи на земљицу црну,
Па ти ту некакву стену брегòлику десницом згрну. —
(Беше то камен од оних што дивови некад ломљаху
Јастрепцу с грбине суре, кад ратове силни вођаху
Једни са другима ради царства над странама света:
Стенама таким се тукли да опаком гори не смета.)
Камен тај дограби Милош у љутини десницом брже.
Камен бејаше грдан, јер када га Обилић врже
И када полете небу он замрачи сунчева зрака.
Сенка од њега лећáше ко облак од црнога мрака,
А кад на земљицу паде, из темеља Јастребац дрмну,
И као грома тресак од одјека небо му грмну.

Гомилу Турака, што но онде у бегству гмизаше
Притиште стена и смеља. Ал срећан Џидовина бјаше:
Кад се у земљицу зари страховито гломазно пресло,
Само по сапима коња беше му ивицом тресло.
Утече Дедо, јер судба ту нѣ даде њему да гине.
Тек ће на Косову главу Озренија њему да скине.

А ту где стена паде Милоша силнога војна
Остаде спомен и име то убаво село Разбојна.[1])
Около камена цвеће и јако самоникло цвета
Убавог пролећа сваког и свакога божјега лета.
На том па камену кад се болан и данас одмори
Бољка га мине и он се и здравим и чионим створи.
Воду још студену ту лековита чесмица точи,
Која од недуга лечи и слепима отвори очи.
Благослов то је од руке Милоша витеза славна;
Спомен је то на давна времена та цароставна.

Врати се Милош гњеван. Ну љутина цела га прође,
Како под бедеме граду том беломе Крушевцу дође.
Јер се отворише бране, и с танане куле се слете
Царица мајка и зета са кћерима лепима срете.
Руке му на сусрет шире у лице јуначко га љубе.
Весело јекнуше градске да поздраве витеза трубе.
Весело нѣ сусрет народ Туркомори страшном се слѣже.
Усклици свуда се оре и бурна се песма разлѣже.
Општа весѐлица наста. И сунце ко другче да сија;
К'о да с' и небо осмева. — Али од свију срећнија
Његова љуба бејаше, та његова дика и слава,
Верна и чедна и дивна, једи́нствена та Вукосава,
Када му паде на груди и обисну с' пониже грла,
И када целива свога јунака и витеза врла,
Коме у Србина равна нема, ни славе достојна
Више од њега. — Па ипак, дичнога грлећи војна,

---

[1]) Под Јастрепцем код села Разбојне на путу за Јанкову Клисуру и сад се показује огромни, на површини пљоснат камен, којим се Милош бацио за неком халом од Турчина, не могавши је стићи, кад му је побегла с мегдана. Народ ту долази и некој лековитој води у болести, засађује цвеће око оне стене, пали свеће и чува спомен на Милоша.

Она се сети и Маре, и шта ли ће на то њој рећи?
Да ли ненàвиди можда толикој сејиној срећи?
Толикој Милоша слави? — Па сузнога откиде с' лица
Од војна милог и кано пред јастребом та голубица
Сестри на груди паде и, љубећ у образа оба,
Мољаше Мару, да јој не отрује срдашце злоба,
Да јој сад буде добра и на њу не срди се јако,
Јер је заслужио Милош та да га дочèкују тако.
И Мара, охола, хладна, побеђена тиме бејáше.
Њено се раскрави срце и сестрицу милу грљаше,
И сузе радости пролију образа румена оба
Пољуби срећну сеју и одлете мржња и злоба.

Па ипак данас од свију најсрећнија беше та дева
Лепо то царево дете, мезимица бајна Милева,
Када свог витеза виде и познаде весела да му
Рана смртоносна није, јер Дедове сабље већ јаму
Беше Светлана своме залечила добром јунаку,
Јер се већ вратила беше и ено је гор' у облаку.

Сад је и срећна Милева до воље гледати море
А да љубомором слепом у грудма јој срце не горе.
А кад и прстен доби и поруку очеву зачу,
Да је за Лауша даје — тад радости слаткоме плачу
Једва бејаше и краја. — Ну бити га мора да како!
Радости сузе у смех и кикот обрнут' је лако.

А пак та добра мати, та царица, детету брижна,
Да јој за свечан тренутак и сјајношћу сад недостижна
Милосна буде кћи, к'о лепотом што је без равне,
Пред којом друге као пред сунашцем звездице тавне:
Окити накитом њу од Турчина који јој оста,
Када без невесте бајне Бајазита отпрати госта.

И зби се оно, што ће на најгоре брзо изаћи.
Мађија страшних проклетство и царево дете ће снаћи.
Исто ко Оркан Тодору. И бајну ће јако Милеву
Одвести оро из Брусе ко милу и најлепшу неву.
За то с' у Крушевац амо и донете опаке ствари.
За то намêњени њој ти проклети злочести дари.

Као и Гркињу негда сад Српкињу да упропа̄сте,
Анђела чистога чедност опачини пакла подвласте.
Пропасти она је већ посвећена, јаду и коби.
Накитом овим је лакше Бајазит лукави доби,
Него ли победом макар каквом над Лазарем царем.
Пакленом мађијом цуру у проклети затвори харем.

Ну то не слућаше нико, а најмање сад у тој срећи,
Нити кад растанак дође и због̃ом кад требаше рећи,
Кад спасиоце виде Крушевац како одлазе,
И лепе с бедема госпе те витезе како залазе
Гају за руб тамо према Јастрепцу града стражару,
Веселе гласе да носе од Крушевца свом господару.
И Милош, којега јади изло̀мише бурних дана,
И срце сломише њему и задаше љутих му рана,
Оставши сад иза друштва, допусти радости мало
Паћеном срцу свом у чаму што беше већ пало.
Гледајућ милосну љубу и сина у бешици мила,
Доживе срећних часова и окрепи уморна била.
Снагом за нови рад и подвиге јаче и веће.
Утешен пође на војну и срца препуна среће.

Она га, верна љуба, и бајна и пресрећна мати
Двору до вратница сводних са чедом на недрима прати.
Ту на Ждралина јунак уседе, који њушкаше
Госпу по рамену своју и кротко низ недра рзаше.
Као да због̃ом вељаше, за навек, ах велико због̃ом,
Које се узима с болом у души са сузицом многом.
Хтеде то срчани коњиц и с ђетићем малим да чини.
Али се дете већ обре у зрачној спрам оца висо̀ни.
Милош га дигао беше. И као тић поле́тарац
Он му лебђаше у зраку а косице тих пове́тарац
Златне му криоцем лаким лепрша̄ше горе у зраку.
Заигра срце, кад га угледа таког, јунаку,
Па га, подупирућ снагу му слабачку мишцама снажним,
Као маторка учаше, да постане крепким, одважним,
Крила да развије мала и слободно њима да мане,
Па да полети право врху у јелове гране.
Тако и Милошу сад се чини: он ускликну гласно:
„Ха тако свећ ми узлето́ мој соколе славно и часно!“

И дете с оне висѝне ни трунчице не јави страха,
Већ обе ручице беле испружи истога маха
К миломе очевом лику и замрси румен прстиће
У густим брцима оцу. И малено премило биће
Кикотом звонким аваз од велике радости даде.
На то му отац лицем на румене образе паде,
Па га до миле воље свег ижљуби слатко и бурно.
Затим га спусти на седло, па нѝ руке даде га журно
Млађаној жени, која у сузама блажена гледа,
Како се растаје отац од милога својега чеда.
И саже с' јунак и к њој и приви с' у загрљај жени;
Пољуби дивну у чело, у образа цветак румѐни;
Целива љубу у уста и осети дах њене душе,
Силно запламсале чежњом, и уздахе како је гуше.
И ману љубу и руке од грла јој одвоји бела.
Високо с' исправи витез јуначке и душе ко тела.
Чио и ведро ману руком са коњица чила
Да је за полазак време. — И оста му Љубица мила
Сузом залѝвена сва, и паде на вратница прагу.
Сузама зали стопа његових варљиву трагу.
А он за дружином оде на убаво Косово равно,
Крвцу да лије за род, за сриство да погине славно.

ИЗ САВРЕМЕНЕ ХРВАТСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ.[1]

ОД

ЈОВАНА ХРАНИЛОВИЋА

У првом овогодишњем реферату о значајним појавама у најновијој хрватској белетристичкој књижевности, што је штампан у VI. овогодишњој свесци „Летописа“, изложио сам у великим потезима прилике и неприлике и књижевни рад двају главних центара хрватске белетристичке производње: „Матице Хрватске“ и „Друштва хрватских књижевника“. Истакнуо сам, да лањске публикације „Матице Хрватске“, т. ј. оне белетристичке садржине, заостају за лањским публикацијама „Друштва хрв. књижевника“, у којем воде главну реч књижевници млађе генерације. „Матица Хрватска“ посвећује више пажње популарисању науке, те у том далеко наткриљује сва остала књижевна друштва хрватска. По свему се види, да и „Матица Хрв.“ и „Друштво хрв. књижевника“ прослеђују и даље са својим публикацијама у истом смеру. Међу Матичиним књигама за г. 1910., што су већ дотискане те ће се већ за који дан почети распачавати, половина је поучне садржине, а од белетристичких радња издала је Матица ова дела: „Приповиједести“ од *Матије Лисичара;* једно од старијих већ штампаних дела Еугена Кумичића, овећу приповест под насловом: „*Зачуђени сватови*“; превод класичне драме: „*Lilla Weneda*“ од Ј. Словацкога, коју је из пољског оригинала превео Јулије Бенешић, и приповест словеначког писца дра *Ф. Детела* под насловом: „*Пегам и Ламбергер*“; а у изванредним издањима II. издање познате Огризовићеве

---

[1] Види св. VI. 1910.

драме: „*Хасанагиница*“. Осим тога има неколико белетристичких радња у VI. свесци „Хрватског кола“.

Како се види, неке од белетристичких тих радња већ су од пре познате; али свакако је и то боље, него ли да се штампају рђавије нове ствари. Има много и бољих ствари од бољих старијих и млађих хрватских писаца, које су у своје време биле штампане у појединим часописима, што су изашли текар у неколико стотина примерака, те би остале савременој генерацији неприступне и непознате, да их „Матица“ поновно не обелодани у својим издањима. Све досада је избор таковних Матичиних издања био добар, и Матици је у том погледу отворено још широко поље.

И „Друштво хрв. књижевника“ наставило је и у г. 1910. своје публикације „Савремених хрв. писаца“. До овог часа изишле су за г. 1910. следеће књиге: „*Сабране приповијести*“ од *Анте Ковачића* са врло занимљивим и темељно написаним уводом од А. Г. Матоша; „*Новеле*“ од *Бранимира Ливадића*, са илустрацијама Томислава Кризмана и „*Лирика*“ *Владимира Назора*. Сада се штампају „*Приповијести*“ од *Иве Војновића* и „*Новеле*“ од *Матије Лисичара*, а биће још штампане у VI. свесци: „*Изабране приповијести*“ од нетом преминулог младог писца *Ивана Козарца*.

О свим овим књигама проговорићу више, када изађе потпуна серија за г. 1910. Већ сада могу их најтоплије препоручити, јер је добар и избор писаца и њихових радња и јер су сва та издања лепо опремљена и према њиховој вредности јефтина. Све досада у наклади „Друштва хрв. књижевника“ изашле књиге примљене су од критике с највећом, потпуно заслуженом похвалом. Требало би само, да те књиге имају и што више купаца и претплатника.

Последња свеска, што је до сада већ разаслана, јесу у потпуну збирку прикупљене досадање лирске песме *Владимира Назора*, раздељене у следеће одељке: Еротика, — Febbre, — Пред храмом, — Библиске легенде, — Синопсис, — Кентаури, — Дитирамби и — Дионизијске песме.

Владимир Назор млад је још човек, рођен г. 1876. у Постиру, на отоку Брачу у Далмацији, али је већ стекао одличан глас као песник и преваћач хрватских и српских песама на талијански језик. Још као гимназиста пре-

вео је на талијански језик неке песме Змаја Ј. Јовановића (Dai Bocciuoli appassiti), Војислава Илијића, Прерадовића, Арнолда и других, а испевао је и неколико оригиналних талијанских песама. Касније је издао „*Славенске легенде*“, „*Живану*“, „*Пјесму о народу хрватскому*“, која је изашла под његовим псеудонимим: В. Приморски, и основу епа из животињског царства под насловом „*Брунџијада*“. Г. 1903. изашла је у Задру његова збирка: „*Књига о краљевима хрватскијем*“, после тога у Пуљу његове истарске баладе под насловом „*Крвава кошуља*“ онда г. 1906., за његова боравка у Копру, изворни његов исторички роман из истарске прошлости под насловом: „*Крвави дани*“. „Матица Словенска“ издала је г. 1908. његову изворну истарску причу под насловом: „*Вели Јоже*“.

Назор је до сада био ширим слојевима читалаца више познат као епски песник, али сада у целокупној збирци издане његове лирске песме доказују, да је у њега једнако снажна и лирска жица. Док у његовим неким епским, иначе формом и садржајем лепо успелим песмама, смета опорност и немелодиозност стиха, лирске су му песме у том погледу далеко дотераније. Некоје су му лирске песме по садржају и форми управо класичне вредности. Критика је збирку његових лирских песама дочекала с највећим усхитом, те је Назора прогласила јединим од најбољих савремених хрватских не само епских већ и лирских песника. О тим песмама проговорићу опширније у идућем реферату, када узмем на око сву серију издања савремених хрв. писаца за г. 1910., што излазе у наклади „Друштва хрв. књижевника“. Већ овде свраћам на те лирске Назорове песме посебну пажњу, јер сам уверен, да ће свако, ко буде те песме читао, осетити, како је неодољив чар тих дубоким мислима и местимице сјајном дикцијом испретканих песничких уметнина.

„Друштво хрв. књижевника“ најбоље овако на делу доказује, како и поред „Матице Хрв.“ није његова егзистенција сувишна. Да уза све то материјално кубури са својим издањима, није тому једини разлог опште позната неприлагодљивост хрватског читалачког света, када се ради о новим књижевним средиштима и потхватима, већ и општи застој занимања за белетристику у опште и код нас и

другде у великим књижевностима. Сви досадањи покушаји, да се побуди веће занимање за белетристику оснивањем нових књижевних центара и нових белетристичких листова и ревија, остадоше редовно без успеха. Постигло се је само то, да су се читаоци, чланови и писци одбили од старих центара и листова, који су услед тога почели и материјално и квалитативно назадовати, а да се ипак није око нових листова окупило толико претплатника и читалаца, те би се могло рећи, да развитак књижевних прилика показује напредак у квантитативном и квалитативном погледу. То је већ тако код нас, где је конзерватизам доминантна црта нашег народног индивидуалитета. Зато код нас још више него другде вреди она стара опомена: Quieta non movere. Много је лакше разорити оно, што већ постоји, него ли створити што ново и ваљаније. Редовно се најжучљивији приговарачи на делу, када је ред, да они учине што боље, исчауре као пусти рушигради, у којих је више жучи и уображења, него правог познавања ствари, о којима се ради. Многи разметљиви приговарач, када га узмемо право на нишан, покаже се, штоно реч: „кано сирћушно јаје, које хоће од кокоши паметније да је“.

Истина, претерани конзерватизам велика је запрека напредном размаху свих наших културних тежња и иницијатива; али шта ћемо, када нам је он већ у крви, те морамо и с њиме рачунати.

* * *

И у хрватској књижевности било је неколико листова, око којих су се окупили били понајбољи књижевници као сарадници и довољан број претплатника и читалаца. Али онда поједини незадовољници међу књижевницима, место да без буке и навештаја рата пораде око тога, да барем својим књижевним радњама дају обележје напредног духа по садржају и форми у тим књижевним листовима, који су почели показивати знакове застарелости, застоја и несавремености, почеше јуришати на саме те листове у опште и одвраћати од њих читаоце и сараднике. Место да пораде на усавршењу и проведивим и оправданим реформама листова, на које се је публика већ навикла, те су их многи читаоци претплаћивали и читали већ ради

њихова назива и традиције, стадоше на лаку руку против њих покретати нове листове, који су већ у свом зачетку носили клицу смрти или анемије. Пошло им је за руком, одбити од листова, против којих се подигоше, и писце и публику, те ти листови почеше од тога доба и материјално и својом књижевном квалитетом пропадати и најпосле многи сасвим угинуше. Али и нови, против њих покренути листови не могоше се дуго одржати. Подигоше се против њих други опоненти и реформатори, настаде „bellum omnium contra omnes“, а свршетак: Посвемашња расцепканост књижевника и читалачке публике, и на крају крајева: равнодушност и престанак занимања за домаћу белетристику у опште.

Све то најбоље се разбира у повести једног од најзнаменитијих хрватских књижевних листова: „Вијенца“.

Тај лист излазио је пуних тридесет и пет година. Покренут у шездесетим годинама, окупио је тај лист око себе понајбоље хрватске књижевничке снаге, те је најпре под окриљем „Матице Хрватске“, каснije под окриљем „Дионичке тискаре“ цвао и напредовао и био верним огледалом хрватске просвете. Али је против „Вијенца“ подигнута „Просвјета“, која излази већ седамнаест година, али никако да стече глас, што га је уживао „Вијенац“, ма да су се око тога листа окупили мало по мало по готово сви и бољи хрватски песници, и приповедачи и разноврсни стручњачки писци, ма да обилује леним и згодним илустрацијама, и ма да имаде и приличан број претплатника.

И сарајевска „Нада“ преотела је нешто читалаца и писаца од „Вијенца,“ али ни тај лист није могао задати смрти образованијој публици најомиљенијег стецишта најбољих хрватских писаца, у којем су штампане толике песме Прерадовићеве, Трнскове и Шеноине и изворне приповести и популарни поучни саставци најбољих хрватских приповедача и писаца. Бити сарадник „Вијенца“, значило је: стећи право на назив књижевника.

Ипак је и „Вијенац“ коначно морао угинути и ради материјалне конкуренције других листова и ради престанка занимања публике за лепу књижевност услед трвења између књижевника старијег и млађег нараштаја и услед тога, што је и политичко странчарство почело захваћати и књи-

жевност, те су поједини ново покренути листови почели истицати и сарадњом појединих писаца и тенденцијом страначко своје обележје. То им је дакако задало, иза кратка анемична животарења, преку смрт. Тако су угинули редом: „Живот“, „Ловор“, „Хрватска смотра“ „Слово“, а да за њима нико није заплакао. Угинула је и сарајевска „Нада“, али на њено место дође „Бехар“.

Г. 1903. престаде коначно излазити и „Вијенац“, који је довршио тридесет и пето своје годиште. Није му помогло ни то, што га је узела и опет под своје окриље „Матица Хрватска“, ни то, што је прешао сасвим у руке млађе књижевничке генерације.

Али ако није нико осетио престанка разних листова, што су против „Вијенца“ и усиоредо с њиме излазили, престанак „Вијенца“ оставио је велику празнину у хрватској књижевности. Већ само име тога листа чаробно је деловало на ону малу шачицу најверних и сталних читалаца и помагача хрватске белетристике. Зато се је свашта смишљало, што да се учини, да „Вијенац“ ма у којем облику наново ускрсне. Г. 1909. поче „Вијенац“ и опет излазити под уредништвом дра Рудолфа Хорвата. Почеше се око њега окупљати негдашњи Вијенчеви сарадници и писци, који се нису буд с којег разлога могли решити, да обелодањују своје књижевне производе у гласнику „Друштва Хрв. књижевника“: „Савременику“. Почели су се већ прикупљати и претплатници око тога у скромном облику ускрслог „Вијенца“; довршио је сретно једно полугодиште за г. 1909. и већ је сложен био први број за г. 1910. Тада од једаред стаде политички дневник „Обзор“ место дотадањег полумесечног белетристичног свог прилога издавати у месечним, раскошно и лепо илустрованим свескама „Вијенац“, којега добивају претплатници „Обзора“ бадава, а само Вијенчеви претплатници за 6 круна на годину. Кажу, да „Обзор“ имаде до девет хиљада претплатника, па би тако његову месечном прилогу „Вијенцу“ била материјална егзистенција посве осигурана. С издавачицом тога Обзорова „Вијенца“, с „Дионичком тискаром“ није дакако нико могао конкурисати, пак тако престаде Хорватово издавање „Вијенца“, а нови „Вијенац“ под окриљем „Дионичке тискаре“ и као месечни прилог „Обзора“ баш довр-

шује своје прво годиште. Његова даљна, барем материјална судбина зависи дакако од судбине листа „Обзора“, ма да само име „Вијенац“ и његове традиције већ саме по себи врше атрактивну силу.

Сам формат Обзорова „Вијенца“ није подесан, и ако је његова опрема сјајна. Истина, тако велики формат згодан је за илустрације овећег обима, — али јер лист излази само један пут на месец, био би ипак згоднији мањи формат — н. пр. обични формат месечне књижевне ревије.

Уредништво „Вијенца“, који излази у наклади загребачке „Дионичке тискаре“ као прилог „Обзора“, изложило је у I. свесци за месец јануар г. 1910. у великим потезима историјат „Вијенчеве“ судбине и разлоге, зашто Дионичка тискара сада покреће „Вијенац“ у овом облику. Није то баш све тако, како се у том историјату прича, али преко тога се лако може прећи, само нека „Вијенац“ пође добрим путем, којим је кренуо. Само уредништво вели у свом предговору дословце: „Уредништво новог „Вијенца“ не мисли, да ће у хрватској књижевној републици заузети мјесто старог „Вијенца“. То није крај „Савременика“ нити потребно. Сматрамо тек потребним, да најширим слојевима пружимо ванредно јефтину забавну лектиру — донашајући романе, новеле, пјесме и хрватских и најбољих савремених страних писаца уз мјесечни преглед умјетнички, књижевни и поучни. Уз то ћемо донашати вијести о шпорту и кроници те много илустрација тако, те ћемо свакога читаоца задовољити“.

Досада изишли бројеви испунише то обећање. „Вијенац“ је у досада изишлим бројевима донео и успелих изворних песама, приповести и поучних састава ка, а кроз све досадање бројеве тече и превод великог „велеградског романа“ „*Метрополис*“, што га је енглески написао: *Upton Sinclair*. Рубрике за уметнички и спортски свет одвајају се од свих досадањих сличних публикација код нас. Услед тога „Вијенац“ носи више обележје новинарског прилога великих, светских политичких дневника, ма да је и белетристици и поуци посвећено много пажње. Дакако да би и претплатници „Обзора“, који добивају „Вијенац“ бадава, и посебни Вијенчеви претплатници били задовољнији, да

„Вијенац“, ма и у мањем обиму излази једанпут недељно или полумесечно.

И ту је од уплива она стара навика на недељно, боље рећи: суботно излажење старог „Вијенца“.

Главно је ипак, да је у опште „Вијенац“ и опет на живот пробуђен. Сада још треба, да се око њега окупе и старији и млађи писци, како су били окупљени око њега и у његово најбоље доба сви књижевници, без обзира на књижевну струју, само ако бејаше у њих талента и спреме за књижевнички рад. Чини се, да ће обновљеном „Вијенцу“ и поћи за руком, да сабере око себе и старе и младе књижевнике. Од познатијих дали су досада у њему штампати своје производе: *Буде Будисављевић*, *Каталиник-Јеретов*, *Матија Лисичар*, *Петар Петровић*, *Јосип Косор*, *Иван Козарац* (*Вања Косан*), *Сане Курјаковић*, и неки млађи хрватски и српски писци. И покојни Иван Трнски саопћио је у „Вијенцу“ своје последње песничке производе.

Осим тога ухватише се око „Вијенца“ у коло први хрватски уметници, те су његове илустрације управо сјајне. „Вијенац“ ће под окриљем „Дионичке тискаре“ моћи издржати трошак на илустрације, дочим су досада многи хрватски књижевни листови поиспропадали, јер ради премалог броја претплатника нису могли савладати тешкоће и трошка за набаву и хонорисање изворних домаћих и страних илустрација од уметничке вредности. Жалибоже шири слојеви публике и не маре толико за штиво у белетристичким листовима, колико им је до тога, да се позабаве с њиховим прелиставањем и с илустрацијама у кавanама и на дому.

Од већих радња почео је био у „Вијенцу“ излазити изворни, на велико засновани роман из загорског живота, под насловом: „*На расјелинама*“, од др. *Матије Лисичара*. Већ је у прва четири броја било оштампано мало не цело прво поглавље, али одонда нема наставка. Је ли писац слао текар појединe израђене наставке, пак се је предомислио и свој роман наумио другачије израдити него ли је почео, или се је догодило шта друго. Свакако је требало то објаснити, јер је овај торзо доста оминозан за лист, који је већ био запловио пуном паром на широку

пучину. Можда је писац увидио, да је зашао у преминуциозно детаљирање у описима места и сценерије свога романа, пак се је почео домишљати, да за такав роман не би било довољно једно годиште „Вијенца“? Свакако би било штета, да остане његов роман торзо. Лисичар је наиме један од најспремнијих и најдуховитијих приповедача млађе генерације. То је он доказао својим досадањим мањим новелама и приповестима, које и ако нису увек сасвим јасне, показују сигурну руку, особити дар опажања и отмени манир. Доиста би било вредно видети, како би се умео Лисичар понети на широким боковима технике романа овећег обима.

Успоредо са „Вијенцем“ излазе као виђенији књижевни листови за образованију хрватску читалачку публику: месечна смотра „*Савременик*“ и лист за женски свет: „*Домаће огњиште*“, а уз њих за породичне кругове полумесечник: „*Просвјета*“.

О „Савременику“ сам већ у кратко споменуо у првом свом овогодишњем реферату, да су порасле за њега симпатије, откада нема у њему више полемика са жаоком жучљиве субјективности. Ове године порастао му је број претплатника те и ако још има дефицита, тај је све мањи. Што се тиче његове књижевничке квалитете, она је, према писцима, који се ухватише око његових рубрика у коло, такова, те је доиста „Савременик“ на путу, да постане једном од најбољих досадањих хрватских књижевних ревија. Дакако да се и у „Савременику“ опажају штетне последице надмудривања између тако званих „старих“ и „младих“, т. ј. расцепканост књижевних радника и читалачке публике. Дакако, да се опажа и у тој смотри недостатак изворне приповедачке производње, али то је тако и другде, где се појединци, у којих има и талента и спреме, могу бавити с књижевношћу текар напрекидце, у часовима одмора, што им преостају после рада на другим пољима, где је ред послужити своме народу у тешкој борби за опстанак. Оно мало читалачке публике, која тражи штива од веће књижевне и уметничке вредности, једва смаже и времена и трошка за више листова, пак тако кубуре мало не сви ти хрватски листови и материјално и дакако на квалитети књижевне производње. И кубуриће

дотле, док не дође до концентрације и књижевника и читалаца око мањег броја књижевних листова.

* * *

Главни разлог материјалној невољи и кубурењу и бољих хрватских листова јест дакако оцћи престанак занимања за белетристику и књижевност услед тога, што су и књижевници и читалачка публика принуђени, да прате развитак прилика и неприлика на политичком, социјалном и привредном пољу. Разбијени око разних политичких листова, центара и странака, посвећују више пажње својим страначким стварима, средиштима и листовима и њиховим фељтонима и рубрикама за књижевност и критику позоришних комада, него ли општем развоју лепе књижевности. Поједини политички дневници имаду своје сталне фељтонисте, белетристе и референте за књижевност, о којима се изван њихова круга редовно не води рачуна, као што и они редовно тек онда узму на нишан писце и књижевне производе из противничких табора, када се могу на њих оборити свом жучљивошћу странчарске критике. Дакако да и ту имаде часних изнимака. Али када је већ тако, онда доиста остаје премало и интереса и публике за књижевне листове, где књижевност није тек пузгредна ствар. Најпосле за напредак књижевности у опште није на одмет ни то, што поједини политички дневници, а тих имаде у Хрватској врло много, воде бригу о рубрици за књижевност и о фељтону. Само би доиста требало, да се те рубрике испуњују саставцима и производима и бољих књижевника, а не тек дилетаната и почетника, код којих је јасно приметна новинарска хитња и рутина. Познато је, да су и у великим литературама и најодличнији писци саопштавали и своје најбоље белетристичке производе у подлисцима политичких дневника. Тако су отпочели своју књижевничку каријеру многи велики руски, француски, немачки и талијански писци као примерице: Тургењев, Толстој, Зола, и велики број других. Неколи хрватски политички дневници посвећују особиту пажњу фељтону и рубрикама за књижевност и уметност. Знаде се, да су одлични хрватски писци: Аугуст Шеноа, Еуген Томић, Еуген Кумичић, Фран Фолнеговић, да не спомињем многе друге млађе,

обелодањивали многе своје приповедачке производе у „Обзору“, „Народним Новинама“ и другим политичким дневницима. Њихова имена и њихов рад доиста нису били на одмет тим листовима, већ су они много допринели добру гласу и занимању шире публике за те листове.

Требало би дакле и сада водити о том бригу, да се и уређивање рубрика за књижевност и фељтон у хрватским политичким дневницима повери искусним и спремним људима, који ће моћи и знати наћи и ваљаних сарадника и побудити интерес за књижевност и у кругу присташа и изван уског круга политичких истомишљеника.

Што је у том погледу занемарено, даде се надокнадити и поправити.

Када се је већ читалачка публика стала окупљати мало не једино око политичких листова, треба да се и о том води рачуна, те да и у тим политичким дневницима не буде доминантно почетништво и дилетантизам, већ да и ту овлада уплив сарадње талентираних и спремних књижевника. Тиме дакако нећу да речем, да је добро, што се публика све више отуђује књижевним листовима и све више привија уз фељтонску и новинарску лектиру. Али када је жалибоже већ дотле дошло, обратимо и то на добро, да не угине сасвим свако занимање за белетристику и домаћу књижевност у опште у широким народним слојевима.

Свакако сам у реферату о приликама и неприликама савремене хрватске књижевности морао и на то упозорити.

Морам још свратити пажњу и на то, да се у неким дневницима немарност за правилност и чистоћу језика опажа и у фељтонима и рубрикама за књижевност. Нарочито вреди то о многим преводима из страних језика. Такови преводи израђени су више пута тако накарадним језиком, да се не може ни смисао ухватити, да и не говорим о осталим гресима против стилистике, граматике, ортографије и духа нашега језика.

И ту дакако имаде много часних изнимака, те је управо штета, да многе такове изворне ствари и преводи у политичким дневницима остају незапажени у ширим круговима. Код великих страних политичких листова чува се слог приповести и романа, изворних и преведених, те се

они прештампавају у посебне књиге и за претплатнике листова, што се касније јаве, и за друге купце.

Врло је добра појава, што неки хрватски дневници доносе добрих превода већих и мањих ствари од бољих савремених старијих *славенских* писаца. Тако су у своје време изишле у „Обзору“ у Мишкатовићеву преводу мало не све боље приповести од Тургењева. Истина, неке од тих превода је кашње, за издање „Матице Хрватске“, морао покојни Миливој Шрепел на ново превести, јер је Мишкатовићев превод, ма да је он био одличан стилиста, био нетачан и површан. Покојни Еуген Томић много је преводио из пољске књижевности за „Народне Новине“, а његови су преводи изврсни. Тако су и шири кругови имали прилике читати у преводу и Крашевскога и Сенкијевића и друге пољске и руске старије и новије писце, до којих су дошли једино у преводима у подлисцима политичких хрватских дневника. Многи преводи великих романа и не би могли бити обелодањени у књижевним листовима, што излазе у недељним или месечним свескама мањег обима. Дакако и ту треба поверити превађање спремним преваћачима, који добро познавају и ствар, коју преводе и наш народни језик и језик, из којег преводе, те преводу посвећују више пажње већ ради свога гласа, него ли обични новинарски преваћачи и почетници. Не ради се ту само о хонорару за превод, који дакако добро долази и ћачким преваћачима, од којих неки доиста ни не узимљу на лаку руку посао превођења, већ се ради и о књижевној вредности оригинала и превода.

Стану ли уредништа и издавачи политичких листова посвећивати више пажње рубрикама за књижевност и белетристички фељтон, те постарају ли се о том, да окупе и око политичких дневника спремне књижевнике, моћи ће и политички дневници врло много припомоћи напретку књижевности, а престаће и тужбе неких књижевника, да им се и не мили писати белетристичке ствари, јер да их и онако немају где да штампају. Издавати књиге у својој накладі, значи рачунати на сигуран материјални губитак, јер књиге код нас налазе врло мало купаца. Књижевни листови данас већином имаду своје сталне сараднике, који су били покретачи тих листова, те који нај-

воле да их поштеде други писци изван њихова ужег круга, који немају истих погледа на задаћу и средства књижевности као они.

* * *

Није само да белетристика у Хрватској постаје неким начином пасторчетом и у изображенијим круговима, како се је на то пречесто тужио већ покојни Аугуст Шеноа, већ настаје велика бојазан, да би могло у том погледу бити још и горе. Не само, да онима, који и онако не маре много за домаћу књигу, добро долази као изговор тому немару, што и сами књижевници једни друге омаловажавају, ако већ нису у истом колу, те што звани и незвани критичари без мотивације, онако на прескок, проглашују целе хрпе књижевника и њихових књижевних радова за „quantité négligeable“, чиме још више убијају занимање за домаћу књижевност, већ имаде и других појава, које почињу забрињавати пријатеље књижевности. Треба барем неке узети на око, не би ли се што учинило, да од зла не буде и горе.

У првом реду спомињем велики пораст броја ђачких листова, што их издају и једино својим производима испуњују сами издавачи и њихови пријатељи. Не ћу да овде расправљам о самом принципу: да ли је у опште од користи и за ђаштво и за саму књижевност, да и средњошколска омладина издаје књижевне листове и у њима даје у штампу искључиво своје производе без контроле и водства искуснијих људи. О том је већ много расправљано, и ма да се разилазе о том мишљења, у једном се сви слажу, да и ту треба имати на уму ону стару: „ne quid nimium“.

Да је пак тај „nimium“ у Хрватској већ наступио, то доказује управо кобан пораст броја листова ђачких и за ђаке, и то не само за ђаштво виших школа, већ и за ђаштво средњих школа, да и не спомињем листова за децу и ђаке пучких школа. Тих ђачких листова има већ толико, да их није могуће пратити, и није чудо, да ђаштво поред учења за школу и поред толиких својих листова не може ни претплаћивати ни читати књижевних листова, у које пишу готови књижевници. Још пре неких десет, петнаест година били су управо ђаци виших и средњих

школа најсталнија читалачка публика „Вијенца“, „Наде“, „Просвјете“ и других хрватских и српских књижевних листова. Данас имаде ђаштво велики број својих листова. Да споменем само неке: „*Хрватски ђак*“, „*Луч*“, — „*Хрватска младост*“ за ђаштво виших школа, и онда велики број листова за средњошколце. Ево назива само неких: „*Побратим*“, што излази потпором хрв. земаљске владе, затим: „*Цвијет*“, „*Љиљан*“, „*Љубица*“, „*Невен*“, „*Ружа*“, „*Хрватска звијезда*“, „*Липа*“, „*Травањско смиље*“, „*Јединство*“, „*Бостан*“, „*Нада*“, „*Звијезда*“, „*Славонац*“, „*Новањско смиље*“ и други. Треба узети у рачун и неке листове, што их издају поједина ђачка друштва за свој најужи круг, од којих неки излазе у литографији, пак ће бити јасно, куда ли се је све расипала и разбила читалачка публика одличнијих хрватских књижевних листова. Треба још узети на ум и конкуренцију страних немачких, француских и талијанских листова, пак је лако домислити се, да је ђаштво престало бити она још недавно најсталнија читалачка публика и потпора хрватских белетристичких листова, у које пишу готови књижевници. И ето једнога од знаменитих разлога кубурењу и бољих листова, као што су „Савременик“, „Домаће огњиште“ и „Просвјета“, да се и не узме у обзир и конкуренција „*Дома и свијета*“ са толиким илустрацијама и за фантазију удешеним занимљивим приповедачким штивом, већином преведеним из туђих језика а без веће или никакове књижевне вредности.

Може човек имати макар које мишљење о сходности или несходности издавања ђачких листова, којима су, рецимо: средњошколски ђаци и издавачи и једини сарадници, али то стоји, да не може бити добро, да излази у тако малих народа, као што смо ми Хрвати и Срби, тако велик број ђачких листова. Не може то бити добро ради многих разлога, а поглавито, што то играње са књижевношћу не може бити од користи за напредак озбиљне књижевности. Неко је онако насумце избацио тврдњу, да код нас има више писаца, него ли читалаца, претплатника и купаца производа домаће књижевности. Ако баш и није сасвим тако, али није та тврдња предалеко од истине, ако се стану сматрати за књижевнике сви они толики ђаци и почетници, који обелодане у којем листу по коју своју песму,

приповест, или расправицу или критичарски састав. А да се многи од тих младих полетараца барем сâм држи не само књижевником обична калибра, већ и звездом необична сјаја и ауторитетом у књижевности, види се то по разметљивости и мегаломанији некојих њихових критичарских састава о старијим већ опробаним песницима и писцима. Разуме се, многи од таковых младих разметљиваца не може да оцени домашај својих јуриша на неповољне им књижевнике од гласа. Некоји од њих и остадоше само код јуришања, док им није дојадила равнодушност и нападнутих и публике према њиховим критичарскам залетима, а онда их нестаде за увек са површине, а да нико тога ни запазио није, а камо ли да је које око за њима заплакало. Некоји опет окушаше се на белетристичком пољу, али их у брзо узеше на нишан њихови противници из других младеначких књижевничких табора, те им у својим несмишљеним критикама ишчупаше перје, пак се онако исперушани више ни не показаше на међану. А тих противничких табора у омладинским књижевничким круговима имаде такођер на претек. Та не би ми били јужњаци, да већ у најранијој младости не отпочнемо с цепкањем сила, трвењем, гложењем, међусобним подвађивањем и надмудривањем, што се онда наставља и у зрелом, мужевном добу, на штету наше народно-културне егзистенције.

Многи од ових омладинских писаца већ од првог почетка одваја од својих другова солидношћу своје спреме и озбиљношћу поимања задаће књижевности, те постаје постепено све угледнијим књижевником. Али дакако такови су и код нас на ретко посејани. Већине тих ђачких песника и књижевника нестане с површине. Заситивши се играња с књижевношћу, онèмили им и перо и књижевност у опште, и они се прикључе огромној маси равнодушника према лепој књижевности у опште, или барем престаје њихово занимање за домаћу белетристику и књигу.

Искуство нас учи, да је то редован резултат прераног почињања са штампањем књижевних производа. А ако је тако, онда нема сумње, да имаду право пријатељи наше народне књижевности, што се не могу загрејати за толики пораст ђачких листова и смелу разметљивост књижевничких почетника, те што их забрињује и та кобна појава на

обзорју домаће књижевности. О кобности те појаве не може их разуверити ни вика извесних патрона младеначких рушиграда, који eo ipso свакога старијег и искуснијег књижевника почашћују којекаквим неласкавим епитетима од којих је најневинија њихова тврдња, да ти старији књижевници и нису за право књижевници, да је њихово књижевништво банкротирало, да су испуцане лумбарде. Не мора човек бити баш laudator temporis acti, да истакне, да су и такови расипачи погрдних епитета на старије књижевнике, који су ипак већ стекли добар глас у књижевности, такођер једна од кобних појава, какових није још било у боље доба наше књижевности. Доиста треба имати велике љубави за књижевност и народну просвету, да човек после овакових инзулта не изгуби воље за даљни књижевни рад, те да само са сажаљењем за инзултора нађе утеху у тому, да ти инзултори редовно не познају ни једну деветдесетину њихова досадањег књижевног рада, већ текар по два три њихова састава, што им случајно дођоше пред око и који се можебити једино њима не свиде, стану с омаловажавањем говорити о свему њихову књижевном раду.

Да речем нешто pro domo propria. Мени се је самом догодило, да ми је један незадовољник самном пребацио, да расипљем жуч на млађе хрватске књижевнике, а пребацио ми је то баш у исти час, када су ти исти млади хрватски књижевници у својој ревији „Савременику“ са признањем и задовољством забележили, да сам баш у „Летопису Матице Српске“ врло похвално приказао досада изашла издања савремених хрватских писаца, што излазе у наклади „Друштва хрватских књижевника“, дакле да сам с похвалом споменуо рад младих хрватских књижевника.

Разуме се, да нападаји и таковых инзултора нису особито пријатни, али морам инзултору признати, да је погодио, када је накнадно и сâм истакнуо, да његове замерке неће постићи сврхе, за којом је, како он вели, у најбољој намери пошао, о чему немам разлога да сумњам према оној: ни о ком не суди неповољно, док зато немаш јаких разлога.

Све ово споменуо сам и зато, што не бих хтео, да се и моје упозоравање на кобни пораст броја омладинских

листова у хрватској књижевности узме тумачити као нека врста малициозности према омладини и млађим књижевницима у опште. Јасно је, да не мисли зло, ко на основи свога искуства у књижевности, у најплеменитијој намери, упозори на велику истину, што се крије у оној класичној изреци: „ars est longa, vita brevis“. То додуше значи, да онај, ко мисли, да је у њега дара за књижевника, мора већ од рана настојати на том, да стече спрему, потребну за напредовање у књижевности и да треба да већ за рана окуша снагу својих крила. Али нити је свако створен за књижевника, нити је прерани залет на Парнас без погибељи. Немачки великан Шилер био је свакако други детић него многи од оних књижевних полетараца, који мисле, да све, што досада постоји, не ваља, и да ће текар с њима почети ера праве књижевности, па ипак је често пожалио, што је неке своје песничке производе прерано у свет послао. Умни Миливој Шренел често је знао подсетити књижевничке почетнике па Вразову присподобу прерано у свет посланих песама са плачем деце, која су прерано одбијена од материнских груди.

Дакако, да забринутост ради кобности великог пораста ђачких књижевних листова не сме ићи тако далеко, те би ради тога требало бацити на све те листове анатему и навестити им рат до уништења. Као што је пораст броја ђачких листова у Хрватској знак, да се је прешло преко граница потребе, тако би навештај рата до истребљења против њих значио упасти у другу крајност и претеравање. И ту не треба сметнути с ума ону: „ne quid nimium“, како сам већ прије споменуо.

Требало би само настојати на том, да се по могућности тај број листова умањи, да се расцепкане силе окупе око мањег броја листова и пораде на њихову усавршавању.

Уз много плеве, младог корова и празне фразеологије наће се у тим ђачким листовима и много добро зрнце. Наће се, истина, доста мало, и бољих песама и приповечица, које посведочују бољи таленат за књижевност. Има их, којима у формалном погледу још много тога недостаје, али у садржају има и лепе инвенције и добре мотивације и сјајне фантазије и темперамента, и заноса и топлине. Све би се то дало лепо дотерати и усавршити. Али имаде

и много пусте празнине, дрске разметљивости и управо наивне мегаломаније и претенциозности. Свега тога било би мање, да се око мањег броја листова окупе боље младеначке снаге, које не сматрају књижевност тек пустом играчком и писцем сваког, који уме писати и има дивита, пера и папира.

Још је и то кобно код толиког броја листова, да се њихови сарадници ретко умеју одржати у објективности у рубрикама за критику и оцењивање производа својих другова у противничким листовима, који им опет одвраћају у својим листовима мило за драго жучљивошћу приговарања и претеривања у противном смеру.

Поименце су доминантне две супротне, противничке струје у тим омладинским листовима: неограничено слободоумље — и његов oppositum. Водство у борби између тих двеју опречних струја преузеше листови: „*Хрватски ђак*“, као орган слободоумњака и „*Луч*“, као гласник њихових противника. Значило би дирнути у исти час у два осињака, да станем истицати настраности те борбе и трвења. Полемисање, што се креће у алтернативи тих двеју опречности и у зрелијим круговима обично свршава с личним међусобним подвађивањима и жучљивим субјективизмима, остаје без благотворног коначног резултата, или му је редовни крај: потпуна апатија и небрига за књижевност у опште. То је куд и камо још сигурнији коначни резултат такове борбе код ватрене омладине. Дакако и у Хрватској је то међусобно надмудривање и надметање ударило истим кобним правцем и јако се треба бојати, да ће свршити истим кобним резултатом, као и другде, не сврне ли та борба на боље путеве и сигурније утренике.

Кругови омладине, што се куше око многобројних, тенденцијама слободумњачких гласила противних листова, кано да су не само на броју јачи, већ уживају више материјалне потпоре од већим делом конзервативне хрватске шире публике. Рекао бих, да су неке њихове расправе у многобројним њиховим листовима оригиналније, а то дакако још не значи, да се и књижевном квалитетом издижу над радњама њихових противника. Мало би од тих састава у стиху и прози могло опстати под анализом строге критике. Многи од тих састава тек су стилистичка вежба

са свима недостацима почетништва, те доиста не би било штете, да такове вежбе нису дошле у штампу. Исто тако не би било штете, да некоји од толиких омладинских књижевних листова престану излазити, а њихови даровитији и спремнији сарадници да се окупе око једног боље уређиваног и материјално боље осигураног листа. Нема сумње, да би се дало удесити, да н. пр. књижевни лист за средњошколску омладину: „Побратим“ постане таковим стециштем свој омладини, па макар се повећала владина субвенција тому листу, како би лист могао излазити барем једанпут недељно и постати књижевним средиштем не само за дољњогимназијалце већ и за ђачке књижевне почетнике виших разреда.

Разуме се, да ће се бољи таленти и спремнији омладинци знати протиснути и у књижевне листове, у које пишу готови књижевници, нити ко сме ићи за тим, да ваљаност песничког и књижевног производа просуђује по крсном писму песника и књижевника. Али: „rari sunt nantes in gurgite vasto .

Све да и нестане девет десетина хрватских ђачких књижевних листова, не би било оскудице на листовима, што доносе белетристичког штива за све слојеве хрватских читалаца, ако и није то штиво од књижевне вредности. У разним крајевима, где живе Хрвати, имаде велики број листова, што једни другим праве конкуренцију.

Једва би се дали на једној страници исписати само наслови тих листова, од којих неки. нарочито неки, што су у клерикалним рукама, постигоше више десетака хиљада претплатника највише зато, што им је врло јефтина цена те згодно удешена метода распачавања. Таквих листова, где је и белетристичко штиво проткано чисто религиозном тенденцијом, имаде врло много у разним хрватским крајевима, те књижевни листови са чистим књижевничким обележјем не могу да поред њих продру у шире народне слојеве и одоле њиховој материјалној конкуренцији.

Имаде међу тим листовима и таквих, који, и ако им је главна сврха морално релизиозна тенденија, отварају своје рубрике и чисто књижевним производима познатијих хрватских књижевника. Тако излази већ XXV година у наклади и уредништву босанско-херцеговачких Фрањеваца

лист: „*Серафински перивој*“, који је најпре почео излазити у Високом, затим у Лијевну и сада у Сарајеву. У њему има и песама и прозних састава и од познатијих хрватских писаца, од *Ђуре Арнолда*, *Тугомира Алауповића*, *Јосипа Милаковића* и других.

То је свакако један од најбоље уређиваних те врсте листова, а стоји дакако на антимодернистичком стајалишту. Нарочито су му прозни састави писани врло лепим и бираним народним језиком, а имаде у њему разноврсних историјских, филозофских и природословних поучних расправа.

Други истога жанра листови далеко за њим заостају те су више мање у ширим круговима непознати.

Јасно је, да и толики број листова доказује само, како у нас има више центрифугалности него ли центрипеталности на културном пољу, и да морамо доиста бити забринути, да нам се та манија за цепкањем, разбијањем и расипањем књижевничких снага и читалачке публике може круто осветити. Увек таково рђаво економисање у трошењу сила уграђа рђавим последицама и много и премного смета пуном размаху културног напретка.

Баш ради тога нисам се устручавао, да покажем прстом и на ту тамну црту, да се нешто учини, како не би било од зла и горе.

Још би требало да проговорим о ново заснованом „Колу хрв. књижевника“ у Осеку, у Славонији, и његову раду, нарочито о првој му замашнијој књижевној публикацији: Зборнику под оригиналним насловом: „*Ми*“. Али, како се је овај реферат и онако отегнуо, то остављам и то и још неке друге пажње вредне појаве у савременој хрватској књижевности за идући реферат.

„ГОСПОЂИЦА ФЕМА“

написао

СТОЈАН ЈАКШИЋ

Госпођица Фема седи крај прозора, плете чипке и мисли. Већ тридесет година она тако седи, плете и мисли. Као и иначе и сад је при спуштеним завесама наместила постељу, овлаженом метлом почистила собу, опрашила ишчилеле ствари, растворила расклиматане кутије са сребрним посуђем, брижљиво се умила, нарумепила и набелила, проветрила, премерила улицу с краја на крај. и онда села с плетивом крај прозора.

Игле звецкају и играју, а мисли теку и нижу се. Кад спадне омча и мисао се прекине, а после све иде као и пре. Прелази тако у мислима сплетке, које је ових дана чула, или који од романа, што их је читала. Замишља шта би радила да је откуд место које личности романа или сплетке она, и онда се једи и радује, мршти и осмејкује, и тек од једном пређе на — своју младост. Та младост је била средипте свију путева, којима су њене мисли ишле и макако другима чудни ти путеви били и лабаве везе међу тим другим мислима и њеном младошћу ипак су постојале. У томе гнезду је било њима добро, ту им је било место, ту су се родиле, отуд полазиле и онамо се враћале, ту су расле и што старије све се више пролепшавале. Топлота тих мисли није давала збиљи на њено чело, развлачила уста на смеј, гладила и равнила боре. Кад је мислила о младости, славама, весељу, љубави, престајала је да ради, и те почивке биле су њен живот.

Тако је било и данас, једнолики су њени дани: седи, плете и мисли.

Неко је отшкринуо врата, помолила се глава старије сељанке. Госпођица Фема брзо се окренула у страну, хитро дигла спалу коврчицу с чела и окренула се.

— Добар дан, госпоја, — отезала је сељанка и лагано улазила.

— Бог добро дао. Шта је, тек ниси све продала?

— Све, госпоја, — одговорила је жена и скидала чарапу, да изва́ди новац. — Купила госпоја Маријка све, она сапунџијска знате, удаје кћер па каже требаће јој још.

— Удаје, а за кога?

— Е, то Вам не умем казати, господин је каже, а чинимиске из наше је вароши.

— Баш си глупава, не умеш ни једно име да запамтиш! — љутила се озбиљно госпођица Фема.

— Па шта ћу, нисам ја школе учила, — правила се сељанка простија него што јесте. — Почела сам прву, па ме узели да чувам дете, а имала сам два брата, та Јову знате, служио је. . . .

— Знам да, — прекине је госпођица Фема, — морам ја свакога знати?!

— Не кажем ја то, него. . . Ево новци, госпоја. Нисам ја та, код мене не сме фалити. Тако кад сам служила код господар Јефте, па нестао прстен његове снаје. . . . .

— Добро, добро, на ево ти! — Пружила јој је стара госпођица нешто од новца, који је дотле пребројала. — Па ваљда ниси рекла, да су моје чипке?

— Нисам, госпоја, душе ми, нисам, како бих ја . . . нег она ме пита: је-л то госпођица Вема радила?

— Иди до ђавола, простакушо! Нит у тикви суда, нит у паору друга! — расрдила се госпођица Фема и гурала је напоље. — Нисам ти сто пута казала, да не радим што немам хлеба, него нарадим много, па шта ће да ми стоји.

— Знам ја, знам, — правила се жена да верује. — Казала сам ја и њој, да Вама није невоља, — додала је као у своју одбрану.

Даље није доспела, госпођица Фема јој је залупила врата испред носа. Чуло се само како госпођица Фема грди у соби, а Мила захваљује из предсобља на бакшишу,

који је био доста велики. (Остала Феми навика из бољих времена, да не пази на новац).

Човек је човек, ако је господин, иначе је марва, фукара, мислила је госпођица Фема, у сиротињи је тешко бити господин, али је она и ту хтела да буде то. А радити другоме то се не зове бити господин. Зато није хтела да се зна, да она другоме ради. То је била њена тајна. С уживањем је мислила, како свет нагађа: мора да та Еуфимија има новаца, кад нема никакве заслуге па ипак живи, и онда је измишљала читаве бајке о себи, у које тобоже свет верује. Кад и кад, кад скупи више новаца, одлазила би у оближње место и оданде сама себи новац слала, да види комшилук, кад поштанска кола стану пред њеном кућом, и сиђе онај писмоноша, што исплаћује упутнице.

И сад је та брбљава Мила избрбљала. ко је плео чипке, а она проклета Маријка све ће даље као добош. Бацила је новац, и те круне и десетаци, који су јој тако потребни били, котрљали се по земљи. Њена тајна је откривена и њој више ништа не треба.

Пре је она куповала те чипке, а сад да их другима продаје. Ал то је било друго време, време, у које је цела Војводина певала, пила и славила. Из њихове куће нису избивали гости, отац јој је био — то често спомиње, — *диштрихтсбиров*, а ујаци и стричеви сами *беамтери*. Сад су они умрли, остао јој само брат од стрица, који се поноси старима својима и банчи, а милошћу старих пријатеља послужује у неком заводу; и она као последњи кржљави изданак породице, која је саставила три колена интелигенције, па сад — као да је испунила дужност према Српском Народу — изумире.

Али ма како да је сирота, она неће више узети плетиво у руке. Или ако га узме, то ће бити онде, где нико не зна за њу. Сетила се неке осиромашиле госпође, за коју је чула, да служи негде у Ердељу. Тако ће и она. Мислила је како би то било, кад би се она спаковала. (Сребро не би спаковала, нека се види, да није сирота!) Шта би свет рекао? Брзо се сетила, да то не може урадити, неће она одавде ићи, ту је њина породична гробница, у њу је морају сахранити. Ту се с радошћу сетила и мило јој

је било, што је уплаћивала у неко погребно друштво, само да је што лепше сахране, да гору полијељеји, да је опоју сва три попа, да звоне сва звона. Сетила се и уштеђених четир стотине круна, које је наменила женској задрузи. Дакле одборнице би јој држале свеће, а тајник говор. Сад се опет нањути при помисли, да то неће моћи бити у цркви, јер је владика — није имао пречег посла! — забранио цивилима, да говоре у цркви, али се утешила, да то ипак може бити на гробљу над раком, а то је још дирљивије. Мало се стресла.

Мада се губила у ситницама и прелазила на друге ствари, ипак није заборављала, да је њена тајна откривена, и да мора нешто радити, ако хоће да живи. Но за њу је тешко било наћи посла, она није знала ни да кува честито. Падало јој је на ум, да узме девојчице и даде им *кућевно васпитање*, учи их *немецки*. Али шта је боље туђу децу учити, него другоме радити. Све се више једила и теже јој бивало, крива јој је била и Мила и Марићка и ти несретни сватови.

У собу је ушао Милан, или како га је она звала Емилијан. И она је заборавила на сав свој јад.

Милан је био чиновник код једног осигуравачког друштва, управо, он је био писар, само се чиновником титулирао. Био је висок, стасит младић, према плати и сувише лепо и укусно одевен. Узела га је себи, још кад је мали био — био јој је даљи рођак — и хтела је да од њега направи господина, свакако господина! Али није хтео да учи и тако је, као и остали пропали ђаци, постао писар. Са својих сто круна месечне плате излазио је добро на крај, јер је сва плата ишла на одело и кафану, а хранила га је госпођица Фема и њене чипке. И њој то није било криво, то је господски, а господство је важније од свега. Тако се навикли, па нит је он гледао на то као на жртву, нит она као непотребан терет, што храни здрава, читава човека. Тако им је то природно изгледало, као кад је он узимао од онога малог оброчића, што га је из гостионице доносила, месо, а она чорбу и нешто зеља.

И ако онај, који живи у прошлости као да нема садашњости, или ако је има, има је само зато, да својим ништавилом узвиси прошлост, ипак је она имала поред

прошлости и садашњост. То јој је био њен Емилијан. Мило јој је било да он троши, да се лола, да вара девојке, нека се кидају за њим! Ту она није знала границе, није било девојке од најлепше и најбогатије до најружније и најсиромашније, за коју она не би рекла или помислила, да се кида за њеним Емилијаном. Баш као да му је рођена мати била. Само је за једне изналазила да им сметају родитељи или друге романтичне и фаталне запреке, а друге наравно нису за њенога Емилијана. И кад је долазио из друштва, испитивала га је, и после са великом сигурношћу из некојих његових речи изводила разне ствари и догађаје, који се, разуме се, нису збили. Милан се дружио са „угледним“ беспосличарима и богаташким синовима, и сви ти његови пријатељи били су као и њени, као да се она с њиме „уздигла“ до њих. Називала их је само именима и љутила се, кад би је ко питао: који Милош? с каквим Јоцом? као да не знају, с ким се њен Емилијан дружи!

Разведрило јој се лице, кад га је угледала, брзо је поставила сто, намакла чисто посуђе, утрла хартијом плитке шерпењице, да се чаршав не упрља. Сели су да ручају.

— Ти си, лоло, опет терао кера, — госпођица Фема се уозбиљила као да му пребацује, а овамо јој мило.

— Да, ово је последњи пут, више ни онако нећу, — одговори озбиљно младић.

— Остави, остави, знам ја то „никад“, него с ким си био?

— С Марком.

— Димитријевићем? Мора да се опио као земља, и пре сам га видела: говори сокаком, а све се одупире о зид.

— Перићем, наставио је младић.

— Грундбухсфирером? Их, шта ће му рећи Маца? Лепо ће га поздравити, зацело му неће скоро пасти на памет! — Ко је био још?

— Рашковић.

— А гле, зар и тај? Све кажу светац, светац, аја, нема данас светаца, велим ја.

— И Мишков, заврши Милан.

— Ко је тај Мишков? Тог не познајем — питала је Фема.

— Трговачки помоћник код Кона.

То ми се не допада. Тај није баш за ваше друштво. Трговачки помоћник! калфа, кажем, ма кога нађете, пијане главе! То не волим па крај, свако нека тражи друштво сирам себе!

Ручали су, ал Милан још није, као иначе, устајао. Био је необично озбиљан и мрштио се као да се љути.

— Дакле, велиш: нећеш вине, гладила га је по глави и смешкала се иронично.

— Нећу, тетка Еуфимија, јер ми је ово било момачко вече.

— Момачко вече? Гледај лоле, кога је нашао да вара. Да богме да ти је момачко вече, кад си момак, свако је твоје вече момачко.

— Није, женим се, — дочека брзо и нагло, као да је већ крајње време, да буду начисто. — Узимам Маријеву кћер. Прстеноваћемо се вечерас, па Вас молим, да ми будете на прстену.

Завршио је, као да му је терет спао, и чекао пљусак. Зато се унапред и мргодио, речи изговарао оштро као да се већ свађа, једила га и помисао, да ће доћи до речи. Никад му назори теткини нису изгледали тако глупи, као сад. Све се то преживело: на старинску породицу ни пас се не осврће, лепо понашање ни просјак не зарезује, диплома и новац то вреди. Спрема се, да саслуша дугачки нападај теткин, а да ће дугачак бити, то је поуздано знао, јер је и повреда идеала теткиних велика била.

Госпођица Фема није могла да дође себи од чуда; ово је збиља, погледала га је и уверила се, да је заиста збиља. Њено иначе још лепо лице искривило се од једа, а прпе очи шакосно севају. Зато је Маријка купила њене чипке! Сапунџијску кћер да узме њен Емилијан! А шта је његов деда био, то он не зна, данас му Феишпан није раван. Да је богата и бошпомози, али шта може имати *та?* Чудна ми чуда, да се хтео женити ћерком ма каквог шврће, могао је он и десет хиљада добити, а овако да Бог склони. Она додуше није знала одакле и чија би била девојка и из *добре куће*, и са новцима, „*партија*“ дакле, која би за њеног Емилијана пошла, али да такове има, у то није сумњала. А он ето шта је учинио. Ову не по-

знаје, али каква мора бити сапунџијина кћи? Зар *та* може бити *феш*, елегантна, зар се уме понашати, она ће јести десном руком а колаче прстима, па кад уђе, мирисаће на сапун и свеће. Пи́, и она отпљуну. Не зна она њу, а не жели ни да је позна, неће да зна за ту простакушу и хаљкушу, а она мора да је таква. Не треба јој ни у кућу, нека иду с милим Богом, па нека су сретни, али она ће својим путем, а они својим. Зове је на прстен, ваљда да се рукује са тим сапунџијом, да ухвати његову масну руку. Обузме је при тој помисли осећај, као човека, који је ноктом загребао зид, или ухватио креду и сунђер. Неће никако ићи, она се брзо окрене Милану:

— Нећу доћи, мени та твоја сапунџијска не треба, нити ћу ја њој ићи, нити ви долазите мени. Јеси л чуо?

Младић заусти да нешто каже, али се предомисли, овако је боље, биће краће и рекне само пркосно:

— Чуо сам.

За трепутак је већ пролазио оклопљена шешира поред прозора, и покрај све мргодности звиждукао.

Остала је сама са својим мислима. То је страшно, мислила је, узима сапунџијску кћер, а та опет зна, да она плете чипке и другом продаје. Да је напред знала, могла јој је поклонити, па не би нико знао ништа. И тај Емилијан није јој рекао ништа напред, зар је она заслужила то од њега. Заборавила је, да Милан њу, одавно, још од момачких година није питао ништа, и да она то није ни тражила од њега. Али ко су они њој, да им поклања, тргла се, могла би она и сад вратити новац, па рећи, да га је сељанка из пометње примила, али нема она никаква посла с њима. Почело је нешто да је гуши, док је тај пркос обузимао, осетила је, да је ипак она у губитку. Не тичу је се они, али њен Емилијан? Зар га је зато хранила, да га другом поклони? Изашле јој пред очи све жртве, које је за тога „дерана“ поднела. Није она имала од Милана ништа, осим што јој је био на терету, па ипак је губила. Губила је наду и понос и много мисли и маштања. Он неће више бити њен, али и шта ће јој, не треба њој нико! Покрај свих пркосних и јетких мисли она је плакала. Требало је само чекати и он би се друкчије оженио, и онда би она добила, овако само губи, али не,

она би свакако губила: шта ће коме матора рита, оклепаница!

И док је она у јаду плакала и тако премишљала, спуштало се то кобно вече за њу. Дакле прстеновање се, али можда су одгодили, можда се покварило, сине јој нада.

Неко је куцнуо, брзо је скочила: дакле погодила је, нема ништа од прстена, њен Емилијан се шалио, сад је дошао на вечеру. Отворила је: била је комшиница трговкиња и мајка Лела машамодисткиња. У мало им није пред носом залупила прозор.

Све три су се састајале скоро свакога вечера код трговкиње, па уз мало теја, воћа или дунста причале и радиле до у дубоку ноћ. У сумраку или ноћи, која је и створена за маштање, нежности и безумно весеље, када се не мисли него само осећа, приповедала би им госпођица Фема о љубави, младости и Емилијану. Знале су већ на памет шта ће која приповедати, и биле једна другој досадне, кришом се исмевале приповедачици, али су ипак саслушавале једна другу, свака се од њих надала, да долази ред и на њу, да пред оним двема у причи преживи оно лепо, а сад и улепшано време. Све су знале, па ипак слушале, како је Фема била на слави у манастиру Бездину, како су Темишварке певале, а она ћути, ћути, а груди хоће да јој пукну, зар је оно била песма?! А тек ће Младен Јоановић, знате он је био *биргермајстер* у Субатици, мати му је била из Сомбора од велике фамилије, чекајте, чекајте, — не може да јој дође на језик — ал знате они се писали са *фон*, — каже он: зар Ви, сестро Еуфимија нећете запевати? — Онда је све ишло сестро, брате, није *цер* господине и госпођице, којешта! — И она пусти глас „Где Фрушка Гора“ . . . све се ори, пролама, одбија (она је при томе упирала очима у висину, дужину и ширину као да покаже све димензије које је њена песма обухватила). А Темишварке се напућиле, оваки им нос, па ни да би речи, да пукну од чуда! Ујутру сам владика — није овај што је умр̀о — Поповић, није ни Бранковић — кућао у зид — знате у манастиру су соба до собе, ал немају врата једна из друге, него свака из *ганга* — и молио је, да пева. Све су знале, да ће ту машамодискиња Лела прекинути и приметити, да не би згорег

било, да су била врата из собе у собу, само ако су калуђери били лепи, и да ће јој госпођица Фема приметити и рећи: ћутите, враже, Ви све једно па једно.

Знале су и то, да ће ова, чим јој се згода да, обрнути говор на њеног Емилијана и причати, како се у њега, кад је служио војску, заљубила нека мајорица, па мајор морао да се сели из Темишвара у Бечкерек. А каква ми је то мајорица била, Бог би је знао! Ал је и био војник, служио је у генерал-штабу (— писао је у војничкој канцеларији —), кад обуче *вафенрок*, а он као луткица. Куварице кад га виде, да се помаме, а то, знате, за солдата није рђаво. Једаред је две куварице водио испод руке, ал је била поледица, па све троје пали, па се потукле, а он . . . и т. д. Час о себи — управо о оној Феми од пре тридесет година — час о Милану.

Сад су стајале те друге пред њом, али их је она гледала као непријатеље, као да је неко одједаред ножем пресекао све пријатељске везе.

— А гле свекрвице, па и не ради, добар вече, добар вече! јави се машамодискиња.

— А шта ће јој рад, радиће јој сад снајка. Шта говорите, жено?! настави трговкиња

— Баш кажем госпођи Кати, хајде да видимо, госпођица Еуфимија зацело се спрема за прстен, данас ће она великом кашиком.

— Па се поневидила од нас, ха, ха! смејала се трговкиња. — Неће она то, знам ја. У знак да је шала, дохватила се њеног рамена и благо је гурнула.

— Али збиља, зар неће бити вечерас прстен? питала је радознало машамодисткиња.

Госпођица Фема није могла да дође до речи, купило јој се, изгледало јој, као да јој се подсмевају, да их весели њена беда. Никад јој нису изгледале тако глупе и злобне, дошло јој је, да дочена машамоду за оне спале проседе коврчице и да ископа трговкињи оне водњикаве, радознале очи. Али неће она уживати у њеној невољи, трудила се, да се савлада.

— Какав прстен? Ништа ја не знам, нит' хоћу да знам! Последње речи изговорила је више и промукло, у гласу јој затреперила пакост и пригушен плач.

Жене се чисто зачудиле, по њихову мишљењу, Милица је била за Милана врло добра *партија*, и ако су знале, да госпођица Фема неће баш бити задовољна с њом. Хиљада форината мираза за човека, који заслужује петстотина годишње, за писара, било је сасвим доста.

— Шта Ви тако, госпођице Еуфимија, почне трговкиња поново, девојка је као голупче, а има и новаца, може бити и више, кад стари умре.

— Да, да, потврди машамода. Познајем је, та долазила је мени, да купује шешире. На поштену реч Вам кажем: *нет*, *елегантна*, кажем *мој густ*.

— Вама се само честитати може, умеша се трговкиња.

— Заиста, заиста, јер кажу, да је отац није хтео ни дати, заврши машамодисткиња — и погледи, да види, од каквог су утецаја њене речи на Фему. Ова само јаче стисну усnице.

— Честитајте Ви њима, мене се то ништа не тиче! Нећу више о томе да чујем.

Жене су окренуле разговор на друго, али Фема је ћутала. Женама се досадило да стоје под прозором, опросте се.

— Нећете с нама? позвала је трговкиња.

Фема се извини, не може. Судбина је затресла у њој оне жице, које најтужније звоне у самоћи. Затворила је прозор и дохватила мараму, било јој је хладно. Мислила је на прстен. Шуше сапунџијске, још се они предомишљали, мислила је на машамодине речи. Још се више расрдила на Милана, што се тако „понизио“ да прима *ту* као неку небеску милост. Ко је њихов парох, канда поп Јоца. Била је она на прстену једне своје другарице, зна како то иде, сад су можда стали једно до друго, или им је већ казао, да се пољубе. Можда им сад здраве или играју њен Емилијан и *та* — како лепо он игра. Упалила је свећу и погледала на сахат, пола десет. Можда где у бућаку шапућу, а шта шапућу? Па о срећи, дабогме живот је сама срећа, одговорила је одмах иронично и полугласно, осећајући се бескрајно несрећна.

Бацила се у кревет, шта је се тиче ма ко. Ипак је даље мислила, кривила је сад Милана, није јој ништа говорио, али да јој је казао покварила би она већ то. После га је правдала, није он крив, она га је залудила. Чврсто

је веровала, да женска увек може залудити мушкога, то није тешка ствар, само кад хоће. Само то мора бити врашка девојка, која је њеног Емилијапа залудила, и она је морала и о тој девојци да мисли, од које ни једну већма није мрзила. Кажу, да је феш и елегантна, но, па може и бити, али колико их је елегантних, а простих и глупавих. Кад се допада Емилијану, мора да је лепа девојка; не би се он иначе залудио, али да, и он је човек као и други, кога може свака „ћопа“ залудити. А можда је и варају, свакоме се тако каже. Љутила се, што је не познаје, само да ју је једном видела, а што она види: то је виђено. После се једила због те љутње: као да она мора сваког знати! Најпосле је почела да премишља о љубави, прешла је на своју. Топлина је обузе, и у мислима заспи.

Тако се завршио овај тешки дан.

Сватови Милапови и Миличини прошли су. Госпођица Еуфимија је седила и мислила, плела није. Живела је од оних новаца, што је определила Женској Задрузи, престала је уплаћивати у погребно друштво и с болом помишљала, да сад више неће бити ни тајникова говора, ни три попа, ни металног сандука. А мисли јој се обогатиле, осећала се несретном, најнесретнијом и то туђом кривицом, пронашла је, да је жртва неких сплетака, да је све то већ било удешено и наперено у напред против ње, и упоређивала је себе са најнесретнијим личностима романа, које је читала. И то осећање несреће мило јој било, као какав горак напитак, на који је навикла. Хтела је само да умре, али како, то није знала, страшно се бојала смрти.

Ипак јој је много недостајало, — плетиво и њен Емилијан. Уз плетиво је лепше мислила, а Милан јој је причао новости за оно неколико часака, што је код куће пробавио, (сад јој није долазио, стан је и онако имао за себе, а сад је и ручавао код веренице) а те новости, које је у вароши сазнао, уносиле су ведрине и шале у ту озбиљну собу, која као да је сама прошлост, старудија, и кад би проговорила, намештај, сребро, чипке и чаршави, и урамљена немачка молитвица из клостера, све би рекло као и госпођица Еуфимија: *благодарим*, *службеница*, *сестро*, *брате*, *херајн*.

Осећала је празнину, али није признавала, не требају они њој, не они, нико јој не треба. Да јој хоће само доћи, то је само желела и јуначила се, напоље би она њих! Али неће, тврдоглав је он, исти ја (Она је мислила да је тврдоглава и енергична само зато, што јој је то имионовало). Тамо су врата — рекла би. И тако се даље заносила и замишљала, какав би ефекат на њих та сцена учинила.

Ипак је потајна жеља морила, да што више сазна о њима, какав је Милан био као младожења — ту јој паде на памет, како је тако неки младожења прву ноћ оставио своју младу и тек сутра дан у подне дошао *на киселу чорбу*, а то није немогуће, какав је њен Емилијан. Желила је, да се то и њеној снајци деси, и поче се злурадо смејати. Волела би да зна, је ли *та* била лепа млада, ко је био у сватовима, на колико кола и све. Кад би је каква познаница ословила, пролазећи крај њена прозора, издалека је наводила разговор на то, а после кад је мислила, да је чула отприлике све, што ова зна, љутила се и прекидала је, као да она не жели и неће о томе ништа да чује.

И једнога дана, када су на другим дрветима стршиле голе гране, а на багрему жутио лист, када је човека при благој топлоти сунца обузимала и милина и жалост, као у каквим сватовима, када се девојка одводи, — када се госпођица Еуфимија нагла кроз прозор, угледала је њеног Емилијана, како долази са неком женском испод руке.

То они мени долазе, помисли одмах, али нека, казала сам, истераћу их, не требају они мени! Не, није лепо, то би било *гемајн*, закључаћу врата, просто нисам код куће. Јест, тако ће бити најбоље, али само да је видим, — провиривала је — висока је, добро се држи, није ни ружна. Иј у! Господе, сад их морам примити, видели су ме. Откључавала је врата, која је отоич закључала. Али нека, њој ћу рећи *Ви*, а с њим сасвим хладно, накратко.

Брзо је села на столицу и дохватила књигу, задубила се тобоже у читање. Двоје младих пролазили су поред њених прозора и чаврљали као они врапци на путу. Шта јој је казао? помислила је госпођица Еуфимија, док они већ куцаху на вратих.

— *Херајн.*

*

Млади су поздрављали.

— Жив био Емилијане! Немојте, хвала. Службеница, трзала је од ње руку.

Млада се у часу сагла и вешто је ипак пољубила у руку. Хитра је, помисли Фема, и премери је, а има и мидер, није као што неке безобразнице иду, па све. .

Милица се бојала од њена разговора, знала је, да Феми није право, што ју је њен Милан узео, и трепавице јој ишле горе-доле као да ће заплакати. Стидљива је, мислила је Фема, право кажу: у Милице дуге трепавице (она је волела, да цитира пословице), али шта јој вреди, сапунџијска кћи! сад ће опа као из бадња „тетка Вемо“. Милан је међу тим седео као оно у прошла времена.

— Па, како сте тетка-Еуфимија? питао је као да међу њима није било ничега.

Госпођица Фема се мало збунила.

— Добро, добро! А како ви, јесте-ли се наместили?

— Знате како је, одговорио је опет Милан, новој кући увек много треба, ал тек наместили смо се некако.

Вама је најгоре, обратила се млади, кад се промене стан, па колико има кубуре, а некмоли кућу. — Једва је чекала, да је ослови, и да јој каже *Ви*, да види, да они нису род.

— Није ми тешко, одговори млада жена, али што Ви мени кажете: *Ви*, тетка Еуфимија!

Помакла се брже на столици, сукња јој се узвинула и провириле оне кобне чипке Фемине на доњој. Госпођица Фема се заруменила и поцрвенила, као кад коме ружно какво дело спомену. Севну јој кроз главу, како је лудо радила, што није онда новац вратила и поручила, да је она то на поклон послала Емилијановој вереници.

— Биће и то, не треба ти да ми дајеш дозволу — изрече, као да се пољутила — само не може одмах. Знаш ми старији тешко се привикавамо на промене. — Него никад да ти кажем о оним чипкама, та тако сам се љутила на ону простакушу паорску. Замисли, ја јој кажем: однећеш госпођици Маријевој ове чипке, па и ако теби што дају, не смеш примити, јеси-ли разумела? А она оде, па шта мислиш? Прода чипке. Узме новац, као да сам ја коме кадгод радила и продавала чипке! Онако

сам је и изгрдила, ваљда ти је приповедао Емилијан? Давала је Милану знаке, да потврди, и он је разумео и потврђивао. Млада је захваљивала и пољубила поново у руку госпођицу Фему, разумела је у чему је ствар, брзо се прибрала и тврдила, како је њена мати одмах то рекла.

Разговор су скренули на друго, као да нису избацили свако по једну лаж. Нова млада је слободно и весело приповедала новости варошке и оштро критиковала час ове, час оне, госпођица Фема упадала јој је у реч и где није било доста оштрине, додавала и смејала се. Најпосле прешла на бездинску славу, на онога *биргермајстера*, што је ишао да надгледа пијаце и ћурке куцкао штапом по глави, док се нису опијаниле, и онда грдио пиљарице, што доносе болесну живину и наређивао пандуру, да их носи — наравно његовој кући.

После је Еуфемија изнела укувана воћа, Милица је на њено велико задовољство коштице избацивала у кашичицу, а онда лепо слагала у крај тањира. Није се давала нудити и јела без устезања, једном речи понашала се *господски*. Да буде веселье потпуније, намолили су тетку, да пева, и она је дрктавим, старачким гласом певала „Где Фрушка Гора у Дунав силази“. . .

Растајали се и звали једне друге.

— Чувај се, полу је шаптала госпођица Фема оном поверљивошћу, које има само међу женскињем и која настаје за час, ма их делиле многе године, да не изађеш из форме, ти ме разумеш! А мами кажи за те несретне чипке, немој да заборавиш! У осталом надам се, да ћу се ових дана и с њом састати.

— Јеси-ли научио, да правиш сапун? — шаппула је Милану.

Младић се намргоди.

— Но, но, немој да се срдиш. Ша дођите.

Госпођица Еуфимија остала је сама, са својим сталним друговима: мислима. У соби као да је још дрхтала песма „Где Фрушка“. . . Тишина је настала и ноћ се спуштала.

ЛИСТАК

АВТОБИОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ ЈОВАНА ЂОРЂЕВИЋА

(Свршетак)

1859. јануара био сам срећан, да сам цео дан провео код Вука Караџића. У марту сам примио од Данила Медаковића уредништво „Срп. Дневника“ и сипао сам доле у Нови Сад коначно у мају. Онда је већ био у изгледу рат Аустрије са Сардинијом и Француском. У јунију умрла је каша добра стара „Мана“. Кауцију за Дневник положио је владика Платон у мисли да је то предузеће онако лукративно као што је под Медаковићем било и као што му га је Медаковић представио. То је дало повода непријатном неспоразумљењу између владике и мене, који нисам тражио ни очекивао од владике никакве за себе користи, него сам само желео да будем независан. Лист је имао мало претплатника а много пропале вересије. Тек се при крају 1860. почело окретати на боље, али онда је дошла одмах и конкуренција са „Србобраном“, који је и од српске владе субвенцију имао, а коју „Дневник“ није ни тражио ни понуђену му примио. Прихода никаквог нисам имао и најпосле сам због опозиционог правца и парницу на врат добио 1864., од које сам се једва после године дана општом амнестијом опростио, али сам већ пре тога уступио и фактично и правно исто уредништво Светозару Милетићу, који је за тим 1865. покренуо нов лист „Заставу“.[1])

1860. година почела је са жалосним гласом из Сенте. Моја сестра Ленка разболела се на Св. Саву од туберкулозе и умрла је у почетку априла. Моја мати од туге и бриге за њом буде ударена капљом у фебруару, од које је умрла у августу 1864. Ова је година обележена аустријским „рајхсратом“, који је донео са собом укинуће војводства у децембру и нову комедију, која је идуће године одиграна са Србима као „благовештенски сабор“. У новембру дошао је у НСад директор позоришта Јован Кнежевић са српском позоришном дружином, у којој су најбоље снаге били Димитрије

[1]) „Застава“ је почела излазити 1865.

Ружић и Драгиња Поповићева. Дружини је добро ишло, док није пукао зид на дворани и дружина је морала отићи у Срем.

1861. о новој години удала се моја сестра Марика у Мокрин за Дим. Михајловића удовца. Исте године у марту и априлу одиграла се напред споменута „благовештенска“ комедија. Обичне политичне лажи у најновијем издању! Кнежевићева дружина вратила се у НСад и играла у арени неко време. За тим се њих неколико најглавнијих чланова одвојили од Кнежевића и замолили читаоницу, да их прими под своју управу, што је ова и учинила 16. јулија. Тако је постало *српско народно позориште*. Ове је године августа 21. прослављена *стогодишњица Саве Текелије*. Народна позоришна дружина представљала је до 1. октобра у НСаду у арени, а после до почетка децембра у Вуковару и Осеку и вратила се отуда у НСад, где је продужила представе у оправљеној позоришној дворани. Патријарх Рајачић умро је пред нову годину.

1862. позориште је из НСада отишло у Бечкерек и Суботицу, а оданде се вратило у НСад, где је била прва главна скупштина, на којој су израђени статути и друштво за позориште се конституисало. Са скупштине је отишло друштво у Панчево, а отуда у Земун и Београд, откуда се вратило око нове године у НСад.

1863. пошла је дружина у Осек, где се догодио неред, услед чега је Коларовић био отпуштен, а ради одржања реда ја позван, да с дружином путујем. Уредништво Дневника фактично је примио Милетић, закупник владичине штампарије постао је Ђ. Поповић. За тим је дружина обишла Вршац, Темишвар, Чаково, Кикинду, Сенту и Сомбор и вратила се у децембру у НСад. Ове године сам у октобру последњи пут видео моју драгу матер и моју милу сестрицу Милицу. Марика је у Мокрину 1861. родила сина Бошка (Ђорђа) а 1863. кћер Анђелију.

1864. у фебруару оженио се Ђ. Поповић глумицом Маријом Цветковићевом. 30. априла давали смо тристагодишњицу Шекспирову. Те године обишла је дружина Митровицу, Винковце, Брод, Градишку, Пожегу, Осек и Вуковар. Ово је била моја најнесрећнија година. У јунију добијем преску парницу на врат, одмах за тим умре ми сестра Милица, а у почетку августа изгубим и моју драгу, напаћену матер. Те се године Матица преселила у Нови Сад.

1865. бавила се дружина у Новом Саду, за тим у Карловцима за време сабора, па онда у Панчеву, Белој Цркви, Вршцу, Чакову, Араду, Липову, Кикинди, Бечкереку, Новом Бечеју, Старом Бечеју, Сентомашу и Сомбору. Ту сам у Кикинди последњи пут био с мојим оцем.

1866. била је дружина у Сомбору, Баји, Вуковару, Новом Саду, где је била прва омладинска скупштина, после у Земуну, Вршцу и Белој Цркви и Панчеву. Ове године лицем на први дан Ускрса (27. марта) напрасном смрћу је преминуо мој отац. Ту је за мене био прелом. Смрћу његовом остале су самохране две неудате сестре (Маца и Софија) и три нећака сиротана Катичина

(Стева, Јоца и Андрија), о којима је требало бригу водити. С дружином више нисам могао путовати, морао сам се ма где станити. Смислио сам да се настаним у Београду.

1867. била је дружина у Панчеву, отуда у Бечкереку, Темишвару, Вршцу, Чакову, Модошу и Београду. Овде је задобивен за позориште кнез Михаило, који је 5. новембра мени казао, да ће зидати позоришну зграду и мене позвао, да примим управу тога позоришта. Два пута сам код њега био на аудијенцији, оба пута по три четврти часа. С најлепшим надама и за себе и за позориште завршила ми се ова година. У Чакову намештена плоча на кући Доситејевој.

1868. крајем јануара отишли смо у Панчево о трошку кнеза Михаила. Из Панчева походили Осек, Вуковар, Земун, Руму и вратили се у НСад. Последњи пут видио се с кнезом Михаилом при поласку у Осек, кад ми је дао аудијенцију после доручка. На путу из Осека у Вуковар обузео ме необичан и дуготрајан дремеж, као нека слутња. У Вуковару смо чули страховит глас о убиству кнежеву. Кнез Милан и намесништво. Позоришни одбор. Мој растанак с Новим Садом и сеоба у Београд, куда преселим из Сенте сестру Мацу и нећаке Стеву, Јоцу и Андрију. Моје разочарање у Београду. Место да управљам с позориштем по мом најбољем уверењу и могућству, морао сам гледати, како се баш они утискују, да ми положај отежају и огорче, од којих је требало да имам помоћи, а не сметње. Највише сам имао да се жалим на свога пријатеља Бошковића, који је истина радио и помагао, али је хтео да има иницијативу у свему, а особито у састављању персонала. Тај најтежи посао сматрао се обично као најлакши, и за тај су се отимали не само даровити чланови одбора (Бошковић, Бан, Милан Јовановић), него и доцнији шмокљани, које је Ристић за интенданте постављао (Малетић, Милан Симић). Од мене су тражили савета само кад су требали како да удесе новчану контролу и манипулацију, дакле управо оно, чиме се никад нисам ни у НСаду бавио! Ej, племенити кнеже, шта учинише твоји епигони од твоје лепе творевине! И ту је играло велику улогу оно врашко cherchez la femme. Милан Јовановић напао је био већ простачки на вредну глумицу Гргурову, кадећи сувише лепој и размаженој Јеленској, док му нисам у чланку „Характер Јелене у Скрибовим Вилинским прстима“ цитатима из самог ауктора показао, да је на криву путу (в. Световид 1870.)

1869. Дружина оде у Шабац. Умножи се Јеленском, Мандровићем, Нецом, Бачванским. У Сенти прода се наше наследство. Отпочну представе у новом позоришту.

1870. Одступи Филип Христић и Малетић постаје председник одбора. Нови закон о позоришту. Ристић рад да се курталише одбора и привремено преда се мени управа, таман за то, да спремим поље за Малетића.

1871. Малетић с новим правилима глумачким изазове глумачки „страјк“ и кукавички се повуче испред буне, а при крају године

даде оставку и Ристић постави за интенданта другу невежу, М. Симића, иначе доброг човека, али који је био само за попуњење гардеробе и за руинирање позоришне касе способан. Ристић ми је много замерао за мој меморандум, што сам његовог љубимца Малетића описао онако, какав је заиста био. Ристић је сигурно држао, да сам то чинио, што сам се надао, да ћу ја на његово место доћи; а у том се јако варао, јер ја у оваким нашим приликама само бих за своју несрећу морао то сматрати. Ја и наши марифетлуци! Е, да је кнез Михаило био жив, то би сасвим друго било; али сад, бранити се најпре од одбора, а после од Матије Бана и других суфлера, сачувај Боже! Код мене је било већ одавно сазрело, напустити позориште с његовим сплеткама и вратити се својој омиљеној школи, у којој ваљда нећу наћи каквог новог Хаџића-Светића.

1872. приближавао се крај намесништву и пунолетство младога кнеза. За ту светковину написао сам алегорију „Маркова Сабља“ и текст „Народне Химне“. Симић је везивао сангвиничне наде за тај догађај, и уложио је већ 2000 # у разне штофове за гардеробу. Плате је повишавао свима без икаква реда и рачуна.

1873. година донела је катастрофу. Већ концем јануара била је потрошена цела субвенција. Место новчане помоћи одреди влада комисију у коју уђе и Бан. Он одмах засвира стару Малетићеву ноту, да треба давати много више нових комада, и да кризи није крив сам Симић, него и ја као драматург, који нисам спремио много новитета! Мене је ова перфидија вређала, ја сам га у „Јединству“ морао мало ишчибукати, Ристић међу тим је позвао Стојана Новаковића у кабинет, и овај предложи не да се Симић, него да се глумачки персонал уклони! Позориште буде затворено, а глумци са три месеца „Abfertigung“-а отпуштени! Стојан је проарчио том операцијом све што је од лутријског бала дошло, неки 600 # и скоро 2000 # што је још од државног савета добио. Место да тиме позориште излечи, он му је приредио погреб! Тако је било до краја године и даље.

1874. Позориште је прорадило тек у марту, дакле су глумци 9 месеци били без зараде и без плате! — Те године сам као ревизор основних школа походио јагодински и крагујевачки округ и у њима 58 школа. Ове се године у јануару удала моја сестра Маца за зета Стевана Душановића.

1875. се оженио кнез Милан кнегињом Наталијом Кешко. Те је године букнуо устанак херцеговачки. Пут мој у Нови Сад. Савета доведе свог сина Душана у београдску реалку и да га на кост Маци. Венчао сам глумца Тошу Анастасијевића и Евицу Гргурову.

1876. додија ми позориште и на моју молбу будем постављен у фебруару за директора гимназије шабачке, али се не могох опростити позоришта, него му морадох остати у најгоре и најкритичније доба за време нашег рата с Турцима. Зет Стева отишао на границу као војник, ја се преселим Маци. Умре сестра Милорадова Даница. Зет се вратио прегажен и осакаћен. Примирје закључено

у октобру. Глумци с побијеним платама служили. Позориште није ни у најкритичнијим овим приликама затварано, јер на влади није био ернегични Стојан Новаковић, а на управи није био ексцеленцијашки шмокљан Симић, већ нас три народне луде и шоркаше: ја, Бошковић и Шапчанин.

1877. у фебруару мир с Турском. Ја једва разрешен од позоришта у априлу; на моје место Шапчанин. Ја у Шабац маја. Рат турско-руски. Наш други рат с Турском. Милорад у Ниш. Бошковић се прими позоришта. Маца поседи код мене у Шапцу. Марика с Анђом поседи код Маце у Београду. Стева у војску.

1878. сретно ратовање обустави се. Руси под Цариградом. Мир Св. Стевански. Мир Берлински. Ја премештен из Шапца за директора у Београд. У стану са Змајем.

1879. Боловање и смрт зета Стеве. Маца се пресели у мој стан. Зет Мита донесе ми Анђу у новембру.

1880. гости из Бечкерека и Елемира. Марика се сели у Иланџу. Анђа у школу певања. Буна у VI. разреду. Стојан ме премести у учитељску школу 23. децембра.

1881. у новембру путујем у Иланџу и доведем натраг Анђу.

1882. почнем предавати историју у вишој женској школи. Почнем радити на речнику.

1883. пренос Бранка на Стражилово. Поведем са собом Стеву и Анђу.

1884. на Марков-дан умре Марикина Милица. Преселим Марику с децом у Београд.

1885. чешћи излети с в. ж. школом. Рат с Бугарском. Десанка[1]) дође у вишу женску школу. Купим дурбин.

1886. довршим латински речник. Аудијенција код краља Милана и однесем му речник. Одведем Анђу и Стеву у Беч. Докић ме при крају године позове, да предајем краљевићу латински језик и географију.

1887. Од нове године почнем учење с краљевићем. У Новом Саду с Анђом на 25-годишњици Народнога Позоришта. У дворској капели на Ускрс. У пратњи краљичиној у Русију. У повратку с Анђом у Беч. Натошевић умре напрасно у Карлштату. Место мене одређен буде Стева Поповић да иде с краљицом и краљевићем у Италију.

1888. Краљевића отму од матере у Визбадену. Ја будем понуђен да путујем с краљем и краљевићем. Преко Беча путујемо прво у Блед (Фелдес), за тим у Тоблах, у горњу Италију, Абацију, и Глајхенберг. На краљевићев рођен-дан добијем орден Св. Саве. 13. авг. постанем професор велике школе. У септембру 100-годишњица Вукова у Београду. 8. окт. повратак у Београд. Истога месеца изрече Мраша развод брака између краља и краљице. У децембру објави се нов устав.

[1]) Кћи Ђорђевићеве сестре Софије.

1889. 3. фебруара приступно предавање у вел. школи. 22. фебруара абдикација краља Милана у корист краља Александра, који буде у Жичи миропомазан. Исте године врати се митрополит Михаило, и отпутује краљ Милан на исток. 11. фебруара венча се Анђа с Евгенијем Дероком.

1890. поболе се драга сестра Марика, и умре 17. јунија. Унука Наталија[1]) роди се 24. фебруара. У децембру исте године умре мој пријатељ др. Лаза Лазаревић.

1891. престану моји часови у вишој женској школи. Исте године буде прогнана краљица Наталија из Београда !!! — У септембру (15.) умре напрасно моја сестра Маца.

1892. престану моји часови у двору. — 9. августа дође либерално министарство на владу. У октобру умре напрасно мој зет Мита; а на божић удари капља министра Јов. Бошковића. Ове сам године 12. апр. држао моју 50-годишњицу и добио орден Св. Саве II. реда. Први пут сам чуо дивно појање Марије Вукићевићке 14. окт.

1893. постанем 4. јануара министар на Бошковићево место, а 1. априла будемо збачени и затворени. Радикали нас даду под суд, под којим нас затече и нова година. У августу (25.) умре ми сестра Софија.

1894. у јануару добијемо амнестију. Ја путујем много. Био у НСаду, Карловцима, Сенти, Елемиру, Бечкереку, Панчеву итд. Умре Даница полусестра Анђина. 22. фебруара пошље ми краљ орден Белог Орла.

1895. у јануару умре Љуба Ненадовић, у фебруару Милорад Шапчанин, у новембру певачица Марија Вукићевићка. Од септембра почео предавати у војној академији.

1896. на Св. Саву добио сам бесплатно орден Св. Саве I. реда. Походе краља Александра бугарски кнез, црногорски кнез, на чији поздрав стече се силан свет у Београд. У мају умре напрасном смрћу др. Милан Јовановић.

1897. испит дра Добросава Игњатовића. Том приликом добијем у априлу инфлујенцу од чијих последица (погоршања ендокардитиса) патим и сад и бог зна кад ће ме од те патње милостива смрт ослободити!

II.

Шта сам кад написао.

1842. „*Споменъ своіой любезной сестри Милици*“. Ово је прво моје штампано дело. Сестра Милица умрла је 16. новембра 1841., кад сам био у V. разреду гимназије новосадске. Штампано је на цвети (12. априла), истога датума 1892. славио сам своју педесетогодишњицу. Још имам од исте песме два штампана егземплара међу својим хартијама.

[1]) Кћи Анђе и Евгенија Дерока.

1843. Одломак из I књиге Виргилијеве Енеиде (у рукопису).

1846. Стихови на заједничкој надгробној плочи мојих сестара, Милице, умрле 16/11 1841. и Јеле, сестре од тетке, која је умрла у Сенти 1846. дошав из Темерина тамо у госте. Плоча је рађена у Пешти и лађом отправљена до Новога Сада, а отуда колима до Темерина. Одавде је требало да се на колима пренесе до Сенте и положи на гробље, али у том прође и 1847., а с пролећа 1848. наступи буна, Темерин буде попаљен и плоча раздробљена, а сестрински гроб остане без плоче. Натпис на плочи налази се у једном мом писму кући год. 1846.

1847. На Св. Саву декламовао сам као Текелијин питомац песму која је штампана у Српском Народном Листу оне године. Немам је преписану. — „*Кнез Павао*“, песма, штампана у „Славјанци“.

1848. О светковини посмртне славе Симе Милутиновића 29. фебруара говорио сам у Текелијануму песму, која ће бити у рукопису међу мојим хартијама.

1850. На дан 4. фебруара честитао сам имендан великом жупану Исидору Николићу песмом, коју је он дао штампати. — Исте године превео сам за сомборску дилетантску дружину Шилеров комад „*Cabale und Liebe*“, који је и представљан исте године онде, а за тим и у народном позоришту у НСаду, Загребу и Београду. — „*У Споменицу Т. Д.*“,[1]) штампано у „Српским Новинама“. — Шиљао сам више дописа у „Српске Новине“.

1851. „*Надгробни говор*“ члану сомборске дилетантске дружине Т. Д.,[1]) држан 6. децембра 1850., а штампан у 20. бр. 1851. „Војвођанке“. — Више дописа у „Српским Новинама“. — Позив на прилоге за набавку великога звона за цркву сентомашку. — Допис о троносању цркве сентомашке, извршено патријархом Рајачићем у новембру 1851. штампан, чини ми се, у „Војвођанки“, препис овога дописа био је међу мојим хартијама, писан руком Нике Деметровића.

1852. Историја Великог Жупанства Исидора Николића, писано по наредби истога Жупана, али је штампана књига била по наредби из Темишвара конфискована.

1855. написао натпис за плочу народног мученика *Арсе Бадрљице*, укопаног поред сенћанске цркве.

1857. Допис у „Српском Дневнику“ (у јулу или августу) о Натошевићевим реформама у основној школи.

1858. „*Српски Летопис*“ за 1858. Свеска 97. 98. (Скоро сви чланци су од мене по нужди. Чланак Јаше Игњатовића сам ја хонорирао).

---

[1]) Терезије Димитријевића. — Натпис је у Војвођанци: Слово говорено при опелу Терезије Димитријевића добровољке Српскогъ позоришта, у Сомбору на св. Николу 1850.

1859. „*Српски Летопис*“ за 1859. Свеска 99. (са Душановим закоником и мојим опроштајем од уредништва). — „*Српски Дневник*“ (уређивао од 1. јунија 1859., подужи чланак „Матица Српска“).

1860. Издао „*Пчелара*“ мог оца. Стил је сасвим његов, мој је само правопис и интерпункција. — „Српски Дневник“ (са извештајима о преставама позоришним Кнежевићева друштва). — Рецензија у Даници о „*Српском Летопису*“ и о „*Образима из Опште Историје*“ од Н. Крстића.

1861. „*Српски Дневник*“ (са чланцима о Народном Позоришту). — „*Радња Благовештенскога Сабора*“ (с картом Војводства Српског). — „*Позив на прилоге за оснивање Народнога Позоришта у Новом Саду*“ (засебан прилог уз Српски Дневник потписан од позоришног одбора).

1862. „*Српски Дневник*“ — „*Позив на месечне прилоге на Српско Народно Позориште*“ (засебан прилог уз Српски Дневвик). — „*Расејани*“ (превод с немачког „die Zerstreuten“ од Коцебуа).

1863. „*Српски Дневник*“ (полемика с Дан. Медаковићем због позоришта). — У „Даници“ дописи о позоришним представама. — „*Вампир и чизмар*“ (посрбљено с мађарског „A kisértet“ од Јос. Сигетије). — „*Стари бака*“ (посрбљено с мађарског „A vén bakancsos“, од Јосифа Сигетије).

1864. „*Српски Дневник*“ (обустављен по налогу владе у лето 1864. поводом избора патријарха).

1865. „Молба народном Сабору ради субвенције народном позоришту“ (штампано засебно). — „*Ђурађ Бранковић*“ (у рукопису, преведен с мађарског од Оберњика у Стар. Араду).

1866. Одговор у „Змају“ на нитковлуке Јоте Грујића.

1867. „*Он је излечен*“ (превод с немачког „Er ist curirt“). — „*Лек од пуница*“ (превод с немачког од баварског краља Лудвика[1]) „Recept gegen die Schwiegermütter“). — „*Вежбања у брачном животу*“ (превод с немачког „Ehestandsexercitien“). — „*Доктор Робин*“ (превод с немачког).

1868. Меморандум о београдском позоришту. (Почет по налогу кнеза Михаила, предао после његове смрти Намесништву).

1869. Читање и поправке позоришних дела за позориште београдско. Скоро сасвим превео „*Грофа Есекса*“ с немачког од Лаубеа, који је представљан под фирмом Јокића. — Говор при отварању новога позоришта 30. октобра (препис је сачуван и одштампан у Малетићевој историји нар. позоришта).

1870. „*Милион*“ (превод с француског). — Скоро изнова превео Шпанићем преведено Скрибово дело „Les doigts de fée“, „*Вилински прсти*“. — „*Лудвик XI*“, (превод с француског). — Одговор дру Милану Јовановићу на његов реферат о представи Скрибовог комада „Les doigts de fée“, штампан у „Световиду“.

---

[1]) Краљ Лудвик је у овом комаду прерадио драму шпанскога писца Дона Мануела Хуана Дијане.

1871. „*Анђео поноћни*“ (превод с француског „L'ange de minuit“). — Меморандум намеснику Јов. Ристићу о народном позоришту, о управитељу Ђ. Малетићу.

1872. „*Звонар богородичне цркве*“ (превод с немачког). — „*Маркова Сабља*“ (алегорија, са текстом Народне химне).

1873. Одговор Матији Бану у „Јединству“. — „*Тартиф*“ (превод с Молијера). — Песме из комада „Сељак као милионар“. — Меморандум Стојану Новаковићу о реформама у гимназији (можда је код Ф. Христића.[1])[2])

1874. „*Грегоар*“ (превод), штампано у Нар. Библ. браће Јовановића. — Чланци у „Позоришту“, као допуна грађе за историју срп. нар. позоришта, недовршено.[3])

1875. „*Народно Позориште*“ (са сликом), у Ђурчићевом листу у Бечу. — „*Химна*“ с нотама, прештампана у „Отаџбини“.

1876. Адреса једном Енглезу,[4]) пријатељу Срба, од општине Београдске, у време српско-турског рата (штампана у „Застави“, преписана руком Ђ. Малетића.[5])

1878. Честитка кнезу Милану општине шабачке 10. авг.

1880 „*Алекса Бачвански*“ (штампано у „Илустрованим новинама“).

1881. Чланци из матем. географије (штампано у „Васпитачу“).

1882. Нови текст *Народне Химне* (штампан у „Србадији“).

1883. „*Критика на општу историју М. Зечевића*“ (штампано у Летопису и у засебној књизи).

1884. „*Два Станимировића*“. — „*Чучук-Стана*“. (у Авали).

1886. „*Латинско-српски Речник*“ (штампан). — Белешке из првога рата српско-турског 1876. (у „Невену“ 1886. бр. 23. 24. под насловом „Деда Јова“).

1887. „*Писма из Русије*“ (у београдском Дневнику).

1889. Моје приступно предавање у великој школи (у „Отаџбини“ и у засебној књижици).

1891. „*Звуци из прошлости*“. (у „Отаџбини“).

1892.[6]) „*Из мојих успомена*“. (у „Јавору“). — „*Општа историја у сликама и животописима*“ (изишла свеска 1. и 2., недовршено).

1893.[7]) Говор покојном Јовану Бошковићу (у Летопису).

---

[1]) Добротом г. Милана Христића, посланика у пенсији, сазнао сам, да се тај меморандум не находи у хартијама његова оца.

[2]) In margine руком Стевана Сремца: Полемика с „Видовданом“ о Нар. Позор.

[3]) In margine руком Стевана Сремца: Министар и свилар. — Критика по делу „Les Serbes de Hongrie“ („Време“).

[4]) In margine руком Стевана Сремца: Фриману.

[5]) In margine руком Стевана Сремца: *Стрич* нов. игра (превод).

[6]) In margine руком Стевана Сремца: Светковање успомене Симе Милутиновића Сарајлије (Отаџбина). — [То је напред поменути чланак *Звуци из прошлости* (поводом стогодишњице Симе Милутиновића Сарајлије), штампан заиста те године (1892.) у „Отаџбини“, у свесци за фебруар (стр. 383—400)]. — Поглед на политичко-друштвено стање угарских Срба (Бранник).

[7]) In margine руком Стевана Сремца. Где је гроб Симе Милугиновића С. (Јавор).

1894. Одговор на шупље фразе Светомира Николајевића (у „Малим Новинама“). — Допис „Бранику“ о појању Марије Вукићевићке. — После прославе двадесетпетогодишњице народнога позоришта (у божићном прилогу „Браника“ за 1894.).

1895. „*Српско-мађарско пријатељство*“ (у „Српској Застави“ и засебно). — Говор о погребу Марије Вукићевићке (у Вечерњим Новостима као говор Милана Мићића). — Допис о њеној смрти у „Бранику“. — „*Једна успомена*“ (у божићном прилогу „Браника“).

1896. „*Састанак Светозара Милетића с Пером Прерадовићем 1846. у Пешти*“ (у „Бранковом Колу“). — Низ чланака о нашем црквеном појању (у „Миру“).

1897. „*Пут у Крим 1887*“. (у Летопису). — „*Година 1848*“ (у „Орлу за 1898“. — „*Мемоари Саве Вуковића*“ (у подлистку „Браника“). — „*Један дан с Вуком*“ (у „Бранкову Колу“).

1898. „*О светосавској Песми*“. (у „Бранкову Колу“).

1899. „*Прва жалост*“.[1]) — Подаци за моју биографију. — Необични доживљаји мог оца и мога ујака у рату 1849.[2])

Приредио **Милан Шевић**.

---

[1]) Штампано у „Новој Искри“ за 1900. Стр. 133—134.

[2]) Одштампано у „Бранкову Колу“ за 1900. Стр. 907—912.

КЊИЖЕВНОСТ

ОЦЕНЕ

Саво П. Вулетић: *Наши људи.* Цетиње 1910.

Г. Саво Вулетић није нов човјек. Његово име срета се чешће по нашим књижевним листовима, нарочито у *Босанској Вили* и *Бранковој Колу.* Прије неколике године издао је и једну збирку својих приповиједака са насловом, који је на занимљив начин у исти мах обиљежавао и унутрашњу вриједност тих ствари и носио име *Простих душа.* Г. Вулетић је данас један од оних ријетких Црногораца, који су, у опште, писмени и који су у књижевности нешто одмакли од обичног сријецања.

Г. Саво Вулетић куша да даје приче са локалним колоритом и непосредношћу зетске средине отуд, са границе црногорске и арбанаске, гдје се чује више пушака него поздрава, гдје је живот два пут мање него „дим на витру“ и гдје се на чојство полаже много више него на срце и крв; из близине оних крајева, одакле је Миљанов дао оне јединствене и класичне *Примјере чојства и јунаштва.* Г. Саво Вулетић сам је Зећанин и познавајући извјесне особине народног живота он је држао, да по традицији наше старије приповијетке, која је била са више етнографских него умјетничких момената, може и сам стварати приче књижевних претензија. И за вријеме од неких десетак година он сад даје и другу књигу својих сабраних приповиједака из тог краја, а то свакако показује, да је остао при својој намјери, и ако успјех прве књиге није био много велик.

Оно, што је основна и највећа погрешка у причама Г. Саве Вулетића, то је да им недостаје приповједачка инвенција и наративни дух. Све приповијетке Г. Саве Вучетића, у ствари, нијесу приповијетке. *На граници* је у причању казана само истрага једне породице, искорењење једне куће, али без једне дубље генетичке идеје и без концентрације на једну извјесну сцену, слику, карактеристику или тип. *Све за образ* једна прича, која има један необичан и занимљив предмет, толико је претрпана узгредним епизодама и толико је главни моменат засут споредним, да се утисак оне дивље, примитивне, горске природе, што даје све за образ, једва осјећа.

Ми ћемо то на овом врло карактеристичном примјеру показати нешто ближе. Двије куће Лабудовића и Шалетића дошле су, прича се ту, из Старе Црне Горе у Зету. Обје су познате са јунаштва, сусједи су и свикли су једни на друге. Случајно, једног дана момче једно Лабудовића уби у незнању и сасвим нехотице једно дијете из куће Шалетића. Не би тад више крви и нешто послије године дана сврши се међу њима крвни мир. (Ту долази једна дуга сцена с описом тога). Пред крсно име Лабудовића један њихов човјек, полулуд, баратајући око пушке испали је нехотице и уби у другој кући, раздијељеној од њих само једном преградом, и опет једног од Шалетића. У вече пресретне у пољу жена из куће Шалетића двојицу својих људи и каза им случај. И сад они, или боље Крцун, старији брат, мјесто да се свете на Лабудовићима убицама — јер они држе, да се морају свакако да свете, — долазе на другу мисао. Они се крећу на далек пут, да се освете на даљем једном братственику Лабудовића, на чувеном барјактару Љубиши. Млађи брат Крцунов преза, он се буни против тога, да се убије човјек, који није ништа више крив, осим што носи име Лабудовића. Али старији не попушта. Он има своје схватање и један хајдучки, варварски понос. „Дијете си, па и не знаш“, вели му он „али си истом могао чути, да су Шалетићи вазда умјели и бастало им је избирати добар нишан“. Њему значи да је спасао част само онда, ако убије ма кога; да замијени главу и њему је вриједило за образ доћи на крсно име у кућу барјактарову и док га овај с братом позива, као старе познанике, неки као гости уђу унутра, да му мучки, из ненадне, сасне куршум у груди. Послије те сцене Г. Вулетић описује и погибију Крцунову, његово мирно и слободно гледање смрти у очи, кад треба да га стријељају. И не само то, он описује даље и Грујицу, како малаксао и кињен трпи под животом и описује најзад и погреб његов и оштру, јетку нарицаљку жене Крцунове. Ви видите, да Г. Вулетић није знао, да се сконцентрише, да нађе своју сцену, свој моменат, свој мотив. Он има пред собом занимљив, неизрађен, нов, много локални, јединствено црногорски тип и он га не осјећа. Он Крцуна обрађује исто толико, колико и Грујицу. Он, даље, не види радње. Он не осјећа, како уводом донекле а завршетком сасвим квари утисак све приче, како је раздводњава, растеже, штети. Он, у роду наше старије етнографске приповијетке, даје овдје и покајнице и крвни мир, а не даје оно, што је услов за умјетну приповијетку, једну суптилнију психолошку анализу, једно ближе одређивање менталитета Крцунова. Он у причи, која носи наслов *Све за образ* уноси, најпослије, једно потпуно излишно и једно много несрећно лице, које с основном темом нема ничег заједничког, и које, напротив, уноси у њу један елеменат, који је само терети. (Грујица). *Кад оно Портартур паде* је један политички подлистак и нема с књижевношћу ничег заједничког. *Једног јутра* је банална и банално испричана слика, у којој не недостаје познати тип Јанкових стараца, којима се вјетар „несташно игра са уфрктанијем прамовима

сиједих власи". *У пршину* је препричан обичан новинарски допис о насиљима једног новог официра црногорског, коме је запала власт и коју он безобзирно, као сви други већи и мањи у Црној Гори, злоупотребљава до најдаље границе.

Остаје, према том, једна прича из све збирке, која се налази у овом низу проскрибованих. То је она с много сјећања на *Гилу* писана *Живкова исповијест*, са темом не много новом а са разрадом мање него рђавом. То је љубав двоје младих, који су некад заједно чували овце и говеда и при том се, као у свима пасторелама, заволили пуном романтичарском љубављу. Онда им се посвађали родитељи и то прешло и на куће. Послије, он ипак наставља да воли, али по оној Адамовљевој и Јанковој шаблони у сличним приликама „кад поред ње проће узме се вас одврх главе до пете и језик му заниједи." И она воли њега и то зна и све село, само се њих двоје никако не објашњавају. Али се све то ипак некако изгладило и дошло је већ и до просидбе, кад дан у очи тога као неки зао дух из средњовјековних прича стиже нека Манда, којој се ни прије ни послије не хвата више трага, да својом причом о дјевојци натјера на плач момкову мајку и сјутри дан услијед тога поквари читаву просидбу. И онда, у пркос, дјевојку обећаје њена породица другом момку, а његова тражи другу дјевојку. Али Живко не мога да поднесе тај дан, кад му се драга вјерива за другога и он се диже у свијет, остави кућу и родитеље и утече без гласа. Тим је завршен први дио те пастореле, чији развој радње довде није ни по чем нов ни необичан. Сад настаје други. Он се, послије дужег времена враћа кући, у којој су умрли и отац и мати. Јања је остала удовица. И сад, изгледа, да ће да се спусти завјеса и заврши и пети чин с неком сватовском пјесмом, јер се ово двоје љубавника нашло и разумјело и јер су сад и једно и друго готово слободни. Али не иде. И то и опет с једног случаја, који је нађен само за то, да створи писцу могућност новог заплета. Сестри његове драгане пребацили, да јој дијете није од мужа и то је срамота, коју браство Живково не би никако допустило, макар дошло и до крви. И сад Живку, који је толико малерозан, не остаје ништа друго него и опет да стисне очи и крене у Америку.

Није потребно нарочито истицати све мане те приче. Поред толико локалних, типичних и јединствених примјера, којих има толико много у примитивној и патријархалној Црној Гори, поред толико својствено личног и нарочито емотивног елемента, што га даје она снажна, дубока и оштра природа горштака, Г. Вулетић је тражио сремске пастире са стадима и мачванске јаране и нане. И то је оно, што најаче показује оскудицу дубље умјетничке интуиције Г. Вулетића и што његове приче чини много инфериорним. Наша модерна приповијетка отишла је у том специфичном и локалном толико далеко, дала је у непосредној опсервацији толико новог, личног и снажног, да нам сваки рад, који има традиције осамдесетих и деведесетих година данас више не значи готово ништа.

То је једно. Друго су примједбе, које се дају ставити на чисту технику приче. Споменули смо већ: немотивисане случајности, које се јављају у задњи час; даље развученост приче са много слабуњавог сентиментализма, непрезање од баналности у идеји, у сценама, у стилу и најзад незгодна, често више него банална и афектирана реторика. Г. Вулетић има и оваквих реченица: „душе које се приказују као у некијем нијансама, што представљају степене“ (стр. 21), „уморио сам се *скакутањем* од мјеста до мјеста“ (стр. 23), „а глас му брује уз жубор потока, који туда поред баште пролазаше“ (стр. 25), „а између њих жмиркају звијезде као очи дремљива човјека, који тек што није заспао“ (стр. 66), „и птица кад у лугу запоје представља му се, да то њему придикује као оно некад брат му Крцун“ (стр. 77.) и т. д.

Ово је задње од нарочите штете. Јер Г. Вулетић има иначе жив, свјеж и добар језик, пун је непосредности, течан и у многом нов. Његове поједине реченице не уступају готово ни мало пред реченицама Миљанова или чак и Љубише. Узмите за примјер ово мјесто:

„Ђедо човјек као човјек, тврда срца, па боље подноси; али кад већ виђе, да у стрика нема наде, рече му: „Хоћеш ли сине, ако Бог да, на добри пут?“ — „Хоћу бабо“ одговори стрико једва и као кроз тлапњу, — „но ми опрости, ако сам те кад наљутио“ — и одоше му сузе“.

Или:

„Немој, сине, немој голубе мој! Сад ће то проћи, сад ћеш пребољети, само за мало притрпи! — тихо збори рањенику онај, што га држи и стидљиво се обрће око себе. — Узе ми образ, осрамоти ми и живо и мртво, а да је просто при томе јаду што остајем без њега! — прошапта за себе и уздахну, а младић се у толико сави, да му се готово отрже из руку“.

Наравно, описи му не спадају овамо. Празни су, без боја и неуки. Исто тако и оно јединствено несрећно, потпуно неизражено мјесто, кад стари Мићун налази мртва свог Милију. Има у том ставу толико незгодно постављених ознака, толико површних потеза, толико празних реченица и толико стварних празнина, да му он без сумње иде у најнеуспјелије и најнеизражење. То мјесто читаво гласи овако:

Мићун се, онако сједећи, саже на десну страну и подиже руком крај струке, који бјеше на лицу погинулог му сина, загледа се за тренутак у њ, развукав усне као на смијех.

— Ми-ли-и-и-ја! викну одједном дрхтавим гласом, страшно, очајнички, да побјегнеш у огањ, у воду, да само то не чујеш!... Једна једина ријеч са горким осмијехом на уснама, осмијехом што изражава презрење живота и сваког бола, који он може донијети, ријеч без шлача, али опет плач што небу досађује!... И то толико старац, па одмах спусти струку на блиједо Милијино лице, извади иза силава кратки чибук, прорга дрвену симсију, која бјеше на

*

њему, духну немарно кроз њих неколико пута и потражи духана, на што једно момче притрча те му напуни и припали симсију...

Мићун запуши и поче задијевати говор, као да није ништа било!..

Можда ће се многоме чинити, да послије оваког једног мјеста, које у малом показује свега писца, једног мјеста, у ком има толико грубих недостатака сваке врсте, није било потребно ни оно, што је речено раније, ни ово што иде као епилог. Али треба ипак имати двоје на уму: да је ово једно од најслабијих мјеста и друго, да Г. Вулетић живи у једној мало књижевној средини, гдје укус дивља и воља клоне, у једној средини, гдје књижевност заступа један „Цетињски Вјесник!“

Владимир Ћоровић.

ПРИКАЗИ

а) Белетристика

Prva knjiga „K. H. K.“ — Mi — Osijek MCMX или *Redovito izdanje „Kluba Hrvatskih Književnika“ u Osijeku. Knjiga prva. Ilustracije Dragana Melkusa. Tisak prve hrvatske dioničke tiskare u Osijeku. Knjižarska cijena pet kruna.* 1910. 216 стр. великог формата текста са илустрацијама.

Тако се ето приказује једно ново напредно подузеће наше напредне браће Хрвата у Осеку, који су успели и у том граду без икаквих помоћи наслеђених фондова да саставе дружину просвећених уметника и књижевника, што се усуђују за просечно незнатну цену да туре у свет читав уметнички зборник од 206 великих страна текста са белетристичним прилозима 20 књижевника, поукама од њих 4, о књижевности и уметности од њих 7 и белешкама од њих 5.

Уметнички израђена свеска има још 16 фотографија и аутограма и 9 само аутограма својих сарадника, 6 уметничких сликарских радова од четворице својих уметничких приложника и 2 музичке композиције. Осим тога ту је још много пригодних цртежа и виньета од Dragana Melkusa, који испуњују празне и текстом сасвим неиспуњене стране.

Цела књига је тако раздељена, да јој половину заузима Beletristika (100 стр.), једну десетину (22 стр.) Pouka, једну четвртину (54 стр.) Književnost i umjetnost, а остало (30 стр.) Bilješke. „Иза тога долази преглед садржине, подељен по струкама, и списак сарадника.

То је овогодишњи плод књижевнога и уметничкога рада једнога кола књижевника из Славоније, који су се, после кобнога сукоба „Старих“ и „Младих“ у Загребу, почели окупљати 3. листопада (октобра) 1909. под девизом: „uzdaj se u se“ и за не пуну годину дана саставили друштво од преко 100 чланова, које су назвали „Klub Hrvatskih Književnika u Osijeku“, а сврха им је: „Promicati interese hrvatske knjige i hrvatskoga jezika, izdavati zabavna i poučna djela literarne vrijednosti i prirediivati zabavno-literarna posijela“.

Оснивачи тога књижевног и уметничког друштва наводе да је њихов корак изазвала „potreba“, а не жеља за „novotarijama“. То потврђују овим ставом: „Tko je u nas pratio razvitak književnosti u ovo zadnjih par godina, mogao je opaziti, da je uz borbu „mladih“ i „starih“ bilo ponajviše književnih polemika“ („бацања камења“, као што се на другом месту згодно каже) „sa stereotipnim jadikovanjem: knjiga nam nazaduje, treba tomu predusresti, valja ovo, pa ono... Nadje li se koji pisac bilo kojim izdanjem ili zgodnim prijedlogom, onda se nadje u tren oka ma kakav delija, pa onako iza busije udri, da mu knjiga ne vrijedi ni p..... boba, ili pak hvali do neba: ovo je samo zlato. A kad tamo: Kritičar ni luk jeo, niti lukom mirisao. Dogodilo se i dogadja se i danas, da se u čisto literarne stvari umiješalo i političko strančarstvo i kojekakovo neumjesno zadirkivanje (што би наши рекли „бадрцање“), pa od jednoga eto u tili čas dva zla.... Književnici u ravnoj i „plemenitoj“ Slavoniji doživiše od svega toga dosta, pa da je došlo do pričanja, teško da bi saslušali konac“.

Зато се ето састаше: „da svi zajedno porade, kako bi se promicala ne riječju, niti pustim frazama, već djelom — zdrava hrvatska (lijepa i poučna) knjiga i hrvatski jezik publikacijama i mjesečnim literarno-zabavnim posijelima“.

То им је комбинована књижевна и родољубива тежња. А идеалну тежњу ка унапређењу народне књижевности изрекао је на другом месту тајник удружења овим речима dr. Ivana Krnica: „Našoj je književnosti potreban novi preporod. Samo u odgoju naše mladosti (омладине) vidim put, kako bi se do toga žudjenoga cilja dalo doći. Samo će onda taj preporod stajati na čvrstim nogama, budu li naši književnici za svoje pozvanje zbilja odgojeni, budu li oboružani znanjem tako, da se talenat njihov razcvjeta u bujni cvijet, koji će domovini obećavati ozbiljan plod“.

Таким књижевницима истиче се онда за узор ово: „Nijedna književna ni politička struja neka te ne ponese sa sobom: dobar književnik je individualista, on prezire jaćenje u grupe, on ne teži za vodstvom, niti se daje voditi, mrska mu je slava, koju mu dovikuje mnoštvo oduševljeno nečim drugim, nego njegovim djelima“.

Са таким погледима на своју дужност и изгледима на награду латили су се ови људи рада и за кратко време развили живу агилност у друштву: приредили 6 својих књижевно-уметничких посела, где се певало, свирало, декламовало, рецитовало, читало и предавало. Засебно је прво прославило ово друштво стогодишњицу од рођења Станка Враза и том приликом издало и две пригодне књижице: „Uspomeni Stanka Vraza“ и „Niz zlatnih zrnaca za hrvatska srca“; похватало је везе за неговање узајамности са словеначком и нашом Матицом; помагало је своје чланове и друге обавештајима о књижевним и уметничким стварима и појавима и подстрекавало на рад, изражавањем признања и одликовањем, своје заслужне чланове. Круна пак свега рада овога младога друштва јесте издање, којега натпис исписасмо на челу овога приказа, а за

које рече његов уредник: „Biti će to u punom smislu: književno-umjetnički dogadjaj“. И сада, када дело имамо у рукама, можемо признати да није претерао.

Пред нама је једна у сваком погледу напредно опремљена књига, која и својом спољашњошћу привлачи, и својом садржином задовољава и крепи. Сретна је мисао била спајање књижевности и сликарства, па и музике, у једно дело, као оно у каквој опери. Ту се уједине на заједнички рад у корист ствари, коју сви са љубављу пригрлише, и технички, и уметнички и књижевни сарадници, те онда није ни чудо, да цела књига улива у читаоца неко страхопоштовање и љубав према делу, које на свакој страни њоме одише. Ми у српској књижевности овако шта нисмо још извели. Наши уметници сликари и музичари потиснути су још из књиге у страну на своја усамљена поља и ја са неком тугом морам да поновим своје опажање, које сам учинио приликом приказа „Југословенске Библиотеке“ са погледом само на књижевну обраду разних југословенских дела у њој: Ex occidente lux! наиме по уљуђености предњаче Словенци Хрватима, Хрвати нама, а ми ваљда још Бугарима, ако је и ово истина — али оно обоје стоји, и то потврђује ево и ова књига, која нам је сада у рукама.

Не упуштајући се — јер се не осећам позваним — у оцену уметничких радова из сликарства и музике, ја ћу овде у главним потезима да прикажем књижевни рад у овом делу. Ићи ћу оним редом, којега се и уредништво држало, јер он има свој уметнички значај. На првом месту је Beletristika. Ту је на челу најпре Трнскога пригодна песма „Uspomeni svoga druga Stanka Vraza“, која утиче више пијететом песниковим према слављенику и млађе генерације према њима обојици, а још више нам је урезује у успомену та прилика, што је то последњи рад последњега Илирца, коме је било случајно суђено, да испусти своју душу баш у онај дан (30. lipnja-јуна 1910.), кога је најватренији Илир, а његов баш том песмом слављени друг, Станко Враз пре 100 година свет угледао.

Иза Трнског долазе прилози чланова клуба: *Ivana Krnića* песме, домољубне — Domovini и Uz Davidovu harfu, породична — San u tudjini, елегијска — Ovidije u Pontu, другарске, модерне љубавне и романтичне — Spleen, Na raskršću, Roccoco, Caprice amoureux. Све су оне брижно углађене, те се Krnic у њима, као што је сам згодно одредио у свом говору о Вразу, више приказује као спреман литерат него као богодан песник. Отуда долази у њега, под утицајем романских књижевности, и употреба асонанса место правога слика (čadje-mladjem, hrabra-sabrat, smijat-provija и т. д.), што показује човека од књижевне културе, али не годи нашем уху, јер изгледа више као књижевна каприса него уметничка потреба.

Лепушкасте су и више нашке родољупке *Ante Evetovića* — Ja proljeće čekam и Ispovijest. То су песме са складним ритмом, проста израза, доста стереотипна склопа, али не промашају утиска, као оно скромно пољско цвеће. Дирљиве су тугованке, које потсећају на Змајеве „Увеоке“, песме *Luja Varge-Bjelovarca* — Iz

ciklusa: „Mojoj mrtvoj Majci“, уз које има још и пригодница — Ljudevitu Gaju у класичном размеру.

Иза досадашњих прилога, који нам изгледају као да се крећемо по каквој престоници, где је рука уметника-вртара подигла правилно уређене паркове, а домољубље их украсило патриотским споменицима, па се туда и по градским улицама шеће безбрижна госпоштина и проводи свој живот љубавних и других сплетака — чини нам се као да мимо градско гробље изађосмо поред Гајева маузолеја на лепу ливаду и плодна поља, кад дођемо до песничких прилога писца прослављених „Poriva“, тајника и благајника клубског и уредника овога годишњака, *Rudolfa Franjina Maggera*. Заиста, док у осталих упоређења из природе изгледају тек као декорације, које се уносе међу уметничке зграде, да задовоље жудњу ока за природним зеленилом и цвећем, дотле су природа и лични живот душевни овога песника срасли тако, као што је срастао са њом живот сељака, пастира, ловца и шумара, те његове песме породичне чине на нас пријатан утисак свежине и истине, правога живота. У тим песмама се сретно спојио наш Војислав као описивач природе — са чијим се сочним и волуминозним стихом овде већином и сретамо — и Змај као песник људског срца, породичних радости и бола. Уз то још долази у овога писца не само правилан књижевни, него и гибак, изразит и сликовит песнички језик. Таке су му песме пуне сликовитости, свежине и интимности; San, Bez naslova, Ti, Procvao je, Uzdah, Na starom putu и Badnje slike; уз њих се надовезује сатира против блазирана господичића — Aux miserable, мислене и пригодне песме — 8. travnja 1905., Luji Vargi Bjelovarcu и Pjesnik, а завршује се његов песнички прилог епском, романтичном, дирљивом legendom — Dva svijeta са заједљивом поентом у epilogu против себичних „muktaša“, који се журе са мртвом утопљеницом, јер у њене задруге „dost je smoka, pa karminom (дањом) nek plate!“

Иза те угодне шетње по цветној и мочарној пољани наилазимо на политичке стихове *Dragana Frana Röslera-Mahoresa* из Загреба — Na Božjem sudu, који неугодно утичу, као да смо наишли на ступац са таблом за забране и опомене и на њему на сухопарни званични натпис, који се обично налазе на раскршћима државнога друма. Преко тога друма пружа се сада гореки предео, као оно виногради и горе са господским летњиковцима и сељачким колебама у позадини. У једном таком летњиковцу *Bogumil Toni* изводи своје реминисценције — U parku и Na Novu Godinu, у којима се смишљено и намештено приказује отмена љубав и забава, а из горе чују се имитације несташних поскочица сеоске момчади у песмама *Dr Stjepana Vuksana — Sana Kurjakovića* — Jelo и Curo moja и доскочице — Najmilije и Leptir; севдалинка *Ernesta Servaci*-ja — Srcu и идилска жанр-слика — Seoski bubnjar. Сасвим згодно у тој постепености удаљавања од градске културе и уметности завршује ове песничке прилоге својим имитацијама народних

песама *Исаије Митровић* са љубавном песмом — Gori mi duša и тужаљком — Sirotice.

Иза тога долазе композиције *Franja Dugana* и *Dragutina Hruza*, те нас та музика преноси дубоко у гору, где виле вилују. Ту се пред нама отвара нов свет и нова песничка врста, чаробна драма *Dr Milana Ogrizovića*, управо драмска слика — Prosjakinja из његове Božićnje priče: „Zlatokosi kraljević“, где је симболизована смрт краљевића, јединца у мајке, кога анђео преобучен у гоњену просјакињу очара на други свет, баш када му се отац победоносно враћа из боја, да у слави проведе Божић у кругу своје сретне породице. Замисао и обрада ове слике лепим језиком очарава и изазива илузију песничке могућности и вероватности, а на позорници приказана мора снажно да занесе гледаоце, нарочито приказана у оној прилици, када је душа гледалаца предиспонирана већ, да верује у чудеса, успоменом на рођење Спаса.

Кад смо тако згодно пренесени у празнично божићње доба, сасвим се згодно употребљава сада прилика, да се забавимо читавим низом кратких али једрих приповедака, као што бива већ на божићњим посленима. Ту свечану прилику употребио је најпре *Ogrizović*, да на доброћудан начин изглади некако јаз између „starih“ и „mladih“ у savremenoj priči: Stari i mladi. Затим исто тако тенденциозно и са хумором црта маловарошки живот хрватски са макаронским говором (мешавином немачког и народног) *Dragan Melkus*, сликар и књижевник, у причама — Bračne družice Ignjata Iglovića Makazovog, који се двапута женио сретно, а трећи пут није могао само зато, што није био у стању да смисли себи место у гробници између три жене — „Sluga vaša, sluga vaša, klanjam se, habe die Ehre, kšamster Diener, ljubim ručice“.... Тако се завршује та, а у другој — Iz malogradskog života приказује женску спрему за забаву са мизеријама породичног и друштвеног живота нашег савременог, па завршује: „ne bi bilo zgoreg, da su (другарице) jedna drugoj prišapnule: slušaj draga, mi ćemo u buduće da govorimo jedino našim krasnim hrvatskim jezikom, kanimo se švapčarenja — i ded da naučimo na pamet pjesmu Petra Preradovića: Rodu o jeziku. . .“ После његових неколико афоризама још, долази дирљива реалистична слика *Rudolfa Franjina Magjera* — Len-Boša из „Iz zapisaka sa sela“, где нам писац пружа стручак целена из своје већ познате збирке под наведеним натписом, коју сада наставља у другој књизи, још у рукопису. Сличан је том раду и прилог *Vlada Jugovića* — Ludjakinja.

Из другог је света али исто тако психолошки брижљиво и лепим језиком обрађено *Josipa Pavića* (Beograd) — Sjene, па *Huga Sedlačeka* — Žuta pjesma.

Завршује се пак Beletristika опет смишљено као прелазом на Ponku дидактичним афоризмима *Josipa pl. Glembay*-а и *Stilinović*-евим опет афористичким цртицама — Oskar Wilde: Doživjela priča, Umjetnik и Posrednik.

Као што се види дакле, белетристична садржина ове књиге је и разнолика, управо свестрана, и смишљено уређена, те оставља веома пријатан утисак. Из целога се ипак највише издвајају дубином утисака и складношћу обраде нарочито Magjer-ове песме, Ogrizović-ева драмска слика, а прецизношћу обраде и лепотом језика Magjer-ова Len-Boša и Pavić-еве Sjene, као уметничке творевине, а својом племенитом и савременом тенденцијом и пријатним хумором Melkus-ови прилози.

Исто тако је многострана и Pouka и Književnost i umjetnost. У поуци има словеначки чланак Dr. Josipa Tominšeka „Strossmayer — Bleiweis — Ljubljana“, Dr. Rudolfa Horvata „Odakle potječe ime „Kapela“ za goru „Grozd“?“, „Hrvatska vojska god. 1597“. и „Kako je postalo selo Ferdinandovac?“; Mavra Špicera „O esperantu“ и „U borbi za kruhom — prilog socializmu žene“ и Dr. Frana S. Gundruma — Oriovčanina „Alkohol i djevojke“.

И одељак Književnost i umjetnost отвара Dr. Ivan Krnic пригодним предавањем — „Stanko Vraz kao književnik i kritičar“. Тако исто пригодно предавање је и Dr. Franja Papratovića — „Stanko Vraz kao domoljub“. Из „Pester Lloyd“-а преведен је чланак Mavra Špicera — „Ivan vitez Trnski“; а иза тих књижевних долазе прилози о уметности Dragana Melkusa — „O slikarstvu“, „Felicien Rops“ и „Umjetnici o vrijednosti kritike“. Затим Pavao M. Rakos приказује чешку књижевницу Gabrijelu Preissovu и препоручује, да јој се дела преведу.

Занимљив и опширан реферат је написао Radoslav Bačić o „Hrvatskom narodnom kazalištu u Osijeku“, из којега видимо да се та млада установа имала да бори са истим неприликама, које наше новосадско нар. позориште још ни после 50 година није могло да претури преко главе. Па још нас има, који не признају да смо један народ! Као и код нас, тако и у Осеку одбор тражи вршење културне мисије од позоришта, а публика хоће лакрдије и оперете, управа пак гори на жеравици, јер се од ње тражи не само задовољење уметничких захтева, него и да пуни касу, јер без овога остадоше глумци гладни, а њих је Бог обдарио и добрим желудцем. Занимљиво је нарочито за осечко позориште, да се још и после 50 година иза загребачког мора да бори данас! против истога премца, наиме против немштине, те нам је онда и Melkus-ов хумор и сатира против немштине и тежња „К. Н. К.“ за промицањем народнога језика још више на свом месту и разумљива. Но према завршетку овога извештаја изгледа да ће нас Хрвати и у Осечком Позоришту претећи срећивањем позоришних прилика.

После тога се широких груди приказују опширно књиге „Matice Hrvatske“, „Društva Hrvatskih Književnika u Zagrebu“, „Matice Slovenske“ (словеначке), друге још хрватске и српске, а иза тога и друге још књижевне и уметничке појаве, па и превод „Zlatareva Zlata“ на esperanto.

Након тога свега долазе Bilješke. На челу им је некролог првога добротвора Клубова — Jakova Stojanovića. Тада се нижу

чланци о постанку, раду и организацији „Kluba Hrvatskih Književnika u Osijeku“, „Matice Hrvatske u Zagrebu“, „Matice Slovenske u Ljubljani“ и наше „Матице Српске у Новом Саду“. И ту излазимо према приказима све троје на једно. И у Хрвата држало се да је Матица у стању много више, него што чини, као и код нас и Словенаца, а кад се добро промотре прилике, приходи за књижевност и потребе новога доба, излази да смо сви још сиротиња раја, те се вазда мора ослањати на широка плећа народна — а он се непрестано сели у Америку.

Према тим старим установама у задњим белешкама нам се лепо приказује Осек, који се већ и према досад наведеном успешно отима, да заузме у Хрвата оно место према Загребу, које заузимају у нас Смедерево, Ниш, Цетиње, Дубровник, Мостар, Сарајево и Нови Сад према Београду. Као и Нови Сад, тако и Осек има већ своје позориште, своје књижевно друштво, млађе али тим окретније, па напредне средње школе и т. д., али нас је претекао „Muzejem slb. i kr. grada Osijeka“, па „Društvom „Prosvjeta“ u Osijeku“, које је својом братском широкогрудошћу претекло опет и „К. Н. К.“, када у свом смеру истиче став: „podupirati hrvatsku i *srpsku* književnost pučko-prosvjetnoga gospodarskoga smjera; njegovati društvenost a po ovoj i pučku prosvjetu“ и да ће у аналфабетским течајевима „obučavati u čitanju i pisanju bilo latinicom bilo *ćirilicom*“.

Ово нарочито истичем у пажњу напредној браћи Хрватима у Klub-у, која су према Словенцима била толико предусретљива, да су у свој годишњак унели и чланке писане словеначки, а нису ни у библиографији чак бар тачности ради српске књиге ћирилицом навели, те поред све ине предусретљивости и према нама изгледаће замералима: да зазиру од ћирилице. А без потпунога и искренога поштовања наших посебних одлика не може се ни узајамност, а не народно јединство спроводити. Надам се да ће у идућем годишњаку и то увести и исправити омашку.

Међу белешкама се налази најзад још један чланак, који ми је запео за око: „Hrvatski otoci u ugarskom moru“, где се опет једностранo и доста површно приказују и Шокци, и Буњевци и Карашевци само као Хрвати, а уз њих се само као узгред спомиње и број Срба у Угарској. Та ствар пак не стоји тако чисто, ако се не суди само по назадном клерикалном мерилу по вери; а за те наше огранке главно је, да их отргнемо од утапања у туђе воде; коме ће се пак имену они приволети, треба оставити њиховој одлуци. Али ако се искрено осећамо ми као једно, онда не треба зазирати ни од једног народног имена, па их упоредо треба истицати онде, где им је заједно место, наиме према странцима, као што је овде случај. У том смислу ја ценим заузимање браће Хрвата око растуривања наших књига међу ту браћу, као што сам и код нас на то подстрекавао, па и сам тако чинио, али су при том Хрвати у сретнијем положају, што и Буњевци и Шокци и Карашевци читају већ латиницу, а ћирилица им је слабије по-

зната. Како је пак брза помоћ двострука помоћ, а време већ доста скупо, то га треба свакако искористити за нашу општу добит.

Напослетку долазе праве ситније белешке о књижевним прославама и пригодне напомене уз уређивање овога издања и друге друштвене и опће корисне и напредне тежње. Завршује се пак цело дело лепо сређеном Bibliografijom оних књига, које је уредништво добило на приказ и моли књижевнике и издаваче, да му их тога ради и даље шаљу.

На крају не бих можда ни споменуо, да не кварим општи добар утисак овога издања, е је штета, што се у тако красној књизи налази местимице подоста штампарских грешака, да нас се самих то ближе не тиче: јер је од њих чланак о нашој Матици нај јаче пострадао тако, да има и испуштених места, којима се квари смисао реченица и ставова. То нарочито наши читаоци нека имају на уму, а чијом је то кривицом тако испало, нећемо истраживати.

Иначе се ово лепо издање и нашим читаоцима на уживање а књижевницима на углед, нарочито што се тиче уметничке опреме, може најтоплије препоручити.

Ј. Ж.

БЕЛЕШКЕ.

Р. — У часопису *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* (XXIX. 2.) написао је Х. Херц *(Herz)* за нас Србе у Монархији инструктивну расправу: *Der nationale Besitzstand und die Bevölkerungsbewegung in Mähren und (österr.) Schlesien.* Забринут за бројно и економско назадовање Немаца према Чесима и особито према Пољацима у Моравској и Аустријској Шлеској тражи писац у социологији, научној статистици и државној политици разлоге, који би за тамошње Немце опасно стање могли довољно растумачити и показати пут да се оно промени. Начин истраживања је присебит, научан и резултати рада због тога су врло важни, јер писац не тражи Немцима лека у грубој државној сили и различитим сумњивим патриотским фразама о уништавању Словена. Напротив, он заједно с Листом долази до уверења, да је за народно напредовање Немаца у Монархији једини пут економско снажење и мудра миграциона политика, а бирократске шикане и различити антисловенски закони неће никакве користи донети Немцима ни Словене у монархији упропастити. — Резултате ове расправе треба да пренесемо на наше прилике и да их пажљиво примењујемо на нашу културну и економску политику у Монархији.

Р. — У *Časopis-y Musea království Českého* (LXXXIV, 3.) штампао је његов уредник *Dr Čeněk Zíbrt* за нас Србе особито важан чланак: *Život a činnost P. J. Šafařika ve světle dopisů synovci Janovi (1854—59.)* Сва су ова писма Шафаржикова тако важна да их српски читаоци морају добити у верном преводу и Г. Душан Котур одлучио се превести их на српски и штампати у Бранковом Колу.

Р. — *Český časopis historický* (XVI, 3.) има врло похвалну белешку о другом издању *Историја српскога народа од С. Станојевића* (стр. 359.). Референт (J. B.) жели видети ово издање преведено на чешки и тако приступачно образованој чешкој читалачкој публици. Друга ће се жеља његова испунити онда, када Г. Станојевић изради културну историју Срба, јер се у овој политичкој историји бавио унутрашњим приликама у српским земљама колико је било преко потребно, а у културној ће историји обратити главну пажњу на унутрашње прилике српских држава.

Р. — За последњих година владе цара Леополда I развио је председник неоаквистичке дворске комисије, кардинал Колонић, особиту живу и опширну акцију да поунијати Србе и да уништи њихову егзистенцију као засебног народа у данашњој нам Монархији. Главне црте тога Колонићева рада на однарођавању Срба ми познајемо, али нам је увек добро дошао који нов извор, што нас упознаје с детаљима тих насртаја на Србе и са њиховом одбраном. Такав један документат издао је *Г. Д. Витковић* у једној од последњих свезака *Богословског Гласника (XVIII, 1., 2.)* Ми знамо већ из *Радонићевих Прилога* (I стр. 105. и д.) и иначе, да је цар Леополд септембра 1710. г. издао комисији за уређење граница на Моришу, Тиси и Сави информацију, која је била за Србе опасна и састављена у истом расположењу као оштра писма Колонићева Арсенију III. Овде нам је пак издана цела та важна и занимљива упута, која жели видети Србе подељене на три врсте (Vaníček, Specialgeschichte der Militärgränze, I. стр. 131. и д.), покорне римокатоличком свештенству, растрешене међу странце, остављене од архијепископа и свештенства и тако упућене на унију. Документат у Прилозима Радонићевим (I. стр. 105. и д.) у главном је разлагање о седмој и десетој тачци ове информације. — Уз њу је Г. Д. Витковић издао именовање Ј. Белградије за капетана српске милиције у Сегедину (1710. г.), два писма митрополита В. Јовановића загребачком епископу Брањугу из 1732. и 1733. г. и једно писмо П. Ненадовића опет истом загребачком епископу из 1745. г. Међу свима писмима најважније је последње.

ГЛАСНИК

Митрополијска српска учитељска скупштина.

Од 1868. године како је српски православни народ у овим крајевима добио своју самоуправу (автономију) на црквеном, школском и имовном одношају, ово је друга учитељска скупштина автономних народних школа у Митрополији Карловачкој што се састала овде у Новоме Саду 5. (18.) и 6. (19.) новембра о. г. Прва је одржана у Вел. Кикинди 1889. а продужена у Ст. Бечеју 1890. године. Било је овамо и више таких учитељских скупштина, ал оне су све потицале од самих учитеља и тицале се организације учитељског сталежа; ал ове две сазивала је наша највиша автономна школска власт, наш Народно-Црквени Школски Савет, којима је био задатак да даду своје мишљење онда ца и сад на нову школску уредбу, која се мислила а тако и сад мисли поднети Народно-Црквеном Сабору на претрес.

Садашњи нацрт уредбе школске, што је ова митрополијска учитељска скупштина донела, врло се мало разликује од постојеће уредбе, која је одобрена 1872. године.

Појединости нећемо овде да помињемо, него само начелне разлике у колико се овим тражи измена горње уредбе.

I. По постојећој уредби могла су деца оба пола из осн. народ. школа полазити заједно само ниже разреде а све разреде само тамо, где је у општини само један учитељ, док су по већим местима, где је више од једне учитељске снаге, морала су да се одвајају деца по половима: мушка за себе а женска за себе. Деца пак у повторним школама морала се свуда одвојено и засебно обучавати.

Ова учитељска скупштина изрекла је дакле ново начело, да се свуда и кроз све разреде основних народ. школа имају деца оба пола нераздвојно и заједно учити.

II. У погледу школске управе стала је ова скупштина на ново стајалиште, т. ј. да се унутарњи надзор и одношај школин одели од спољњег или материјалног дела, и онда, да се унутарњи (рад и успех школски) повери стручним учитељским снагама, а материјални (зграда, огрев, фундације и т. д.) да се остави као и до сад општинским одборима. Управитеље месне и среске, који се имају

установити за општине са једним и две учитељске снаге, да бирају сами учитељи дотичних општина и срезова међу собом на 6 година дана. У том погледу да буду оба учитељска пола равноправна у активном и пасивном праву.

III. Учитељима, који се буду поболели и којима се мора узимати, замена на дуже време, плаћала би замену дотична општина или област која и школу издржава; док је до сад та замена била плаћана од половине плате оболелог учитеља.

IV. Скупштина тражи, да се у опште све учитељске плате на автономним школама у будуће равнају према платама учитељским на државним школама.

Осим ових одредаба скупштина је изрекла жељу, да се поврате сви учитељи автономних школа у мировински завод за автономне чиновнике и професоре автономних средњих завода.

Осим тога узела је скупштина у претрес и постојећу Наставну Основу за срп. основ. народне школе и изрекла је, да је иста скроз неподесна и неизведљива, те је затражила, да автономне власти пораде на том, да се ова другом бољом замени и да се према томе и постојећи уџбеници преудесе.

На завршетку је скупштина изрекла, да ће српско народно учитељство основати фундацију, која ће носити име скоро преминулог управитеља *Николе Ђ. Вукићевића*, те да се тако очува светао спомен овом заслужном просветном раденику у потомству народном и учитељском. Из те фундације имали би се сваке године наградити по један приправник и приправница, који напишу најбољу практичну радњу.

То су у главном захтеви и жеље учитељске са ове скупштине.

Освећење Српског Учитељског Конвикта у Новом Саду.

Српски народни учитељи из Митрополије Карловачке, сви, без разлике на којој и каквој школи служе, основали су још 1889. г. удружење под горњим насловом. То је удружење добило од државне власти одобрење већ 1890. г. с тим, да кроз пет година има и у живот да ступи, а цел је овом удружењу, да створи и подигне у Новоме Саду свој дом, у ком ће се примати на стан, препитање и надзор српска учитељска и неучитељска деца, што се уче у Новом Саду на средњим и стручним школама и чији родитељи ступе у чланство тог друштва. Сирочад учитељска примају се бесплатно, а сва друга, по врло умереној цени.

Кроз минулих 20 година успело је то друштво толико, да је ове године и довршило лепу, пространу, суву и видну зграду, у којој је средњи део на спрату. У тој згради је смештено сад 90 мушке и 28 женске деце, од којих је мања полутина учитељске а већа других народних чланова. Међу овима је четворо бесплатне а троје у по цене. Учитељска деца плаћају за све препитање месечно 30 К, а неучитељска 40 К.

Та се зграда осветила овом приликом, кад је та велика учитељска скупштина боравила у Н. Саду. Освећење је обављено други дан учитељске скупштине 6. (19.) новембра о. г. на врло свечан начин. Освећењу је присуствовало многобројно учитељство, Његово Високопреосвештенство г. епископ бачки, Митрофан Шевић, пресветли вел. жупан варошки г. Бела пл. Матковић од Матехаза, дворски саветник г. А. Хаџић, председник Матице Српске и многи други отмени и угледни грађани и гости.

По освећењу је изговорио председник друштва, г. Аркадије Варађанин, свечан говор у коме је у кратко изнео историјски развитак друштва и набројао све заслужне људе, који су том заводу припомогли, да се за тако кратко време подигне до овако импозантне величине.

У вече тога дана приредила је управа конвикта у почаст гостима учитељима а у корист свога хуманог завода концерат с игранком, који је био ванредно лепо посећен.

Изложба учила и прибора.

У почаст учитељима, који су дошли на ову скупштину, приредило је друго овдашње учитељско деоничарско друштво: „Натошевић“ изложбу учила и прибора школског, прву ове врсте у нас Срба на овој страни. Изложба је била смештена у једној дворани нове зграде Српског Учитељског Конвикта а учествовали су на њој све овдашње српске књижаре и једна несрпска, две књижаре из Београда, по једна из Сомбора и Загреба, две из Прага; затим стране из: Дражђана (Дрезде), Дармштата, Беча, Будимпеште и Темишвара, а уз њих и многи Срби учитељи са својим изумима из школске струке.

Изложба је била лепо и укусно украшена и изнела је многе новине на том пољу.

А. В.

† НИКОЛА Ђ. ВУКИЋЕВИЋ

1830—1910.

На Митров дан о. г. испустио је своју родољубиву душу, *Никола Ђ. Вукићевић*, умировљени управитељ сомборске учитељске и учитељичке школе, управитељ сомборских осн. нар. школа, бивши заменик глав. школског референта, књижевник и т. д.

Покојник се родио у Сомбору на Аранђелов дан 1830. од оца Ђорђа и матере Персиде рођ. Зарић, кћерке тада чувеног са своје учености пароха сомборског Атанасија Зарића, од које је и добио своје прво религиозно образовање, које га је пратило пуном снагом све до смрти му.

Основну је школу свршио у свом родном Сомбору, а гимназију у Врбасу, Карловцима и Сегедину; филозофију је слушао у Пешти и Београду на Великој Школи.

18. октобра 1853. године постављен је за професора сомборске учитељске школе, у којој је све до 18. децембра 1903. г. делао у почетку па до 1858. г. као учитељ срп. и немачког језика, од то доба па до краја своје службе као главни наставник педагогије и методике, а од 6. октобра 1871. и као управитељ. Чим га је поставио пок. школски саветник др. Ђорђе Натошевић за професора педагогије и методике постао је уједно тим и управитељ месних основ. народних школа, које су све до најновијег доба служиле и као вежбаоце за учитељске приправнике и приправнице. Ову је дужност вршио све до 1908. године, дакле пуних 50 година.

Његов религиозни осећај, који је присвојио од матере још на крилу њену, није га никад напуштао; он се провлачи кроз сав живот његов па и кроз сав рад школски и књижевни. Он се у тим мислима толико удубио, да је држао, е ће и школа и народ пропасти, ако се одвоји од религиозног осећаја и отуда му је и педагогија, коју је он пуних 45 година неговао на учитељској школи, почивала на религиозним основама као и она Палмерова у Немачкој. И то није било без основе.

Наш је народ религиозан, то се видело кроз свих пет векова народњег ропства и патње. Издисао је на коцевима, а није вером

преврнуо. Вера му је била кроз свих пет векова робовања једина сила, која га је одржавала да не клоне, па и данас у овој великој мешавини народа и вера, што се око њега вију на овој страни очувала га је вера, да се не претопи у оне силније и напредније. Он је дакле и на путу народне пресвете тражио ту најмоћнију основицу за народни напредак, а к њему се сасвим свесно придружио и велики реформатор школе и наставе пок. др. Ђ. Натошевић и као што је сам покојник у заветци својој после смрти пок. др. Ђорђа Натошевића 1887. г. изрекао: „Пре свега мудри и родољубиви школски саветник наш изрекао је, да је религиозно-морално васпитање младежи српске у духу свете наше православне вере, главна цјел, што се постићи има у српској народној школи“.

Неки млађи учитељи, који су после читали Бихнера, Ласала, Дарвина и друге новије природњаке и социјалне писце, почели су осуђивати и омаловажавати то становиште; али се све више увиђа код зрелијих мислилаца, да је та основа за основну наставу најподеснија за морално и духовно учвршћење међу малом децом, а за наш народ овамо, где га на сваком кораку сусреће туђинштина, и врло пробитачно оруђе за националну обрану.

Тај дух провејава не само његов рад и живот у школи и за катедром, него и кроз све списе његовог духа. Прва песма, што је под његевим именом изишла у „Славјанки“ 1847. год. носила је наслов: „Побожност и народност“; а први чланак, што је изишао из његова пера у „Српском Дневнику“ 1853. г. носи наслов; „Неколико речи уз часни пост“; а прво дело његово, што је угледало света, зове се „Милана“, а то је посрбљена прича Шмитова (Rosa von Tanenburg); а прво самостално дело му је: „Огледало хришћанске добродетељи“ или житија светих, које је издала царска наклада књига у Бечу 1859. године. То му је дело прво пронело глас као доброг књижевника, а још више оно, што је Матица Српска наградила 1864. године са 25 дуката, а које је штампано 1865. г. под насловом: „Мисли о начину, како да се у духу православне вере и према потребама народним у ред доведу црквено просветни одношаји српског народа“. Та га је књига разгласила као научена и мислена човека на основу чега га је Матица Српска одликовала избором за почасна члана свога и за члана Књижевног Одељења. Осим тога писао је после за школу: Библичне повести старог и новог завета; Изјашњење св. литурђије, вечерња и јутрења; Спомоћна књига за разјашњење црквеног појања; Слике из повеснице српске и из повеснице Угарске, у којима је знао згодно уметати српске знатне историјске и друге личности. Па и сам земљопис, што га је писао за српске осн. народне школе испреплетен је лепим податцима из српске прошлости. Све су те књижице биле леп прилог за народну прошлост. Но то ништа не чини што су му оне нанеле немилост код меродавних фактора на влади, те му није дозвољено да се заодене ни српским ни државним одличјем, које је у пуној мери заслужио кроз тако дуг низ свог пожртвовног рада на народној просвети; а није жив дочекао ни да му се изда заслужно признање

ни од наших автономних органа и ако је записнички заведено још 1906. године.

Поред горњих књижевних радова написао је још три свеске катихизиса.

Кад је влада српска 1868. год. расписала била награду за најбољи српски Буквар са Читанком и славенским Букваром, онда је написао најбољи Буквар пок. др. Ђ. Натошевић, а да се не зна од кога је, дао га је преписивати од приправника пок. Н. Ђ. Вукићевића у три примерка ; један за Србију, други за Црну Гору, а трећи за Угарску. Уз тај Буквар написао је пок. Вукићевић Упутство, које је Школска Комисија у Београду наградила са 75 ц. дуката.

За те заслуге наградила га је и Црна Гора орденом Данилова реда III. степена.

И поред свих својих многобројних дужности у школи уређивао је више од 30 година „Школски Лист“, који је давао учитељима најбоља упутства за њихов тешки школски рад.

У опште просветни и књижевни рад пок. Николе Ђ. Вукићевића тако је обилат и значајан, да га можемо уврстити у најзаслужније раденике нашег времена. Отуда је он стекао признања поред Матице Српске још и од Српског Учепог Друштва у Београду и Хрватског Књижевног Педагошког Збора.

Велико је питање : хоће ли му се скоро наћи достојан заменик на тој важној пости.

Матица је Српска истакла кроз два дана на својој згради црн барјак у знак своје жалости и изаслала је на погреб свог заменика секретарова, који се у говору своме и као његов ученик и као заступник Матице у топлим речма опростио са тим заслужним родољубом и књижевником, те му и са овог места довикује : слава, и вечан помен пок. Николи Ђ. Вукићевићу!

А. В.

ИЗВЕШТАЈИ О РАДУ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Књижевно Одељење и Књижевни Одбор.

VII. седница Књижевног Одбора, држана 11. (24) нов. 1910.

Председник растуженим срцем јавља о великом губитку, који је Матицу и књижевност нашу постигао смрћу *Николе Вукићевића*, почасног члана матичиног и најстаријег члана књижевног одељења. Чланови устајањем са својих места и усклико̀м „Слава“ одају почаст покојнику, а књижевно одељење умолиће се, да одреди кога од својих чланова, који ће говорити у спомен и славу покојникову. — *Његова Светост* Патријарх Српски *Лукијан* узима на знање извештај о питомцима из задужбине Нестора Димитријевића. — Др. *Евген Сентклараји* у Темишвару, захваљујући на одликовању, што је изабран за почасног члана матичина, „обећава, да ће се и у даљем раду свом трудити, да буде достојан члан матичин. Као што га је досад, тако ће га и одсад у раду му руководити тежња, да познавање прошлости отаџбине нам обогати истицањем улога српске му браће, и да скрене пажњу мађарске хисторијографије на идеје и догађаје, који су се јављали у животу аутохтоних словенских народа и нарочито Срба“. — Др. *Лајош Талоци* у Бечу, захваљујући на почасти, која му је указана тиме, што је изабран за почасног члана матичиног, напомиње у писму свом: „Као што сам досад, тако ћу и одсада настојати, да у проучавању прошлости балканских држава и српскога народа, везаног тако тесно са историјом Угарске, допринесем онај скромни део, што сам га себи за позив одабрао“. — Др. *Ђула Рохоњи* у Будим-Пешти захваљује топлим речима, што је изабран за почасног члана матичиног и у својој лепој захвалници наводи: „Те ако сам досад живим интересовањем пратио развитак српске књижевности а нарочито песништва, које ме је одушевљавало: можете бити уверени, да ћу и из даљине, и у свом новом положају, истим интересовањем пратити новије производе ваше књижевности и њезино напредовање. То интересовање биће она духовна веза, која ће међу нама и надаље постојати, а ја ћу се трудити, да ову везу одржим и учврстим и одсад и настојаваћу, да се услед те везе између мађарске и сри-

ске књижевности симпатије што боље развију и оснаже“. — Др. *Ђуро Шурмин* у Загребу сматра за част, што је „изабран за почасног члана Матице Српске, те дичне народне просветитељице српске, и настојаће, да се одужи за то одликовање“. — *Тодор Ст. Виловски* у Бечу изриче „најтоплију захвалност своју на указаној му почасти и уверење, да ће се, колико буде могуће, трудити, да одговори ласкавом позиву и одликовању матичином“. — Др. *Т. Маретић* у Загребу „држи, да је велика част и одликовање бити почасни члан тако заслужнога и угледнога друштва, као што је Матица Српска и изриче дубоку захвалност на томе Матици. Настојаће, да се нигда не покаже недостојан тако велике части“. — *Љуба Бабић Ксавер-Шандор Ђалски* у Дугим Гредицама у својој захвалници вели: „Молим и славно председништво и Матицу Српску, да изволи примити моју најтоплију хвалу за исказану ми велику почаст, коју за цијело стављам међу најмилије и најдрагоцјеније доживљаје своје. И нека буде Матица Српска увјерена, да ћу свагда и свагдје настојати, да јој се одужим и вјерношћу и љубављу за њезин напредак, њезин узвишен рад, њезину корист, која је корист истовјетна с коришћу српскога народа, хрватскога народа и свега Славенства“. — *Иво Војновић* у Загребу одговорио је у свом лепом писму овако: „Примио сам Вашу часну диплому и срце ми заиграло и гануло се од поноса и од радости, што ме Матица Српска прва окитила и усрећила у животу своме таковијем знаком одликовања. Може бити, да је то ријетка појава у данашњем свијету, бива наиђи на књижевника, који није декорисан, који не жели, да то буде, а који се ипак радује кад му стигне таково признање. Први орден — јер то је за мене најмилији и најдрагоцјенији, — дође ми са Српске стране, откле вучем лозу крви и искушања прошлости и садашњости са свим тим великим неутаженим чежњама за слободу и покојем, што је аманет вјекова Српскога удеса на свијету. — Српски ме народ разумио и по Вама поручује ми ону благостиву и дубоку ријеч, коју само срце може чути: Незаборавих те! Из дна душе моје хвала Вам, прељубљена браћо и господо, за ту утјеху и за ту част. Докле будем живио остаћу онај, што јесам. Ваш харни и верни брат“. — Извештај редакцијоног одбора узет је на знање с тим, да се дело дра Ђ. Дере с натписом „Тацит“ штампа као књига Матице Српске, а не у Летопису. У свези с предлогом Јована Живојновића о прикупљању података о целокупном стању нашег народа у митрополији карловачкој, издано му је на проучавање велико опсежно дело, које је издао Саборски одбор с натписом: „Српска православна митрополија“. — На позив *Матице Словеначке* у Љубљани на прославу 100-годишњице заслужнога књижевника словеначког *Станка Враза* умољен је председник друштвени, да заступа Матицу Српску по потреби са још једним чланом управног одбора. — За „Летопис“ примљена су ова дела и саставци: 1. „Сукоби“, награђена драма дра Светислава Стефановића. — 2. „Воља Народа“, награђена драма Ива Ћипика. — 3. „Драгић Милић“. Прича Милутина Јовановића. — 4. „Чедно

девојче. Прича Милутина Јовановића. — 5. „Нови живот“, неке песме из те збирке Милутина Јовановића. — 6. „Дечја књижевност српска“. Од дра Милана Шевића. — 7. Неке песме Јосипа Миличића. — 8. Четири песме Петефине у преводу Благоја Бранчића. — Дело Стеве Јањетовића с натписом: „Милан Љиљанић“ примиће се, ако га писац поправи према оцењивачким примедбама. — Нису примљени ови саставци: 1. „Из сазавских Летописа“, роман с чешког превео Симеон Кончар. — 2. „Пет сонета“ Венцелидеса. — 3. „Сликокњига без слика“; — „Фабуле“. Х. Кр. Андерсена. — На оцену су издати ови рукописи: Песме Душана Малушева. — 2. „Портрет једног невољника“, од Боже Ловрића. — 3. „O dubrovačkoj trilogiji“, од Арсена Венцелидеса. — Јован Вучерић превео је за „Књиге за народ“ четири приповетке са словачког језика: 1. „Две школе“, од Гајовског. — 2. „Ускочкиња“, од Чајака. — 3. „Супица“, од Чајака. — 4. „Мацо Млијер“, од Тајовског. Све те четири приповетке издате су на оцену редакцијоном одбору. — Члан Милан Будисављевић подноси своје образложено мишљење о предлозима дра Бошка Петровића. О првом предлогу наводи, да је „Садржај свију Летописа од књиге 1—184., уређен по писцима и по струкама“ штампан већ г. 1896., а осим тога штампана су пре тога два садржаја „Летописа“, онај од свеске 1—15, и онај за свеске 16—82. То предлагачу није било познато, кад је тражио да се изда садржај Летописа. У томе могло би се од сада поступати овако: Нека се издаду садржаји за свеске од г. 1896. до inclus. ове 1910. године, а после сваког деценија. Други предлог о употреби библиотеке сасвим је излишан, јер то, што се у предлогу тражи, садржавају „Правила за библиотеку Матице Српске“. — Предлог члана Милана Будисављевића о оснивању просветног одсека у Матици Српској у цели народног просвећивања поднеће се књижевном одељењу на претрес. — Расправљени су још многи други предмети, који су се тицали просветних задужбина и питомаца тих задужбина.

Управни Одбор

VIII. седница Управног Одбора, држана 13 (26.) нов. 1910

Председник јавља, да је, на велику жалост матичину, преминуо *Пера Ракић*, дугим низом година члан управног одбора, члан економског пододбора, члан комисије за инвентарисање и сконтровање благајне, који је све те дужности увек ревносно и савесно вршио. На глас о смрти тог врсног члана матичина, истакнута је црна застава на кући матичиној, издана је посмртница, изјављено је саучешће породици покојниковој и сви чланови управног одбора одазвали су се позиву, па су дошли на погреб покојников. Централни кредитни завод у Новом Саду изјавио је Матици своје саучешће, што је изгубила тако честитог и ревносног члана свога. Чланови управног одбора устајањем са својих места и усклико̀м:

„Слава му“ одали су почаст успомени свога садруга и по предлогу председникову решили су, да се у записник уведе жалост за губитком врлога покојника и да се породици покојниковој изјави саучешће управног одбора у тузи, која је постигла губитком хранитеља и бранитеља свога. — Председник јавља, да је преминуо *Никола Ђ. Вукићевић*, један од најстаријих чланова матичиних. Покојник био је и почасни члан матичин и члан књижевног одељења матичиног. Стекао је великих заслуга за школу српску, за српску школску књижевност, те за цео српски народ. На глас о смрти му одмах је изјављено породици покојниковој саучешће у големој јој тузи, која је постигла губитком тако заслужног књижевника и просветног радника; изаслат је на погреб му заменик секретарев Аркадије Варађанин, који је на опелу говорио у име Матице Српске. Чланови управног одбора устајањем са својих места и усклицима: „Слава му!“ одали су почаст дичној успомени првог педагога српског. Породица покојникова изјавила је писмено своју захвалност на саучешћу, коју јој је Матица указала приликом смрти драгог им покојника. — Секретаријат јавља, да су преминули ови чланови матичини, и то: 1. *Крста Малеташки*, учитељ у Турији, уписао се за члана 1905. и исплатио целу чланарину. — 2. *Ђорђе Рајић*, поседник из Сивца, уписао се за члана г. 1880. и исплатио целу чланарину. — 3. *Марија Каменка Јовановића* у Панчеву, примљена за члана приложника 1902. и положила је у име своје чланарине 200 круна. — 4. *Коста Шејић*, умировљени меленачки бележник, уписао се за члана 1887. и исплатио целу чланарину. — 5. *Ђура Георгијевић*, трговац негда новосадски, умро у Будим-Пешти, уписао се за члана 1893. и исплатио је целу чланарину. — 6. *Марко Мандрино*, свршен правник и слушалац трговачке академије из Панчева, уписао се за члана 1902., и исплатио целу чланарину. Успомени свима тим преминулим члановима указане су уобичајене почасти. — Кр. уг. Министарство Унутрашњих послова потврдило је избор А. *Хаџића* за председника Матице Српске. — Кр. уг. Министарство Богоштовља и јавне наставе издало је разрешницу за рачуне вођене о задужбини Гедеона (Геце) Дунђерског за г. 1908. — Узет је на знање извештај књиговодства матичиног, да је прорачун на књижевне цели за г. 1910. сасвим исцрпен. — Узет је на знање и равнање извештај књиговодства, да главном скупштином одобрени прорачун на књижевне сврхе матичине за г. 1911. износи свега 24.000 К. — Митрополит Црне Горе Митрофан, као председник одбора за свечаности пригодом проглашења Црне Горе Краљевином, по наредби Његовог Величанства Краља Николе I., изјављује Матици најтоплију захвалност краљеву на честитци и добрим жељама. — Послана су магистрату новосадском, према одлуци земаљског конгреса свију вароши у Угарској, тражени податци о цели, задатку и имовном стању Матице Српске. — Узета је на знање окружница кр. уг. Министарства Унутрашњих послова о правилима, којих се ваља придржавати приликом пристајања војничких моторских зракоплова. — Срески солгабироват у Сенти узео је на

знање одлуку матичину, по којој је у заступању фонда Симе Ђорђевића у Молу за вирилисту одређен на даљу годину дана Слободан Матић. — Узет је на знање извештај председников, да је каса сконтрована и да је у реду нађена. — Узета је на повољно знање одлука „Југославенске Академије знаности и умјетности“, да се Матици Српској у замену шаљу *све* публикације Академије Југославенске почевши од г. 1910., а старија издања своја уступиће Академија Матици у пола цене. — Примљен је предлог дра Стевана Малешевића, фискала матичиног, о наумљеном оснивању стипендијске закладе Теодора Вујаклије, која би се поверила управи Матице Српске. — Извештај Економског одбора у ствари куће задужбине Марије Трандафилке у лебарској улици узет је на знање и исти је упућен, да поднесе предлог, да ли да се понови продаја те куће путем лицитације, као што је то скупштина наредила, или да се предузму најнужније преоправке те куће. — На питање неких понудилаца одлучено је, да се земља, која припада задужбини Васе Ђурђева из Долова, не прода док се не спроведе комасација. — Неки приговори Луке Јоцића у ствари зидања Трандафилкина сиротишта издају се грађевинском одбору. Том приликом узет је на повољно знање извештај председника друштвеног, да су планови за зидање сиротишта Трандафилкина, које је Министарство трговине, приволом председника матичина, да се та ствар не би одуговлачила, brevi manu издани архитекту Момчилу Тапавици, да их по примедбама министарским преиначи. Архитекта Тапавица то је и учинио и до одређеног рока 19. октобра собом их у Будим Пешту донео. Ти су планови у присутности председника матичиног, архитекте Момчила Тапавице и подузимача архитекте Фрање Ј. Рајхла у стручном, техничком одсеку Министарства трговине подробно испитани, претресани и после дугог узајамног обавештавања и уразумљивања напослетку примљени и послати Министарству Унутрашњих послова на коначно одобрење. Претрес тих планова и расправа о њима трајала је пуних осам дана, док се могао жељени успех постићи. Према том стању те ствари умољен је председник друштвени да лично пожури у Министарству Унутрашњих послова, да се већ једном одобре према захтевима Министарства трговине сасвим преиначени и дотерани планови за зидање завода за православну српску сирочад из задужбине Марије Трандафилке. — Одобрен је Аркадији Марковићу, књиговођи друштвеном, тражени допуст. За време отсуства његова заступаће га поткњиговођа друштвени Ђорђе Шилић. — Узет је на знање извештај дра Стевана Малешевића фискала друштвеног о корацима, учињенима код надлежних власти о потраживању еквивалента од неких фондова под управом и руковањем Матице Српске. — Према извештају фискала друштвеног и економског одбора предложиће се главној скупштини, да се путем лицитације прода кућа у Ћурчинској улици, која је смрћу Саре Будимирке рођ. Романовић прешла у властитост Матице Српске, а економски се одбор упућује, да најнужније преоправке на тој кући изведе и да изда под кирију до 1. новембра

1911. стан и дућан у истој кући. — Издат је на мишљење дру Стевану Малешевићу, фискалу матичином, извештај економског пододбора у ствари прегледања зграда и земље, које доживотно ужива Лука Јоцић из задужбине Марије Трандафилке. — На питање секретара Српске краљевске Академије у Београду одговорено је, да још није судски расправљена оставина пок. Марије Розмировићеве, сестре пок. Корнела Станковића, која је Матици оставила легат од 2000 круна, да се издаду црквене и светске песме Корнела Станковића. — Уредништво Привредника захваљује на позајмљеним клишејима старих српских печата и грбова и враћа их. — Према молбама поклањају се књиге матичине у колико то може бити: Ђачкој дружини друге гимназије „Вук Караџић“; Трговачком колу у Сомбору; Српској Читаоници и Књижници у Завали (Херцеговина); Јужнословенском академском друштву у Цириху; Српској Читаоници у Бос. Костајници. — Неким дужницима је дозвољено обестерећење неких парцела, на којима су били укњижени дугови њихови. — Одобрено је нешто мало зајмова. — Расправљени су још многи предмети економске и административне врсте.

Уређује др. Милан Савић, секретар Матице Српске,
према одлукама Књижевног Одбора.

НОВЕ КЊИГЕ.

Под овом рубриком објавиће уредништво Летописа књиге које се пошљу Библиотеци Матичиној.

116. О болијести и смрти. Игуман *Дионисије Миковић*. (Прештампано из „Духовне страже“). Београд, штампа Наумовића и Стефановића, 1910. 8⁰. Стр. 13.

117. Bibliothèque Universelle et revue suisse. Avril 1909. Lausanne, 1909. 8⁰. Стр. 224. Prix 2 fl. 50.

118. *Јован Живановић*, Како је Вук преводио са црквенословенскога сложене речи у Новом Завјету. Прештампано из Богословског Гласника за 1909. Ср. Карловци, штампарија М. Јанковића, 1909. в. 8⁰. Стр. 31.

119. *Огледина*, лист за забаву, поуку и књижевност. Уредник Ј. К. Дулетић. Год. I. 1910. Излази у Принс Руперту, Канада, сваког 1. и 15. у мјесецу. Цијена је за Америку 1.50 дол., а за Европу 2.00 годишње. Претплата и рукописи шаљу се уреднику на P. O. Box 39, Prince Rupert, B. C.

120. *Ivo Vojnović*, Dubrovnická Trilogie. Z chorvatštiny přeložil a úvodem opatřil *Jan Hudec*. Vydání autorisované. V Praze, nákladem J. Otty. [Světová knihovna č. 767—770. Rediguje Jaroslav Kvapil]. м. 8⁰. Стр. XCII + 150. Za 80 hal.

121. Извештај Српске певачке дружине у Суботици за годину 1909. Са подацима за грађу друштвеног летописа. Суботица, штампарија Хунгарија, 1910. 8⁰. Стр. 31.

122. Парба са Романима о закладу Јована и Марије Трандафил. У Новом Саду, штампарија Ђорђа Ивковића, 1910. 8⁰. Стр. 78. Цена 40 потура.

123. *Јов. Фил. Ивановићевић*, Српско-православно школство у Босни и Херцеговини. (Са три табеле). Прештампано из „Школског Вјесника“. Сарајево, Земаљска штампарија, 1910. в. 8⁰. Стр. 83. Цијена 1·40 К.

124. Глацијација Височице у јужној Босни од Д-ра Ј. Дедијера. Из LXXIX књиге „Гласа Српске Краљевске Академије“. У Београду, штампано у Државној штампарији краљевине Србије, 1909. 8⁰. Стр. 186—191.

125. Српска православна црква св. Николе у Великој Кањижи. (Приложак историји српске цркве у Угарској). Написао *Лазар Богдановић*, протојереј и парох осечки. (Прештампано из „Богословског Гласника“ за 1909). Карловци, штампарија Милутина Јанковића, 1909. 8⁰. Стр. 42.

126. Писма Хасан-паше херцеговачког из год. 1573. саопштио *Др. Алекса Ивић*. (Из XLIX кн. „Споменика“ Српске Краљевске Академије). У Београду, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1910. 4⁰. Стр. 20—26.

127. Poème serbe de *M. Pavičević* Au Monténégrin! Traduction française du Dr Dobrečić. Céttigné, novembre 1909. Imprimerie J. Girieud, Rouen. ср. 8⁰. Стр. 11.

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ
Ф Г с к II 4

ИЗДАЊА МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА 1910. ГОДИНУ

У току 1910. год. Матица Српска даје члановима и претплатницима ове књиге:

I. **Летопис,** дванаест књига (књ. 261—272). Сваког месеца излази једна књига од 5 табака.

II. **Књиге Матице Српске**: Број 31, 33 и 34 Автобиографија Јована Суботића IV. и V. — Бр. 32. Аранђев Толдија у преводу Змај Ј. Јовановића. — Бр. 35. Говор у спомен и славу дру Ст. Павловићу од дра Ђорђа Дере. — Бр. 38. Говор у спомен и славу Мити Јосићу од Аркадија Варађанина. — Бр. 39. Говор у спомен и славу Мити Нешковићу од Арк. Варађанина. — Бр. 40. Стари српски печати и грбови од дра Алексе Ивића. — Бр. 41. У спомен и славу Дру Ники Максимовићу од дра Милана Савића. Бр. 42. Наша народна просвета, задаће јој и потребе, од Љубомира Лотића.

III. **Зборник историјских докумената.** Бр. 3. Споменици Срба у Угарској, Хрватској и Славонији од дра Алексе Ивића I. део (Књиге Матице Српске бр. 36 и 37.)

IV. **Књиге за народ**: Бр. 133. Последице домаћег васпитања. Од Даринке Буље рођ. Косић II. — Бр. 134. Уму и срцу III. од П. Аршинова. — Бр. 135. Под видом нових идеја, прип. М. Андрића. — Бр. 136. Поликушка, приповетка Лава Н. Толстоја у преводу Ник. Николајевића. — 137/8. Историја срп. књижевности, од Ј. Живојновића.

ПРЕТПЛАТА НА МАТИЧИНА ИЗДАЊА

1. Чланови добивају сва издања Матичина. Чим уплате прву честицу чланарине од 20 К., добиће све књиге које излазе те године.

2. Претплатници добивају Летопис, Књиге Матице Српске и Књиге за народ за 10 К. у иноземству за 12 К.

3. Претплатити се може само непосредно у Благајници Матице Српске. У Србији једино **у књижари Светислава Цвијановића,** Београд, Кнез-Михаилова ул., комисијонара Матице Српске, преко које иду све поруке и сви послови, који се тичу чланова и претплатника Матичиних у Србији. У тој се књижари уједно добивају и наша издања посебице.

4. Рок претплати истиче свршетком месеца марта. После тога рока (а и раније) продају се поједине књиге Матичина издања по цени, која је означена на корицама.

Цена је овој књизи 1 круна.

НОВИ САД
КЊИЖАРА И ШТАМПАРИЈА УЧИТЕЉСКОГ Д. Д. „НАТОШЕВИЋ“
1910.